

DOUĂ

EUGEN GOGA

SIBERII

BCU Cluj Central University Library Cluj

EDITURA LIBRĂRII

EUGEN GOGA

DOUĂ SIBERII

DIN INSEMĂRILE UNUI ARDELEAN,
FOST SOLDAT AUSTRO-UNGAR ȘI
PRIZONIER IN RUSIA

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BCU Cluj-Napoca

RBCFG201301998

BUCUREȘTI

EDITURA LIBRĂRIEI C. SFETEA

62-64, CALEA MOȘILOR, 62-64

1916

PREFAȚĂ

Nu ași fi crezut să plec din Siberia ca să ajung într'o Românie unde să sporesc numărul aceluia cari luptă cu peana pentru luarea Ardealului. De mi-ar fi trecut un astfel de gând prin cap poate că mă hotăram să rămân mai departe acolo la țărnișii râului Tom, îngropat în acel vast mausoleu împodobit cu flori de ghiață.

Dacă, peste tot, am visat vr'odată să mai calc pământul României, atunci îmi închipuiam că la primul pas mi se va pune în mână, nu un condei ci o armă, și voi fi trimis să mor undeva în Carpați, după ce mi-a răușit să smulg și eu un stâlp din nenorocita graniță milenară.

Iată însă că suflete generoase, cari au avut puterea și nemăsurata bunăvoință de a mă elibera din prinsoarea în care m'a aruncat fatalitatea Ardealului, mi-au procurat această tristă împrejurare. Imi fac deci datoria, deși îmi dau seama că rândurile cărții mele nu sunt complete, că ar fi trebuit să mă năzuiesc să fac un întreg din sbuciumata mea poveste și că ar fi fost ne-

cesară o formă mai ceteață. Pentru aceste mi-au lipsit însă vremea și liniștea, principalele temeuri ale sintezei.

Așa cum sunt aceste fragmente ele totuși pot servi, pentru cititorul binevoitor, drept documente vrednice de răsfoit despre ce a văzut, a simțit și a gândit un Român prins de vârtejul amețitor al tragicelor evenimente de astăzi, din Ardeal, dela poalele Negoiiului, și asvârlit peste Galiția peste Volga și peste Urali, tocmai în mijlocul Aziei, la Tomsk, aproape de munții Altailor. Socotesc că nu poate fi lipsită de interes o astfel de tulburătoare călătorie, dintr'o Siberie al cărei frig moral nu este termometru să-l măsoare și unde nu este cojoc să jerească de îngheț sufletul unui popor, din Ungaria, până în cealaltă Siberie făcută de natură și nu de bizara alchimie a istoriei, Siberie care mie mi-a părut mult mai blândă și mai primitoare, decât cea de-acasă.

Recetindu-mi sărmanele slove negre tremurate pe câmpul de zăpadă al hârtiei, îmi pare că sunt cârduri de lupi fugăriți dealungul și dealatul unei stepe troienite. Cetiți-le, fiindcă vor fi lupii sălbatici și fără de frâu în patimile lor, dar au o însușire mare, una pe care trebuie să o cinstească toată lumea: li-e dragă libertatea.

București, Decembrie 1918.

E. G.

IN FATA MORTII

BCU Cluj / Central University Library Cluj

DEZERTOR

Prima veste a mobilizării, mobilizare parțială încă și care nu mă privea, m'a urcat în primul tren care ducea spre un sat dela granița României. Războiul nu se declarase, dar vedeam bine că nu se mai poate înlătura. Războiul mare al întregii Europi, al tuturor neamurilor și prin urmare și al nostru, erà în prag. Dezertarea îmi părea deci atât de firească încât în drum, cu prietinul care mă însoțea, nu vorbeam decât despre mijloacele pe cari să le întrebuițez pentru a trece munții : un cioban umblat pe cărările încâlcite ale Negoiiului, o armă la îndemână, parale. . .

Nici o muștrare nu mă tulbură. Planurile mi le călăuzeam cu desăvârșire liniștit și chiar și o adiere de ușureală mi se așezase pe suflet. Avusem doar să îndur atâtea neazuri în cei câțiva ani cât am luat și eu parte conștientă la viața ardelenescă, atâtea decepții și atâtea umiliri, încât mă legam de dezertare și ca de un liman al scăpării dintr'o mare de patimi.

Însă : *demain c'est un traître qui se dévoile.*
 Abia a doua zi, stând în fața Negoifului, la vr'o câteva ceasuri de graniță, mi-am dat seamă că liniștea cu care plecasem erà numai o slabă spoială de ocazie. Va să zică, las pentru totdeauna Ardealul, îmi ziceam, ascultând ecoul îndepărtat pe care mi-l trezeau în suflet aceste vorbe. M'am uitat la munții cari m'au adăpostit la poalele lor aproape trei decenii, cari au adăpostit atâtea generații înaintașe mie, și mi se părea că mă muștră cu tăcerea lor solemnă. Trecerea e aproape imposibilă, mă gândeam. Imi înviau în minte fel de fel de imagini ale trecutului meu, al nostru al tuturor, cari, sărutându-mă cu durerea lor seculară, mă opreau locului. De două ori am fixat ora plecării omului pe care l'am tocmit să mă treacă : de două ori nu m'am dus să-l întâlnesc. Un cântec de fată mare, o frunză legănată, un car cu boi, un șopot de ape : și lacrimile îmi năvăleau în pleoape. Ei bine, nu se poate, mi-am zis, nu se poate să distrug fatalitatea care mă leagă de acest pământ. Firele acestei fatalități sunt atât de adânc prinse de sufletul meu, că nu este putere să mă rupă de ele. Și m'am întors, după trei zile de sbucium, m'am întors, neștiind ce mă așteaptă.

Firește, drumul făcut înapoi nu erà să fie atât de neted ca plecarea. Cu fiecare pas mi se sporea revolta împotriva sorții care m'a pus

în mâinile de călău ale unei situații de ale cărei aspre legi neghioabe îmi dădeam seama mai bine decât oricând : — eu, dușmanul neîmpăcat al Ungurilor, propagatorul consecvent al acestei dușmăanii, eu să mă duc la moarte pentru țara ungurească ! . . .

Remușcărilor se adunau sub cerul înegurat al minții mele sfâșiindu-mă ca niște pasări de pradă. Șuierul locomotivei din gara Sibiiului mi-a părut expresia unei batjocuri isbucnite din pieptul proprietarului trenurilor cari circulă din Turnu-Roșu până la Pojon :

— A, valahule, n'ai îndrăsnit, hai ? Ești iobag, ca neam de neamul tău. Știam eu.

Dimineața m'am dus la cafenea. Eră a patra zi după publicarea decretului de mobilizare parțială. Telegramele cu vești din toată lumea se succedau în răstimpuri scurte : mobilizare în Olanda, stare de războiu în Germania, etc., etc. În jurul unei mese, pe terasă, ne strânsesem o seamă de prietini, toți cu aceeași ghiață în suflet, cu acelaș tremur nervos în pleoape. Nu vorbeam fiindcă simțeam fiecare în parte necesitatea de a ne păstră durerile închise. Priveam muți spre zarea albăstrie a Carpaților și cred că toți, cum ne uitam spre Țară, îngăimam rugăciuni.

Intr'un moment dat cinevă a intrat vijelios pe ușa cafenelei. S'a produs un sgomot neobișnuit în localul posac al tembelismului săsesc,

s'au răsturnat mese, s'au spart pahare, s'au auzit strigăte, cum ne sosise prima veste a mobilizării generale. Va să zică : războiu... Toată cafeneaua a năvălit în stradă. Am ieșit și eu. Fețe îngălbenite, ochi speriați, se alungau în goană pe dinaintea mea.

M'am oprit o clipă sub castanii bătrâni ai vechei aleie. M'am uitat iară spre Carpați, de astădată împins de-un impuls iresistibil, plecându-mă înainte, așteptând să prind aripi, să sbor, să mă scap de teribila nenorocire care mă ajunsese întreagă.

Carpații se vedeau vineți, liniștiți și triști în ploaia razelor de soare. O mână fără de milă m'a prins de inimă. M'am gândit : — Acolo, dincolo de acești munți, de unde a răsărit soarele azi dimineață atât de glorios, acolo este o țară românească liberă, țara mea adevărată, țara visurilor mele, și eu mă duc să mor pentru ca să trăiască — cine? — Franz Iosef, Austro-Ungaria, Ungaria... Strașnica mână s'a învârtit cu violență și eu am simțit că'n ritmul mișcării ei se smulge ceva din mine, ceva ce n'au putut să definească filozofii și ceva ce există însă, ceva ce m'a făcut să am o altă fizionomie internă decât Ianoș de pe Pustă, un nimic și un univers : sufletul meu. Mă părăseă acest biet suflet tulburat, se duceă undevă, nu știu unde. S'a dus lăsându-mă gol și sălbatic, ca o casă fără de

stăpân, neom, bun de aruncat în gura tunurilor rusești.

Cum stam așa la marginea aleiei, castanii băteau misterios din frunzele lor late, negre-verzi, și mie mi se părea că aud pe aproape fâlfâitul ostent al aripilor unor suflete; mi se părea că le simt arsura lor mistuitoare.

A, de sigur, în vârtejul acestei clipe, peste întreg pământul Ardealului s'a petrecut aceeași tragică despărțire, aceeași grozavă despicare: cinci sute de mii de suflete au plecat într'o parte și cinci sute de mii de trupuri s'au dus în alta, o oaste fără de suflete a plecat spre Galiția și o oaste fără de trupuri s'a risipit în vânt...

Stam la marginea aleiei și castanii băteau misterios mai departe din frunze. M'am pipăit. Imi părea că nu mai sunt eu. Și într'adevăr, mâna mea atingea un alt om, un necunoscut, o tristă ființă nouă. Un prietin s'a apropiat de mine: — Cum, tu ești aici? — Nu, eu am plecat. — Te știam dincolo de Negoi, dezertor. — Și sunt, cum ești tu, cum sunt toți prietini noștri, cum e întreg Ardealul, nu dezertor pe care poate să-l urmărească legea scrisă a Ungurilor, ci dezertor cu sufletul...

Prietinul m'a privit cu ochi înțelegători și jalnici apoi, palid și tremurând, m'a luat de mână: — Hai, la cazarmă...

OPREA CIOBANU

N'am să-l uit nici odată pe badea Oprea Ciobanu din Porumbacul de Sus. Par'că-l văd și acum înaintea mea cu degetul arătător dela mâna dreaptă ridicat în sus, cu ochii străbătuți de mulțumirea unui gând bine tieluit în vorbe, cu gura întredeschisă de un râs domol de om bătrân. Prietinel E. m'a dus la el să mă scape pe câtăvă vreme de chinurile nehotărîrii de care sufeream stînd în fața graniței românești și neștiind ce să fac, s'o trec sau să n'o trec. Să-l vezi, mi-a zis prietinel, e un adevărat privilegiu de reconfortare bătrînul. După ce i-ai spus de unde ieși are să aducă vorba de ciobănie, fiindcă a fost cioban la voi în sat, apoi are să treacă repede la politică. Această-i tăria lui. E francofil și-i înjură pe Nemți mai strașnic de cum îi înjuram noi după cea dintâiu lună petrecută la Paris. Să-l vezi. Are să ne facă declarații ca un Kanzler al Porumbacului, mai ales cum suntem acum în preajma războiului.

L'am găsit în curte pe-un scaun. Se uită

lung, cu interesul unui om plictisit, la un cârd de pui de rațe. I-am spus numele. — A, l'am cunoscut pe părintele, pe tatăl dumitale și pe moșul dumitale l'am cunoscut. S'au dus amândoi tineri, Dumnezeu să-i ierte. Și a început să-mi povestească din tinerețea lui, de pe când erà cioban pe la noi, de bătrâni despre cari am auzit vorbindu-se, oieri vestiți, cari se duceau cu turmele până jos în Balcani și până la malurile Nistrului. Nu ca acum, încheie bătrânul, făcând un gest de dispreț. Acum, decând au închis hoții de Unguri granițele, acum s'a pus pace peste munți. Picior de oaie nu-i mai trece. Pe ăștia — își arăta feciorii cari erau de față — pe ăștia a trebuit să-i vâr în bujdulele astea. Bujdulele erau două prăvălii curățele. Dacă nu mai sunt oi... hm! hoții...

— Taci tată, că te-aud jandarmii, zice unul dintre feciori.

— Audă-mă. Orice zici nepoate? Pe-acolo prin țara Franțuzului nu se-aude de bătaie? Că dacă se face bătaie...

Cuvintele din urmă, însoțite de-o privire și-reată, i-au fost adresate prietinului meu venit proaspăt de la Paris.

— Că dacă se face bătaie... Dar, haideti în casă.

— Ce-i dacă se face bătaie, îl întrebă prietinul.

— Ce să fie! Trece lumea jandarmilor.

— Cum?

— Păi, vin Rușii. . . Nu râde, mă că tu nu i-ai văzut.

— Tata tot cu Rușii, zice al doilea dintre feciori.

— Cu ei, zău, că-s creștini ca și noi și-s mulți. Dacă nu erau ei ce ne făceam noi în patruzeci și opt, hai? Papricaș s'alegea din tot Ardealul. Adecă, vorba vine, la papricaș am ajuns noi, dar nu din pricina lor. . .

Pe fața bătrânului s'a strecurat o umbră de mânie. Cum pronunță vorbele i se scuturau pletele albe de vechiu cioban dârz. Am intrat în casă. Așezat în fruntea mesei diriguia discuția, firește asupra războiului apropiat, ne îmbia cu de-ale mâncării, împărțea glume și semne de nemulțumire, cu o prestanță admirabilă de țărăn înstărit.

— Așă, cum vă spun, eu i-am văzut pe Ruși și 'n șaptezeci și opt. Eram cioban în Țară. Ce mai oameni, ce mai bărbi. Cazăcii ăia, dac'o fi și-o fi, nu se opresc până 'n Beciu, la Casa împăratului. . . Ha-ha-ha. . . Bună dimineața înălțate. În patruzeci și opt am fost buni să te scăpăm de belea, dar și-acum să te dăm de-a dura cu Ungurii tăi cu tot. Ha-ha-ha. . . Nu, zău, nu-i de glumă cu ei.

— Dar Praizu?

Intrebarea aceasta, aruncată cât în glumă, cât în serios de unul dintre noi, i-a curmat într-o

clîpă veselia bătrânului. Fruntea lată, plină de lumină, i s'a înorat.

— Āla? Āla mîncă și mâțe...

Evident, nu credeă nici el în legenda răs-pîndită peste întreg Ardealul, probabil după răsboiul din șasezeci și sase, că prusacii s'ar îndeletnici și cu mîncarea cărnii de pisică, ci simțea numai necesitatea de a spune o vorbă de ocară despre bunii supuși ai lui Vilhelm al II-lea.

-- Praizu-i mare căne și are oameni și mulți. Dar franțuzu? De ce-i el pe lumea asta? In șaptezeci și unu veneam din Țară către casă. M'am oprit la un boier: om de omenie, Dumnezeu să-l ierte, c'a murit. Știi, aveam pășunile lui în arendă. Zic: bună ziua, boierule. Zice: să trăiești, mocane. Dar așa, cam cu gura de jumătate. Vedeam eu că nu-i în rînd cu ceva. Zic: par'că ești supărat, boierule. Zice: supărat. -- De ce? -- Fiindcă a bătut Nemții pe Franțuz. Iaca cetesc la gazetă. -- Păi, dacă l'a bătut, să fie bătut, numai boieru să fie sănătos. Dar el, de colo: mocan prost, știi tu cine-s Franțuzii, mă? Romani, ea și noi, și ei au făcut Țara Românească așa cum e ea astăzi și-au bătut toată lumea odată. Dar -- tot el -- nu-i nimic, vine vremea, mocane, vine vremea... Săracu, boieru, a murit. De s'ar sculă acum, ar aveă de ce să se bucure, că eu cred că prairu tot o mîncă nespălată acum odată. Fiindcă...

Moşneagul îşi făcea socotelile strategice, se 'n-
 telege, mai mult după sentimentele lui, dar cu
 o agerime uimitoare. „Prazu” trebuie să iese
 bătut fiindcă a luat Alsacia şi Lorena, fiindcă
 a pus „dare” de miliarde pe Francezi la şapte-
 zeci şi unu, fiindcă-i rău şi sgârcit, ca un sas
 din Rechişdorf, fiindcă nu-i „român” de-al no-
 stru; iar Franz Iosef, fiindcă „s'a dat” cu Un-
 gurii şi i-a căutat pricină „Rusului” care l'a
 scos în patruzeci şi opt din necaz.

Bietul român, nu admitea nici o contradicţie
 în planurile lui de om cinstit. Mă uitam la el.
 Indârjirea scrisă 'n faţă, energia cu care-şi sus-
 ținea părerile, mă uimeau. Țăranii noştri nu
 ştiu să facă politică şi dacă se găseşte vr'unul
 mai săltat peste neştiinţa tradiţională e încurcat,
 umilit, nehotărît. Bătrânul însă nu. El rămâne
 şi în domeniul acesta atât de strein de preo-
 cupările lui, un adevărat cioban, drept ca un
 brad şi aspru ca gerul Bobotezii. Ceeace mă
 uimează şi mai mult eră ura lui împotriva Nem-
 ților şi slavofilismul. Sunt explicabile amândouă
 prin suferințele pe cari le-au îndurat Românii
 din Ardeal din partea Saşilor şi prin acțiunea
 Ruşilor în revoluția din patruzeci şi opt. Aşa
 zisa educație politică a Ardelenilor s'a îngrijit
 să facă însă din Neamţ un fel de putere ma-
 gică şi din Ruşi nişte animale disprețuite.
 Ştiți povestea cu ursul dela Nord.

De unde îşi luă deci bătrânul isvorul gându-

rilor lui? Din tradiția noastră politică de dincoace și de dincolo de Carpați, mai bine conservată în inima lui decât în capul cutărui politician sucit în Parlamentul din Budapesta și învârtit prin antișambrele nu știu cărui palat vienez, tradiție pe care abiă câțiva tineri foarte tineri au reluat-o, văzând primejdia pe care o are nemțismul trecut prin retortă ungurească asupra romanității sufletului ardelenesc și apropierea ceasului de înfăptuire a idealului național.

La despărțire bătrânul și-a mai precizat odată punctul de vedere :

— Așa, cum v'am spus, paremi-se că dăm față cu Rusu pe ulițele Porumbacului. Că dacă vine — vine pân' aici.

L'am întrerupt :

— Nu vine. Și dacă vine cinevâ, atunci numai de acolo poate veni.

Am arătat cu mâna peste Negoii. Bătrânul s'a uitat lung în dreptul mâinii mele. A plecat o clipă capul în pământ și a oftat.

— Nu cred... Suntem slabi... Poate cu Rusu...

Apoi înviorat de-un gând tineresc, solemn :

— Că dacă s'ar întâmplâ una ca asta, cât mă vezi de bătrân, aș pune și eu mâna pe pușcă...

III

NEAMȚULE, MĂ IEI, MĂ DUCI...

E a doua zi, Duminică, după publicarea decretului de mobilizare generală. Gara Sibiului e înțesată de lume. Pe ici, pe colo se lămurește câte o mutră de sas. Ceilalți toți sunt Români, femei de toate vârstele, mame, neveste și fete, bărbați, copii, copile. Sunt mai multe mii. Se pare că s'a adunat întreagă Marginea.

Firește, nu mai e nici o ordine. Jandarmii împănați de sărbătoare își plimbă mustățile năclăite încoace și încolo, fără să-și mai poată exercita atotputernicia. Trenurile vin și merg, ele singure ordonate, reci și nesimțitoare în marea aceasta de patimi. Se înciocălează și trenul care duce spre Făgăraș.

O femeie din Rășinari, o cunosc din copilărie, e nevasta tânără a unui fost coleg de pe băncile școlii primare, stă cu mâinile încleștate de ușa unui vagon. Bărbatul trebuie să meargă la Făgăraș cu mine și cu alții. Nu mai plânge. Ochii m ri, negri, i s'au coclit într'o strălucire sălbatică. Strigă, țipă, frământă pă-

mântul cu picioarele și geme : — Nu te duce, nu mi-l duceți ! — Bărbatul, nedumerit, o împinge frumușel la o parte : — Stai, tu muiere, cine știe. . . Și nu se mai poate stăpâni nici el. Se repede la ea ca o fiară, o strânge în brațe s'o omoare, și urlă de se cutremură văzduhul.

Alături, un bătrân din Sadu mi se pare, din vechiul loc de naștere al lui Inochentie Klein, se desparte de băiat. Ochii lui fără de lacrimi, morți într'o turbureală vineție, sunt atât de triști, desnădăjduiți, sfâșietori. Tată, murmură flăcăul, întinzându-i mâna. Dragul tatii, îngână bătrânul, îmbrățișându-l lung. Și sughițurile copilului se amestecă cu icnetul sec al moșneagului. BCU Cluj / Central University Library Cluj

Dincolo o mamă își fărâmă lacrimile în mâneca largă a iei, se plimbă în jurul feciorului ca în jurul unui sicriu și bocește. Bocetul e în versuri. După fiecare vers isbucnește un hohot de plâns din asistență. Flăcăul stă o clipă buimăcit, împietrit locului, pe urmă se smulge din grozava atmosferă mortuară : o rupe la fugă ca un nebun. Pe semne își va fi simțit moartea aproape, își va fi văzut prohodul.

În altă parte zăresc o fată mare. Sâni i se saltă în mișcări repezi, nările i se dilatează în ritmul pieptului sărătes, ochii i se închid și se deschid, pără ce, în sfârșit, stăvilarele voinții se rup, lacrimile curg în boabe mari, obraji i se îmbujorează, mânilor îi cad neputincioase în

poale : — Plângi, fetiço, plângeți plânsul nelegiuit al inimii tale. . .

M'am urcat și eu într'un vagon. Peste întreg cuprinsul gării se vedeă un popor de ochi aprinși la para fără de sfârșit a lacrimilor, o oaste de mâni agitate în semnul unei dureri nemărginite.

M'am uitat la soare cum se plecă însângerat spre apus : un ochiu și el care se înroșise de plâns. M'am uitat la soare și îmi pareă că de acolo de sus plângeă ochiul Ardealului secular, uriașul ochiu nesecat de lacrimi, bietul ochiu bătrân al neamului nostru, care a văzut atâtea nenorociri.

Trenul în sfârșit, se urnește. Tipetele se întetesc, chiotele se înmulțesc, mânilor se întind spre vagoane și afară din vagoane ca ale unor naufragiați. Trenul a ieșit din gară. Se face tăcere : ne înecasem toți în oceanul desnădejzii.

Mă retrag într'un colț pe platformă. Cântecul de oțel al roților în goană îmi sbiciuie nervii. Cerc să mă reculeg. Privesc pe fereastră. De odată, spre dreapta, pe câmpul Șelimbărului, se lămuresc vr'o trei movile. Inima mi se sbate în piept și pumnii mi se strâng. Mi-e rușine. Ași vrea să plâng : — Acolo în cele trei movile e îngropată strălucirea lui Mihai, sub acel petec de pământ s'a îngropat visul nostru de mărire. . .

Mă gândesc la tovarășii mei de călătorie. Ei

poate că nu sunt atât de conștienți ca mine despre soarta lor. Ei își simt însă în aceeași măsură nenorocirea. Altfel de unde ar răsări atâtea izvoare de lacrimi? O, plâng oamenii când petrec pe cineva la groapă, dar nu plâng plânsul acesta desnădăjduit, lacrimile aceste.

De undeva dintr'un colț de suflet îmi răsare un chip de muștrare : — În cursul întregii noastre istorii am fost loiali și dinastici. . . Pentru mine, eu n'am crezut nici odată în aceste vorbe goale, dar nici nu am încercat să le spulber, fiindcă abia acum, în fața morții, mi se lămurește întregă minciuna lor. Pare că văd ca în vis pe cutare șef politic al nostru chinându-și coardele vocale și biata minte ciuruită de spinii veninoși ai unci neghioabe educații politice, pare că-l văd și pare că-l aud cum declamă la adunări pe gama cea mai falsă a convingerii :

„Noi suntem loiali și noi am vărsat totdeauna cu drag darea noastră de sânge pentru Majestatea Sa Preagrațiosul Impărat, pentru Augusta Casă Domnitoare, precum și pentru prea iubită noastră Patrie” . . .

Ce minciuni și cât de mult au fost buccinate ! Poporul nostru și-a plătit ce-i drept această cumplită dare cum a mai plătit atâtea altele vărsând lacrimi amare. Poporul nostru, plătind-o, și-a dat însă totdeauna seama de inutilitatea ei, de paguba morală răsărită pe urma ei. Poporul nostru care din mila „Augustei Case Dom-

nitoare" n'a prea ajuns să-și scrie credințele în cărți și-a scris „loialitatea" pe frunza verde a codrului :

Munte, munte, piatră seacă,
Lasă voinicii să treacă,
Să treacă la ciobănie,
Să scape de cătănie...

Ori pe aripa vântului și-a scris „dinasticismul" bietul nostru popor :

Dare-ar Dumnezeu un foc
Să arză Sibiiu tot,
Să rămână numai parii,
Să se 'nțepe ghinărarii,
Ghinărarii și maiorii,
Care cătănesc ficiorii...

Gândurile aceste mă bat, când, întors spre cealaltă parte a platformei, văd un om de-al nostru șezând în ușa vagonului pe-o treaptă. E un bărbat voinic, cu spetele late, cu ochii negri, cu părul cam încărunțit. Iși razimă obrazul în palme și se uită încruntat înainte. Nici nu mă vede pe mine. E învăluit întreg în durerea clipei. De odată încep să i se miște buzele și începe să i se legene capul. Nu știu cântă ori îngâimă o înjurătură :

Neamțule, mă iei, mă duci,
Tocma 'n graniță la Ruși,
Să-ți port caii de căpestre,
Să duc dorul la neveste...

Auziți-l, făuritori de mincinoase declarații de ocazie? Auzi-l Preagrațiosule?...

IV

LA HONVEZI

După împărțirea în companii s'au început exercițiile cu rezerviștii.

E prima zi. Dimineața pe la șase se prezintă în fața companiei a zecea a batalionului III din regimentul 23 de honvezi, un om mai mult tânăr, subțirel, cu ochii bulbucăți, cu nasul petrecut de-o ușoară brumă roșietică. E nervos, bate din pinteni și, printre flăcăii cari îl văd, inspiră un murmur întretăiat de semne din mâni, din ochi și din umeri : domnul căpitan. Se comandă pe unghurește *drepti*. Individul se așează în fața companiei și debitează o scurtă orație. Sosise atunci dela un alt regiment. Sergentul major o traduce într'o oribilă românească din care se poate alege că domnul căpitan e om bun, dar că acum e vreme de războiu și că cine nu împlinește exact ordinele va fi împușcat ca un câne.

Goarna sună și, cu această dulce merinde în suflet, ieșim la câmp. Praful drumului se ridică în valuri enorme deasupra companiei, iar

băieții, învăluiți în haina lui murdară, suflă greu, îndoindu-se sub greutatea raniței. Incep să vorbească. Le-ascult cuvintele aruncate pe furiș :

— Nu cred. Nu se face bătaie. Rușii-s mulți...

— Doi copii, măi frate, și-al treilea pe drum...

— Dar tu de ce-ai mai venit din Țară?

— Cine? Vaida? El scrie că România ține cu noi?

— Vaida-nevaida. La Turnu-Roșu : șase brigăzi românești. Stau să treacă... Nu-i așa Gheo?...

— Alții se duc.

— Treizeci, pe la Boița, noaptea, la București, dus, toți.

— Cum zic, numai de copii. Nevasta...

— Dar nu cred... Nu se face... Impăratul bătrân...

— Uf!... Greu, mă... M'am desvățat...

— Vechiu, frate...

— Bun pentru honvezi...

— Bag seama, așa ne-a fost scris...

— Doamne, Doamne...

Cu excepția alor trei-patru sași întreaga companie e românească, cum e de altfel întreg batalionul și întreg regimentul. Băieții sunt în mare parte de prin jurul Făgărașului, țărani voinici, Români de-ai lui Negru-Vodă.

Toți au să moară, mă gândesc, și eu împreună cu ei. Ne vor îngropa undeva în pământul Ga-

liției ori la malurile Dunării. Sau poate nu ne vor îngropă. Vr'un stol de corbi își va alina foamea bestială cu trupurile noastre.

Tabloul lui Vereșiagin îmi răsare în față : o piramidă uriașe de cranii în mijlocul unei câmpii întinse, un stârv lângă el și-o droaie de corbi deasupra. Acesta e rășboiul.

Simplitatea Rusului par'că nu mă mulțumește însă cu toată expresivitatea ei tragică, cu toată tristețea nesfârșită a zădărniceii luptelor omenești care se degajează din ea. Par'că îmi trebuie altceva mai violent. Și mă gândesc la Stuck. Rășboiul lui îmi pare mai adevărat, cu acel călăreț cumplit, cu acel cal de Meklenburg în cospita căruia, așa cum lovește în masa de trupuri omenești încleștate în spasmul celui din urmă imbold de viață unele în altele, se concretizează ceva din tirania teutonică. Da, această simbolizare a rășboiului mă mulțumește mai bine.

De unde însă aceste gânduri? Rășboiul meu își păstrase încă frumusețea de baladă eroică și eu văzusem totdeauna mai mult adevăr în dorobanțul lui Grigorescu decât în toate compozițiile chinuite ale degenerațiilor de legea nouă? Pentru ce aş cercă să-mi mai răspund? Glasul căpitanului mă pălmuiește cu vr'o câteva cuvinte de comandă ungurească.

Și se încep exercițiile. Marșuri, fugi, mișcări din brațe, din picioare, cu arma, fără armă : prostii și plictiseli. Nimeni nu se gândește la

ele. Băieții își continuă în minte convorbirile de pe drum. Li trădează fața. Eu zăresc undevă printre zidurile Făgărașului bisericuța zidită de Constantin Brâncoveanu. Figura vechiului Voevod îmi răsare dintr'o icoană văzută nu știu unde, cu ochi negri mari, cu barba tunsă frumos, cu o expresie de tristă delicateță.

Brâncoveanu Constantin,
Boier vechiu și domn creștin...

Cale în ritmul cunoscutei balade și-mi căznesc fantazia să schimbe compania într'o ceată de arcași de pe vremea luptelor cu Turcii. Se întâmplă. Eu conduc compania. În fața mea vin bașbuzucii. În fruntea lor par că aleargă căpitanul. Da, el e și le strigă pe ungurește Turcilor. O săgeată, două, trei... Lupta se încinge de-abinele. Ajungem corp la corp. Il ajung și eu pe căpitan. Ne măsurăm din ochi. Tragem. A căzut. E aci la picioarele mele și...

Soarele arde nesuferit. Toți plecăm din ce în ce mai mult de-acasă. Exercițiile merg prost. Domnul căpitan ne oprește, își pune mâinile în șolduri și trimite din băierile inimei companiei întregi, ca unui singur om, o strașnică înjurătură atât de obișnuită în țara Românească. A, va să zică, știe și românește dumnealui? Iluzii! E singura vorbă românească pe care am auzit-o pronunțată de nobila gură a individului.

Se dă pauză. Puștile se așează în piramidă

și gradații se amestecă printre băieți. În jurul fiecărui gradat se alcătuieste o grupă. Dintr'o carte ungurească se culeg înțelepciunile războiului : cine nu ascultă de ofițeri ori se opune ordinelor lor, va fi împușcat, cine trădează vr'un secret al armatei va fi spânzurat. Impușcat, spânzurat, spânzurat, împușcat. . . Aceste două vorbe se alternează căzând cu o stranie cadență în sufletele soldaților. Pe fețele tuturor se lasă o negură din care eu pot să cetesc mai bine. Tac toți. Unul doar dacă scapă o vorbă : — Ori ne împușcă Rusu, ori ne spânzurați voi ; de murit tot trebuie să murim. . . Gândul acesta e al tuturor. Tresar toți, privesc pe cel care a vorbit cu ochii mari, apoi recad în negura durerii. Impușcat, spânzurat. . . Cântecul acestor două vorbe îi supune. . .

Și. . . se încep iar exercițiile. Căpitanul pleznește pe unul care s'a sculat prea târziu la ordinul de a se adună în fața piramidelor. Gradații țipă răgușit. Injurăturile cad buluc pe capul companiei. Mișcările războinice, produse de-o poruncă externă și interzise de alta internă, sunt lamentabile. Merg, nu-i vorbă, toate, dar se simte că duhul le lipsește, se simte că acei cari le execută sunt simple mașini pornite sub presiunea unei puteri dușmane.

Crucea amiezii ne găsește încă tot pe câmp, gâfâind, înădușiți de arșița solară.

În sfârșit ne întoarcem acasă. Domnul că-

pitan o ia rara înainte. Noi după el, ca niște oi. Praful drumului ne primește iar în brațele lui largi, sărutându-ne pe frunte, pe ochi, pe buze. Convorbirile se încep unde au fost lăsate dimineăta.

— Cu ungureasca asta... par'că-i păsărește...

— Căpitanul ce poamă va fi?

— Jidov : Taifler...

— Al dracului om.

— Nu știe românește.

— Ce să știe?

— Ceilalți doi? Rezerviști amândoi : Români.

— De aceea nu stă de vorbă cu ei.

— Al dracului om.

Unii se mai înviorează de nădejdea celor câteva clipe liniștite de după amiază. Unul începe să îngâne :

Frunzuliță, frunză verde, verde de stejar,
Ian, vezi dragă mândrulițo ce mai armăsar...

E oprit. Nu-i ertat. El e rezervist și nu știe cântece ungurești. Gradații încep să cânte ei :

Mégáli, mégálj, kutya Szerbia,
Nem lesz tiéd Hercegovina,
Mert a magyar nem enged...*)

---

*) Așteaptă, așteaptă cățea sârbească
N'o să fie a ta Herțegovina,
Fiindcă unгурul nu lasă...

Și în răsunetele melodioase ale acestei cântări
intrăm în vechea cetate a ducatului de Făgăraș,
de unde a pornit odată Negru-Vodă să așeze
unul dintre stâlpii viitoarei libertăți românești. . .

VINE ROMÂNIA ?

Se revarsă de ziuă. O seamă de prietini nu ne mai putem despărți. Toată noaptea am frământat o întrebare, pe care punându-și-o, fremătă întreg Ardealul : — vine România? . . .

Unul e optimist :

— Să știți că vine. Eu sunt dela Sibiiu. Acolo am auzit că contele Tisza a dat de știre mitropolitului Mețianu și lui Mihali că, la prima mișcare a Românilor, are să facă o baie de sânge din întreg Ardealul. Ce însemnează aceasta. ? In semnează că la Budapesta se simte primejdia. Pe urmă tot la Sibiiu am întâlnit preoți cari au fost alungați cu fârcoaietele de prin satele săcuiești. O a doua dovadă. Săcuii, vitejii, cu urechile ultra sensibile ale friceii, au auzit ceva. Și n'au auzit rău. Nu vedeți voi ? Toată pleava aceasta mongolică semănată dealungul pământului nostru se mișcă. Mă, bate vântul din Țara Românească. . .

Altul e pesimist :

— Palavre. Nu bate nici un vânt. Nu vine

România. Țara Românească nu e pregătită pentru un astfel de războiu, țara aceasta la care privim noi cu atâta admirație nebună, țara aceasta e măritată încă pentru multă vreme cu spiritul ciocoesc. Dați-vă seama. Toate acțiunile mari ale istoriei au fost pregătite. Gândiți-vă că Revoluția franceză a fost precedată de țipetele lui Voltaire și de furorile lui Rousseau, gândiți-vă la *șturm-ul* și *drang-ul* Nemților și nu uitați că războiul actual se pregătește de decenii. . . Ei bine, ce-a făcut Țara Românească, cum s'a pregătit ea ca să ia Ardealul, ca să vie? Nu cumvâ prin alianța pe care a avut-o până acum cu Austro-Ungaria, nu cumvâ prin sfaturile de loialitate pe care ni le-a dat nouă totdeauna? Fugiți, de-acî, cu visurile voastre. Noi vom fi jertfiți și de astădată pentru „rezoanele de stat” ale României, pentru „interesele bine pricepute” ale neamului. . .

Când unul, când altul dintre acești doi, e deasupra. Optimismul biruie însă mai des și noi ne aruncăm asupra pesimistului ca asupra unui dușman în lege, îl acoperim de înjurături, stăm să-l sfâșiem.

Unul se scoală și tremurând de mânie aruncă în obrazul necredinciosului :

— Astăzi, pe câmp, la exerciții, colonelul a spus soldaților că România merge cu noi, că și ea ne ajută să tragem pielea muscalului. Evident, voiă să ne îmbete cu minciuni, să ne po-

tolească, fiindcă știe ce are să se întâmple. România s'a declarat neutră : România e împotriva Austro-Ungariei. Nu cumvâ ești și tu de teapa colonelului? . . .

— Și dacă vine România, care este datoria noastră, se întreabă un altul.

Toți ne liniștim, ne cuibărim pe scaune și răspundem unisono :

— Datoria noastră e să facem revoluție.

Vorbele aceste presară pe fețele tuturor o expresie de gravă solemnitate. Primele raze ale dimineții îmbujorează obraji palizi de insomnie :

— Revoluție. . .

Și deodată ne improvizăm în strategii. Pornim din punctul cel mai apropiat, din Făgăraș :

— Aci sunt astăzi zece mii de soldați, pe cari, la nevoie i-am putea înarmă pe toți. Muniție pentru primele înecputuri este. Depărtarea de granița românească e cel mult de șapte ceasuri : putem să mai primim. Ținutul e românesc curat, aruncăm în aier pcdul de peste Olt și. . . noi suntem domnii situației. Vestea se răspândește peste întreg Ardealul și pilda noastră e urmată de toate regimentele românești. Armată nu pot trimite împotriva noastră decât prea târziu : armată ungurească, singura care ar lua lupta cu noi. . .

Socotelile sunt atât de limpezi. Biruința ni se înfățișează cu toată puterea realității. Piepturile ni se umflă de încredere. Grumazii ni se

încordează mândri. Unii încep să se plimbe majestoși prin odaie. Mă rog, tot atâția Napoleoni.

Pesimistul răsare însă iară din colțul lui de umbră :

— Dar soldații? . . . Cu cine faci revoluție? . . .

O furtună de protestări :

— Eu am la compania mea atâția cari intră în foc pentru mine, eu am pe cutare și cutare, întreg batalionul e al nostru. . .

Și iar începem să ne plimbăm victorioși prin odaie. Unul prinde să cânte :

Acum, fraților Români,
Ne vedem și noi stăpâni. . .

E cântecul, cel dintâiu al revoluționarilor din patruzeci și opt. S'a cântat pentru prima oară la adunarea din 3/15 Maiu pe Câmpul Libertății. Moții lui Avram Iancu, toți cu brad verde în pălărie, l'au cântat, după Begnescu, autorul melodiei și vestitul profesor de cânt al școalelor din Blaj.

Toți ridicăm mânilor în vânt și întonăm cu foc aceste prime accente ale demnității ardele-nești. Ne împrăștiem apoi, fiecare la compania lui, pentru exercițiile zilei.

După amiază ne întâlnim iară. Ne plimbăm pe piața Făgărașului, dându-ne aiere strașnice, unul mai mândru decât celălalt. Ungurii ne întâlnesc și ni se pare nouă ori au într'adevăr mutre plouate :

— Ce credeți voi, ce va face România?

— De, ce să facă? Merge cu noi...

Și toți ne dăm coate, ori ne tragem cu ochiul:

— Merge cu noi, dar nu cu voi...

* * *

De câte ori nu s'au repetat scenele de felul acesteia în cele aproape trei săptămâni cât am stat în Făgăraș concentrați. Cu cât trecea vremea, cu atât eram mai surescitați, cu atât ne legam mai mult de teribila întrebare:

— Vine România? Că dacă vine...

Intr'o zi ne făceam obișnuita plimbare de după prânz. Călcăm aceiași pași voinicoși, aruncăm aceleași priviri sfidătoare. Intr'un anumit moment se răspândește, se vântură, se alungă din om în om știrea, că trece prințul Carol prin Făgăraș. Tresărim toți și ne postăm într'un colț pe unde știam că trebuie să treacă tânărul prinț care, în închipuirea noastră, cadră atât de mult cu visurile cari ne frământau. Nu vorbeam nimic. Eram nerăbdători să-l vedem. Par'că am fi așteptat pe prinț să vie, să se urce pe-un cal și să se așeze în fruntea noastră.

Așteptăm... așteptăm. Nu mai soseă. Unul, firește pesimistul, croncăne iară:

— Vine din Germania...

Nu-i răspunde nimeni, până ce în sfârșit, auzim sgomot de automobil:

— E el. Trebuie să fie el.

Și eră într'adevăr el. Un automobil cu vr'o câțivă jandarmi unguri mergea înainte, în urmă venea prințul, blond, cum e, ars de soare și plin de praf.

Toți suntem emoționați. Cu lacrimile în ochi ducem mânila la chipiu. Și prințul nu ne vede. Liniștit, indiferent, trece mai departe.

Mânile ne cad ca niște lăstare dealungul trupurilor, ochii ni se înhoalbă întrebători.

Ne împrăștiem, ca la comandă.

Mizerabilul pesimist mă prinde de mânecă :

— Vine România ?

Il împing la o parte.

— Nu vine, frate, nu vezi că se duce?...

Și pleacă răsând răutăcios.

VI

JURĂMÂNT FALȘ

Intr'o bună zi ne ducem la biserică să ne spovedim și să ne cuminecăm. Biata bisericuță ortodoxă din Făgăraș e atât de puțin încăpătoare. Abia jumătate din câți suntem pătrundem în ea. Ceilalți stau pe-afară, în grădină și prin stradă. Un preot tânăr face slujba. Vr'o câțiva soldați cântă din strană.

E atât de trist. Cântările monotone, jalnice, măresc tristețta sufletelor noastre.

Băieții asaltează altarul cu pomelnice în mâni : să-i pomenească părintele în rugăciunile lui dela liturghie. Fiecare învăluie și câte un ban doi în hârtiuță, pentru ca să se primească rugăciunea mai bine.

Mă așez undevă aproape de iconostas. Ochii îmi rătăcesc dealungul capetelor îndesate unele în altele, ca într'o turmă, ațintite toate cu privirile fixe în spre cerul strașnicului nostru Dumnezeu. De pe iconostas privește la noi un popor de sfinți săraci, grozav de săraci, cu toată podoaba hainei lor bizantine. O maică preacu-

•

rată, cu ochii mari și negri, cu fața suptă, se uită la mine din icoană. Imobilitatea ei, teama care-i năvălește din obraz, împrăștie un aier de sfâșietor fatalism în micul templu al nenorociților adunați să-și mai îndrepte odată rugăciunile către cel care leagă și desleagă soarta popoarelor.

— Nu-i scăpare, zice Preasfânta, veți muri toți, așa cum au mai murit atâtea generații cari au cerut grație dela mine în cursul veacurilor. Dumnezeu e mare, el singur știe rostul pedepsei cu care vă pedepsește de atâta vreme, ca pe Jidovi în robia Eghiptului. Rugați-vă, dar nu așteptați să vă arăt Canaanul neamului vostru...

Preotul, printre rotogoalele de fum de tămâie, împărțește ectenii: — Doamne, Dumnezeul nostru...

Mie îmi vine în minte tata, cu glasul lui care cântă atât de frumos în biserica copilăriei mele, cu ochii lui mari și profunzi, ca ai unui sfânt tânăr și biruitor, cari, apărând în ușa altarului să predice pace tuturor robiau poporul, cu mâna lui sigură și mângâietoare ridicată în semn de binecuvântare.

— Tată, mă vezi tu de-acolo din împărăția celor cari nu se mai întorc, cum m'au adus să mă împărțesc ca pe-un condamnat înainte de spânzurătoare?...

Și, purcezând pe aceeași cale a gândurilor, întâlnesc și pe moșul, un țăran bătrân cu ple-

tele albe, fost legionar al lui Axente Severu și pe strămoșul cu cei nouăzeci și nouă de ani ai lui, împliniți mai mult decât jumătate în iobăgie și luminați către sfârșit de făclia anului patruzeci și opt, pe moșneagul acela însemnat în bărbie de-un glonț unguresc. Toți trei calcă în fruntea unei serii nesfârșite de alți părinți, moși și strămoși, cari, venind din fundul veacurilor să se așeze întrebători și înfiorați în iconostas, se înfrățesc atât de bine cu ceilalți mucenici, cum zic, atât de săraci, pe cum sunt de bătuiți de vremuri și chinuiți de-o mână brutală de zugrav prost.

Nu mă mai pot stăpâni. Vedeniile aceste îmi tulbură sufletul. Abiã iau cuminecătura și ies din biserică, afară, în liniștea de August a grădinei. Acolo aștept pe ceilalți soldați, fiindcă nu ne-au trimis degeaba la biserică : trebuie să depunem din nou jurământul de fidelitate față de tron și de patrie.

Ne întrunim, deci, după împărtășenie, aproape o mie de Români pe piața Făgărașului, adecã batalionul III al regimentului 23. Toți suntem cu frunză de stejar la pălărie. S'au adunat, drept mărturii, întreg corpul ofițeresc, destui jidani din câți oploșește Făgărașul, o droaie de țigani și vr'o câțivă cerșitori. Români nu se prea zăresc.

Comandantul batalionului, un armean maghiarizat, ține o cuvântare, accentuând că acum a

sosit vremea să se dovedească ce soldat e „Honvedul unguresc”. Vorbele lui sunt tălmăcite pe nemțește de un ofițer sas, iar un biet avocat român, ofițer în rezervă, le aduce pe românește.

Urmează jurământul.

— Ungurii, strigă comandantul batalionului.

Din rânduri ies vr'o cinci inși. Tablou. Ofițerii și jidanii se șopotesc, se ghiontesc. Evident, bătrânul loc.-colonel a făcut o gafă. Se corege deci repede.

— Și cei cari știu ungurește.

Așa, da. Altfel cum s'ar putea spune că honvezimea e ungurească?

Se ceteste jurământul. Soldații îl repetă, cu mâna dreaptă ridicată în aier, cu stânga pe inimă.

— Sașii . . .

Răspund vr'o șaizeci.

— Români . . .

Ei nu se mai mișcă din loc. Le-ar trebui altă piață. Iși ridică însă și ei mâinile drepte în sus și-și așează și ei stângile pe inimi: Jurăm. . .

Pentru ce n'am un fonograf să prind măgăria filologică pe care trebuie s'o îngameie bieții noștri țărani?

Și n'o pot nici măcar însemna.

Mă uit lung la băieți. Cei mai mulți rostesc cuvintele cu o vădită silă. Unii le pronunță hotărît, dar se țin cu mâna stângă de-un nasture dela bluză: credință veche la noi, că în chipul

acesta jurământul nu-i valabil. Alții mișcă numai din buze fără să scoată o vorbă din gură. Puținii cari țin să-și facă datoria în conștiință, se împiedecă, încurcându-și limba tot la al doilea cuvânt.

Mă uit lung la ei și un fost camarad de pe vremea când îmi făceam stagiul de bacalaureat, un simpatic evreu inteligent, surprinzându-mi privirile, îmi trage cu ochiul, zâmbind cu înțeles. Mergând spre cazarmă, amicul, se apropie de mine, mă bate pe umăr și-mi șoptește :

— A mai fost și ăsta un jurământ.

Eu îl privesc surprins.

— Ce crezi? Par'că eu nu știu? Păstrați voi vr'o credință împăratului Austriei, regelui Bohemiei, celui apostolic al Ungariei, Ramei, Lodomeriei, Ierusalimului, și al atâtor altor țări frumoase? Nu puteți, fiindcă nu-l iubiți. Generalilor și ofițerilor lui? Cu atât mai puțină. Iar patriei? Săraca patrie maghiară...

Sinceritatea evreului mă zăpăcește. Cerc să-i spun câteva vorbe.

— Ascultă, Bercule...

Știa românește, de-aceea îl botezasem „Bercu” încă de pe când ne cunoscusem prima oară.

— Ascultă.

El mă întrerupe însă.

— Ei, las-o. Par'că n'ai publicat tu la „Românul” scrisoarea celor treizeci și doi de subofițeri români cari spuneau pe față că nu vreau

să mai recunoască pe Franz Iosef de împărat?

Fac eforturi mari să găsec un cuvânt. Bercu nu-mi dă răgaz.

— Spune-mi drept, nu cumvâ sunt subofițerii cu pricina dela regimentul nostru? Dacă-i așa, am să mă cer la altul.

Mie îmi trece prin minte vorba unui colonel din statul major trimis la redacția „Românului” să facă o investigație în chestia cunoscutei scrisori iredentiste. Și el spunea tot cam ca Bercu.

— Domnule, ori ce-ai spune dumneata, eu n'aș plecâ în rășboiu în fruntea unui regiment românesc. . .

Soldații calcă / Grav / în marșul spre cazarmă. Pe fețele tuturor e scrisă lămurit umbra unui gând negru. Bercu nu-mi dă pace, urmându-și observațiile în forma cicălitoare, atât de caracteristică rasei lui. Termină, în sfârșit. . .

— Oricum, jurământul acesta a fost o prostie. Mă mir de ministrul de honvezi, care-i de-al nostru, că e atât de puțin inteligent. Pentru ce ai mai adăugâ o umilire la cealaltă, cea mare, Românilor. Pentru că e o umilire să-l faci pe-un om cu de-asila să mintă. Umi-lirile aceste au reacțiuni teribile, cari la prima ocazie, se deslănțuiesc sălbatic. Doamne ferește, să cad pe mânilor vr'unui valah de-al voștru, unde e el la largul lui printr'o pădure din Galțița. . .

Bercu are dreptate. Fiecare soldat Român jurase odată când și-a făcut serviciul. Nu era destul acest jurământ? Trebuie să se mai repete și încă în condiții atât de grave, în fața morții, când neadevărul lui se lămurea și mai bine? Bercu are dreptate, când constată noua umilire, dar e greșit asupra urmărilor ei. Gândurile îmi sboară, nu la răzbunările umiliților, ci la demoralizarea nenorociților cari au jurat strâmb. Ce se va alege de sufletul lor? Ce valoare educativă va avea acest nou jurământ strâmb? Ce se va alege de copiii lor? Ce se va alege de urmașii mei. Probabil că nu se vor putea lecu niciodată de grozava boală morală contractată de mine, și de ceilalți tovarăși în acea dimineață de August, pe piața Făgărașului, boală pe care vor moșteni-o ei, așa cum se moștenesc toate boalele, după implacabilele legi ale atavismului.

— Doamne, Doamne. . .

VII

CALEA MORȚILOR

După aproape trei săptămâni de exerciții, cu pușca și mai ales cu pumnalul conștiinței, suntem socotiți buni de aruncat în gura tunurilor. Intr'o dimineață, a doua zi după jurământ, în 16 August, se adună toți țiganii din Făgăraș să ne încarce cu flori. Dintre cetățenii micii urbe, ei, săracii, cu proverbiala lor teamă de moarte, ne compătimesc mai mult, ei înjură mai cu patimă pe hoțul de muscal, care ne precinuieste durerea războiului nouă și se înțelege cu deosebire purdeilor. . .

Cerul e limpede, nesimțitor de limpede, când sună goarna de plecare. Aș fi mai bucuros dacă ar plouă ori dacă ar fi cel puțin înorat. Nici una însă, nici alta. Pe vremea aceea senină trebuia să ne pornim sgura neagră a sufletelor spre uriașul eșafod al Galiției.

Primele momente ale plecării sunt atât de tulburi încât din ele nu se alege decât accentele de rugăciune al lui Haydn răspândite din trom-

peta gornistului și picurate în memorie cu lacrimile lor prelungi și potolite.

În drum spre gară ni se atașează la un colț de stradă un taraf de lăutari. Și ce cântă? Orice ar cânta, chiar și un marș funebru, ar fi un anahronism. Taraful însă țipă cu sgomot imnul lui Rakoczi, cântecul de biruință al conștiinței naționale ungurești. Dela o vreme trece în imnul popular al lui Kossuth. Așa mergem până la gară. Unii dintre subofițeri, la comandă, strigă pe ungurește din băierile inimii: — Trăiască războiul, trăiască patria maghiară! . . . Băieții ar fi să strige și ei. Strigătul lor, fiindcă trebuie să răspundă cumva la privirile întrebătoare ale ofițerilor, e mai mult un huideo, un hă-ă nelămărit. Mulți plâng. Unii chiuie — dar nu de veselie. . .

Încă vr'o două minute și trebuie să plecăm. Dintre țigani și dintre puținii funcționari de stat veniți să ne petreacă se desprinde o față acoperită de pistrui, un nas coroiat și-o barbă roșie cârlionțată: rabinul comunității israelite. El, cea mai importantă personalitate maghiară din Făgăraș, el se găsește să ne țină cuvântarea de adio. Și vorbește cu foc rabinul. Ii tremură barba de emoție. Ne spune să mergem să murim pentru scumpa patrie maghiară, fiindcă nu poate să fie nimic mai nobil decât această moarte. Strămoșii noștri, când au venit acum o mie de ani și mai bine. . .

— Ai cui? Ai lui, ori ai noștri? mă întrebă un prietin.

Intorc spatele jidanului și mă urc într'un vagon. Trenul pleacă și eu nu mă pot încă dumiri dacă e vis sau realitate : o mie de Români merg la războiu, în cadența imnurilor lui Rakoczi și Kossuth, îndemnați de un rabin, pentru a salva patria maghiară...~

Impresia acestui crud adevăr mă copleșește, mă înghemuie într'un colț al vagonului, ca într'un mormânt, de unde aud, cum ași auzi de pe altă lume, plânsul satelor atinse în goana trenului, chiotul patriotic al subofițerilor, cântecetele răgușite ale soldaților, intrați dela o vreme în nota jalnică a temperamentului românesc, căzuți mai târziu într'o apatie botezată cu alcool. Impresia acestui adevăr mă lapidează, mă nimicește, încât n'aș mai voi să-mi părăsesc colțul întunecat, ci să călătoresc așa în infinit : un biet cadavru rătăcitor...

În spre nordul Ardealului, pe la Sătmar, undevă, am fost tratați cu mâncare și băutură. O fetiță, o ungueroaică, se apropie de mine, privind-mă cu ochii înlăcrimați. Distrat cum sunt, nu știu ce vrea. Stângace, murmurând niște vorbe aproape neînțelese, fetița îmi atârnă de piept o cocardă tricoloră unguerească.

— Ești trist... nu mor toți... ține...

Am tresărit.

— Cum, adecă nu mi-a fost destul până acum?
Și cocardă?...

Am întins cu violență mâna să smulg de pe mine semnul acela odios. M'am răsgândit însă repede. Biata fetiță, în naivitatea ei, nu mă știă cine sunt. I-am zis :

— Mititico, tu singură reprezinți în clipa aceasta umanitatea.

Firește că nu m'a priceput. Iși va fi gândit în căpușorul ei că trebuie să fiu adânc tulburat de moartea apropiată. Ochii ei vineți îmi trimeteau un râu de milă.

Am lăsat, deci, cocarda la locul ei și mâna mi-a alunecat tremurătoare prin părul blond al copilei, păr cenușiu de adevărată strănepoată a lui Arpad. Cum se stabilea acest contact imediat între mine și ea, un gând hain mi-a fulgerat mintea : nu cumva atingând-o înveninez de moarte această biată ființă nevinovată cu otrava strânsă la inimă în clipa trecută?

M'am întors în altă parte și... Cât de contradictorii sunt sentimentele omenești!... Am rupt totuși obraznicul tricolor de pe piept, l'am mototolit în pumn, l'am aruncat la pământ și l'am călcat în picioare. O copilărie, neapărat, fiindcă nu bucata aceea de pânză eră în stare să schimbe situația în care mă aflam. Aveam însă lipsă de a zdrobi ceva, simțeam necesitatea de a-mi proba că nu murisem încă, voiam să mă conving că sunt în stare să mai acționez,

și, în neputința în care mă aflam, destul de ridicol, e adevărat, am rupt și-am nimicit cocarda.

Bunul meu prietin G., cu care am făcut întreg drumul și care se sbuciumă sub povara aceluiaș gânduri, s'a apropiat de mine.

— Ce ai? Ești palid. Probabil că și tu te gândești ca și mine că acest drum întreg îl facem pe pământ românesc.

Ne-am strâns de mână și am pornit să ne mișcăm prin fața trenului ticsit cu batalionul nostru de Români. O gură diabolică ne șoptea la urechea conștiinței.

— Vedeți acest pământ, de acolo de unde ați plecat, din Făgărașul domnilor munteni, până aci în Maramureșul lui Dragoș Vodă, acest Ardeal întreg, e tot pământ românesc încăput pe mână străină. De aceea v'au adus pe aici, ca să vă uitați la el cât e de frumos, la munții lui, la râurile lui, la câmpiile lui roditoare, să vă uitați la el și să vă dați seama că, mergând în războiu, nu faceți altceva decât ajutați cu moartea voastră străinului să rămână mai departe stăpân pe moșia strămoșilor voștri. . .

Pe undevă mai departe de Sighet, cam aproape pe unde au năvălit Ungurii în vechea Dacie, trecem granița în Galiția. Gândurile mi se îndreaptă, ca o ploaie de lacrimi fierbinți, spre petecul de pământ un le am văzut lumina zilei, spre acel sat de la poalele Carpaților sudici

unde tocmai în ziua și tocmai în ora când am pornit să împlinesc neîndurata poruncă împărătească, mi se naște un nepot.

— Dragă nepoate, de te-ar păzi Dumnezeu cel puțin pe tine de un astfel de drum, de această înfiorătoare cale a morților.

VIII

GALIȚIA

O hârbleagă de căruță, cu roțile bete, cu loitritele sparte, merge pe drum, trasă de-o mârtoagă murgă, slabă, strâmbă și oarbă. Țăranul din căruță, un rutean bătrân, în cap cu tradiționala pălăriuță fără borduri, înfășurat în niște zdrențe, umflate în bătaia vântului, lovește din răspuțeri în mârtoagă cu o coadă de biciu. Vrea să treacă înaintea noastră și nu-l slujesc puterile calului. Injură, smâncește din hățuri și dela o vreme, se dă jos și începe să meargă pe marginea drumului, alături cu noi. Vede că nu poate și se dă bătut. Calul, ușurat de povară, se oprește un moment, ridică coada, ciulește urechile și se scutură din toate ciolanele. Țăranul se oprește și el, aruncă o privire de dispreț și-o înjurătură calului, apoi ca la o comandă, pornește mai departe deodată cu calul.

Mă uit la ham cu mult interes. N'am mai văzut așa o sculă. E o combinație ciudată din o mie și una de sfori înodate cu un milion și o mie de noduri. În dreptul pieptului, gura ha-

mului, par'că e concrecută cu carnea calului, ori și-a făcut o urmă de ani de zile în niște răni bătătorite.

Mă uit și la țaran. El nu mă bagă în seamă. Merge înainte și n'ar aveă o privire pentru mine, pentru un batalion de soldați cari se duc în vreme de războiu la moarte. Merge înainte, cu capul plecat, cu mânilor slobozite fără putere în jos, cuprins de-o profundă apatie. N'are nici un gând, n'are nici o dorință — a, dar totuși are una : vrea să-și aprindă pipa. Scormonește prin buzunare, odată, de două ori, de trei ori, și nu găsește tutun. Se scarpină, deci, în cap și strâmbându-se din spate, ca un curcan plouat, scoate țevă din pipă, vârandu-și-o cu partea de din jos în gură.

Băieții fac glume pe socoteala lui :

- Vezi, moșule că-ți fuge murgu.
- Tii, cum ași trage și eu un fum.
- Dă-mi vere, și mie o... țeve.

Cerc să potolesc această pornire ironică, mă apropiu de bătrân, scot o țigară și i-o întind. El o ia în mână, se uită la ea și la mine, apoi, făcând niște gropi enorme în colțurile gurii, lungindu-și obrazul pământiu, arătând niște dinți stricați, zâmbește.

Mizeria poate să râdă, mizeria n'are însă zâmbete. Biata grimasă a bătrânului mă alungă, ca o amenințare. Repede mă trag la o parte și băieții chicotesc. Bătrânul își vede de drum,

trăgând lacom din țigară și neapropiat nici prin acest semn de prietenie.

Noi pe-o parte, el pe cealaltă parte a drumului, așa ajungem în sat. Ne oprim pentru un scurt popas tocmai în dreptul casei lui. Frânți de oboseală, ne trântim pe jos. Bătrânul își ia calul de cap, îl îndreaptă spre... Ar fi să fie : spre curte. În întreg satul nu este însă o singură curte. Casele se împrăștie într'o tristă neorânduială dealungul șoselei. Bătrânul își îndreaptă deci calul spre casă, ia ceva din căruță, îl deshamă și-i dă drumul. Bietul murg, repetă scuturătura de pe cale, își întoarce apoi ochii lui orbi către noi, nu ne vede și își pleacă desnădăjduit capul în pământ. Cum stă așa în fața casei acoperite cu paie, bătută de vreami, nevăruită, cu coada între picioare, cu nările umflate, fără nici un alt animal domestic în jurul lui, nenorocitul murg câștigă puterea unui simbol. Bătrânul, ieșind, îl vede. O undă de mânie îi trece peste față, ridică mâna și-l amenință, dar murgul nu se mișcă. Atunci, ca scos din minți, bătrânul se apropie de el, îi asvârle o înjurătură și-i trage un picior în burtă...

*

Suntem într'un oraș. Băieții de abia mai pot fi ținuți la olaltă. Prin câte sate au trecut n'au găsit o bucatură de pâine bună, un ou sau o

bucată de slănină. Se împrăştie, deci, toţi din prăvălie în prăvălie. Şi sunt prăvălii destule.

Intru şi eu într'una să-mi cumpăr de-ale gurii. Un ungar cu care avusem o discuţie antisemită în drum mă face atent că unde intru e jidan.

— Ei, şi ?

— Hai, să luăm dela un creştin. E mai curat.

— Bine.

Şi umblăm să căutăm un creştin. Eu nu țin să umblu mult, dar ungarul se încăpăţânează : că el vrea să cumpere odată şi dela un creştin. Ei bine, umblăm noi vr'o douăzeci de minute, umblăm o jumătate de oră, şi nu dăm de doritul nostru coreligionar. Furia ungarului îmi face haz, mai ales că, rupţi de foame, tot trebuie să ne înfruptăm din bunătăţile unui fiu al lui Israel, poate cel mai reprezentativ din câţi am întâlnit, cu perciunii lungi ca două fuioare, cu nasul coroiat în sfânta regulă semită, cu buzele răsfrânte.

— Bine, mă, aici tot Katzenstein, Krcnberg şi Jajteles? — se răţoieşte ungarul.

Jidanul râde şi-şi vârå mânilor în buzunare, umflând din umeri, cu un gest atât de specific,

— Tot domnule.

Ungurul aruncă o monedă pe masă şi pleacă bombăniş. Eu mai rămân. Mutra mea nebărbierită, par'că inspiră oarecare încredere târgoveţului. Intrăm în vorbă : de unde ieşti, ce eşti, răşboiul. . . Mărturisesc că mă cheamă Guttman,

că sunt din Budapesta și sunt funcționar la o bancă. Atât mi-a trebuit. Am fost silit să primesc o halbă de bere, un covrig și o țigară, patru străngeri de mână și urări de a mă întoarce sănătos, fiindcă Rușii... sunt grozavi.

Bufnind de răs năpădesc în stradă să-mi întâlnească colegul.

Ungurul mă primește indignat.

— Te-ai mai apucat de taifas cu el?

— Lasă-l că-i de-ai noștri.

Și dau să-i povestesc întâmplarea. Dar porodița lui Arpad nu m'ascultă. Ii trage mereu cu tiradele de antisemitism rău plasat, fiindcă sunt sigur că acasă nu-l face. Se oprește la fiecare băcănie, cetește firma, arată cu degetul și exclamă : par'că la noi tot nu-i chiar așa...
BCU Cluj / Central University Library Cluj

Eu însă nu-l mai ascult de mult. Mă bat alte gânduri. Nu pot prinde nimic din sporovăiala lui. Ne și despărțim, aproape fără să bag de seamă. Abia seara ne întâlnim iară, tocmai când primim ordinul telegrafic să plecăm mai departe. Ungurul are aceeași mutră. Eu am uitat întreaga poveste.

— Știi cum cheamă orașul acesta?

— Iezupol.

— Ei bine, cetatea lui Hristos, și n'am dat de nici un creștin în ea...

Numai un lacheu a rămas în întreg castelul un bătrân în livrea, ras și liniștit ca un lord. El ne primește, lămurindu-ne că domnul conte s'a dus cu întreagă familia la Viena. Ne dă voie să vizităm apartamentele. Dar nu mai avem ce să vedem în ele. Domnul conte și-a dus cu el lucrurile de preț. Cu toate aceste interiorul impresionează, cu aspectul lui bătrânesc, cu coridoarele lui pe jumătate luminoase, cu ecoul pașilor pierduți în salele numeroase.

Mă plimb din odaie în odaie. Intr'una mititică, cu ferestrele spre grădină, mobilele sunt aproape toate, simple și sărace. Aici trebuie să fie odaia vr'unuia din slujbașii contelui, mă gândesc. Intrând zăresc pe masă vr'o câteva jurnale de modă franțuzești. Mă fulgeră un gând și prind să răsfoiesc prin „*La mode parisienne*”. Nu dau de nimic : nici un semn. Deschid săltarele, răscolesc printre hârtii : în sfârșit.

Nu m'am înșelat. Fosta locatară a odăiței fusese o franțuzoaică, o anume *Marie* căreia îi scria un *Lucien* din Nancy : — *Ma chère, petite hirondelle, j'attende ton retour*”...

Amintiri apropiate îmi fulgură sufletul cu căldura lor, revăd clipe trăite în acel Paris care îmi răsare în minte ca o muștrare, mie soldatului austriac luptător în potrive Franței iubite. *Marie*, mica rândunică franceză, prinde și ea viață într'un colț al odăii, mă străfulgeră cu ochii ei negri și mă amenință cu mâna ei mică.

Ies afară în vastul parc care înconjoară castelul, plimbându-mi gândurile dureroase printre plopii bătrâni și printre sere, pe acolo pe unde-și plimbă domnul conte belșugul. Lacheul mă întâmpină, chestionându-mă asupra problemelor zilei. Imi atrage luarea aminte asupra populației rutene din sat care e dușmană statului și rusofilă. De aceea a trebuit să plece și domnul conte : se teme de acești țărani încăpuți pe mâinile agitatorilor fără suflet, niște popi pravoslavnici, niște avocați plătiți cu ruble, oameni primejdioși prefăcuți azi toți în spioni ruși.

*
BCU Cluj / Central University Library Cluj

Un țăran copleșit de mizerie, deasupra lui un oraș jidovesc, și în vârf un castel cu parc englezesc, cu sere și bogății ! Poloni, Ruteni, agitatori fără suflet, popi pravoslavnici și avocați plătiți cu ruble ! . . .

O clipă îmi pare că sunt în Ungaria, atât de mare e asemănarea.

Imi vine deci în mod foarte firesc să vorbesc ungurește. Mă și adresez, distrat cum sunt, unui indigen în melodioasa limbă a lui Arpad.

— Kak ?

— A, pardon, . . .

Polonul îmi întoarce spatele și eu îmi văd de cale meditănd asupra pământului pe care suntem aduși să murim, unde se dau aceleași

lupte ca pe orice palmă de loc în marea monarhie habsburgică, unde se petrec aceleași tragedii și se răsfăță aceleași biruinți obraznice.

— Da, da, nu sunt în Ungaria, ci sunt în Galiția, ceeace e tot atâta...

IX

IN MARȘ FORȚAT

Pe toate vagoanele cari duc spre Galiția stă scris cu litere mari : „Plimbare la Moscova” sau „Budapesta-Petersburg“. Planul austriac față de Ruși e identic cu acel german față de francezi : invasiunea. Nimeni nu se gândește în cercurile militare că războiul va ține mai mult de trei patru luni. Nemții iau Parisul în șase săptămâni, iar noi Moscova și Petersburgul, aceasta e deviza tuturor micilor și marilor strategii. Despre o rezistență serioasă a Rușilor nu-i trece nimănui prin cap să vorbească. Despre ce se vorbește e revoluția socialiștilor ruși, revoluția țăranilor, Polonilor, Filandezilor, a Tătarilor și Evreilor. Ce vrei, alianța întregii Rusii cu dușmanul. Un alt „argument” e și neputința armatei rusești de a se concentra în scurtă vreme la graniță.

Cerc să-i lămuresc unuia că slăbiciunea Rușilor e o ficțiune, că armata rusească trecută prin strașnica probă de foc a războiului japonez a fost reorganizată cu ajutorul miliardelor fran-

ceze, că în Rusia după 1905 s'au făcut reforme serioase, cari dacă nu au fost radicale au fost totuși un pas înainte, iar o revoluție în Rusia s'ar lovi, în cazul când ar fi încercată, de rezistența înverșunată a societății rusești, care, oricât de nemulțumită, nu poate permite o disordine fatală pentru existența ei, tocmai într'un astfel de moment.

Amicul mă privește chiorâș și mă acuză de francofilie, fiindcă printre citațiile de cari mă folosesc e și unul din articolele lui *Stephane Lausanne* din *Le Matin*. Discuția se pierde, deci, în considerații asupra superiorității sau inferiorității Nemților față de francezi.

— Ori ce-ai spune, Nemții sunt superiori fiindcă ei au luat inițiativa războiului, întocmai pe cum suntem noi superiori Rușilor fiindcă noi am luat ofensiva. Știi tu că avangarda armatei noastre a pătruns la o sută de kilometri în Rusia ?

— Și știi tu că divizia de cavalerie a generalului Frohreich a răușit să fie complet nimicită de către Ruși și generalul s'a împușcat, tocmai fiindcă ofensiva noastră e bună și Rusul e nepregătit ? adaugă unul atașat mai târziu la taifas.

Știrea aceasta, lășită încă de pe când eram în Ungaria, dăbălăzează pe toți cei de față : se împrăștie. Rămân cu un Român care îmi șoptește :

— Dacă intră Germania în ofensivă, mai în-

teleg, dar Austria, cu armata ei bătută la toate răscrucile Europei, cu soldații ei ținuți sub acelaș steag numai printr'un blestem, ea să se încumete la un războiu de cucerire? Și ea să vorbească de revoluții în Rusia, ea cu neamurile ei încăerate între ele, sfârșite de eternele hârțueli, plictisite de ea și de Habsburgii ei șterși și vechi ca niște pantaloni de general scos la pensie? Ei, coada veacului. . .

Desvagonat în granița sudică a Galiției, la Stanislau, după un popas de-o zi într'un sătu-leț din apropiere, batalionul nostru pornește în marș forțat spre nord-ost. Ordinul e ca divizia noastră să ia poziție în cea mai scurtă vreme pe colinele de lângă orașul Monasterciska, în direcția căruia înaintau Rușii. Firește, adevărul acesta nu se mărturisește. Dimpotrivă, pentru a se susține duhul în soldați, se accentuiază mereu că Rușii sunt departe, că trebuie să ne ducem până la bârlogul lor, ca să schimbăm vr'o două-trei gloanțe, că noi suntem în ofensivă la. . . o sută de kilometri în Rusia, că batalionul nostru e rezervă și că, durere, numai peste vr'o lună vom putea ajunge în foc.

Minciunile aceste răspândite de ofițerii unguri, printre picăturile unor discuții asupra superiorității nemțești, sunt crezute în parte și de ei.

Abiă trece însă o zi și depărtarea câmpului de luptă o poate judecă și cel mai simplu sol-

dat. Caravane întregi indică dealungul drumurilor bejenia oamenilor din ostul Galiției, cu deosebire Evrei, cari încărcară ce putură pe care și o luară încotro au văzut cu ochii, în răget de vite flămânde, în piuit de galițe, în strigăte de copii și femei.

— Departe-s Rușii jupâne, întreabă un soldat pe-un Jidan bătrân.

De unde să știe Galițianul românește. Din semnul Românului înțelege însă și-i răspunde pe nemțește.

— *Zwanzig Kilometer.*

— Cum? Ce zice? Câți kilometri? întreabă întreagă compania.

— O sută, răspunde cu convingere, cel care a întrebat.

— Taci neamțule, îi replică unul, fost soldat activ la armata comună, *zwanzig* e douăzeci, douăzeci de kilometri. . .

— Douăzeci de kilometri, repetă toți plecând capetele în pământ și văzându-și tăcuți mai departe de cale, va să zică douăzeci. . .

Exagerase și nu prea bătrânul Jidov. A doua zi, la poalele unui deal, într'un luminiș de pădure, la vr'o câțiva pași din drum, zărim o ceată de artileriști. Să fi fost două baterii dela un regiment din Brașov. Zac toți întinși pe pașiște, bărboși, plini de praf și zdrențoși. Nici unul nu se apropie de noi. În treacăt se schimbă însă totuși câteva vorbe.

- Unde vi-s tunurile, fârtați?
- Ni le-au luat Rușii.
- V'au bătut?
- Bătut.
- Bătaie mare?
- Mare.
- Departe de-aici?
- Aci peste deal.
- Aci...

Un fior de neliniște se strecoară printre băieți. Nimeni nu vorbește însă. Pe fețe dacă poți să citești umbra gândurilor negre care le chinuiește mintea, pe fețe și pe semnele de desnădejde pe cari le aruncă unul altuia din cap și din mâni.

E către șase ore seara. De două zile am dus-o tot într'un marș, fără popas și fără mâncare în lege. Pe ici pe colo dacă puteau bietii soldați să șterpelească vr'o poamă din vr'o grădină, după care beau apă pe nemăsurate, mărindu-și încă arsura setii. Se țin însă cu toții destul de bine. Puțini sunt cari rămân în urmă. Nu-i verbă, nici nu-i prea dă mâna ori și cui să-și expună spatele la un lat de sabie din partea sergentului. Merg feciorii în ordine, supuși, ascultători poruncii care văd și ei că nu e chip să se mai schimbe.

Cu primul pas făcut pe culmea dealului aud prima bubuitură de tun, apoi alta și alta, ne-numărate. Arunc ochii în urmă. Ce privește !...

O mie de oameni urcă dealul, plecați sub

greutatea raniței, inundați de sudoare, muți, docili, sub comanda superiorilor nevruiți, ne-iubiți, urâți din fundul sufletului. Cum îi văd încovoiindu-se, cum îi văd aplecându-se pământului, cum le aud răsufletele, cum mă pătrund gemetele lor înfundate, am cea mai zguduitoare viziune a sclaviei Românilor din Ardeal. Nici odată n'am avut-o mai isbitoare.

O mie de Români urcă dealul, ca niște berbeci duși la tăietoare. Fiecare ceată ajunsă în vârf e salutăată de-un urlet de bucurie al bestiilor de oțel.

Veniți, copii ai suferinței seculare, veniți la sărbătoarea sângelui, veniți să scriem înc'odată cu roșu în cartea neagră a neamului o nouă pagină a istoriei iobăgiei noastre !...

X

SĂPÂNDU-NE GROAPA

E în douăzeci și cinci August. Divizia de Honvezi, alcătuită din regimentele 21, 22, 23, și 24, regimente aproape curat românești din Cluj, Târgul Murășului, Sibiiu și Brașov, a ocupat colinele din sudul orașului Monasterciska. Invăluit în umberele serii își găsește și batalionul nostru locul desemnat. E pe la șapte când încep băieții să-și sape șanțurile de apărare. Ultimele bubuituri de tun răsunate, nu se mai aude nimic în tăcerea serii decât găfâitul soldaților lucrând și scrâșnitul lopeților. Din când în când dacă șuieră pe-alături îndemnul prietinos al vr'unui ofițer ungar: — „*Nu vorovește moi mogar*”....

Sfârșit de oboseală, mă urc pe un morman de pământ și privesc de acolo munca miilor de soldați. Văd brațe ridicându-se și coborându-se, mișcări repezi, rupte, ca într'un uriaș cinematograf. Durerile morale, stinse în oboseala marșurilor de două zile, mă înfășoară iară în lanțurile lor grozave.

Văd moartea înaintea mea, înfățișându-se cu o limpezime neiertătoare, o văd și iară mă întreb pentru ce caut eu această moarte. Nu mi-e teamă de ea, dar mă înspăimântă împrejurările cari mă silesc să dau față cu ea.

Prietinul S..... mă vede, și se apropie de mine.

— De acum s'a isprăvit. De aici nu mai ieșim.

— Da, s'a isprăvit.

Și amândoi ne privim cercetători în față. Ne dăm seama că același gând ne paște, dar numai cercăm să-l formulăm în vorbe. Tăcem, simțindu-ne inimile bătând în aceeași cadență ne-bună. Într'un târziu abia dacă ne trezim din teribila reverie.

Prietinul mă agrăiește iară.

— Vezi, e o mare tragedie războiul meu și-al tău, al tuturor de seama noastră, fiindcă, vorbind drept, mințim steagul pe care-l slujim și ne mințim și pe noi murind pentru el.

Pornind din această constatare justă, fără să mai băgăm în seamă lucrările din jur, ne afundăm, cum am mai făcut-o de atâtea ori, în discuții cari par absurde omului strein de starea noastră de spirit, oprindu-ne, iară că de atâtea ori, la concluzia că, oricum, ar fi mai bine să se sinucidă toți Românii ardeleni în masă decât să sufere umilirea de a lupta împotriva convingerilor lor.

Prietinul S..... strigă într'un moment, ca apucat, ca și când l'ar fi contrazis cineva.

— Te rog, nu-mi mai pomeni de sila care m'a mânat în războiu și nu încercă să-mi zugrăvești, drept mângâiere, icoana dulceagă a nedreptății-tului. Silă? Dar eu nu am o armă împotriva ei?

Și-și duce mâna la revolver. Eu cerc să-l calmez. Arunc o glumă. Jignit, el se scoală bufnind de lângă mine și pleacă.

Rămân, deci, iară singur pe mormantul de pământ, urmărind iară cu ochii împăenjiniți munca miilor de soldați. Cum stau așa, deodată se oprește în fața mea, cu o lopată în mână, Roșu, cel mai român dintre Românii dela compania mea.

— Gata, domnule.

— Ce?

— Groapa.

— Ce groapă?

— Groapa. Dimineață vin Rușii și pun pământ peste noi.

Cuvintele aceste simple, rostite la ureche cu glas răgușit și urmate de-un râs nervos, mă fulgeră. Mă ridic. Da, băiatul are dreptate. Douăsprezece mii de soldați își sapă groapa. Douăsprezece mii de oameni s'au prefăcut în propriilor cioclii. Tăcuți, înfrigurați, îndoți pe lopată își deschid propriul mormânt, nenorociții. Mâne vor veni Rușii, să tragă pământ peste ei. In urma lor se mișcă din vreme în vreme câte o

figură țeapănă, amenințătoare. Sunt călăii acestei mulțimi, îndemnând-o la muncă mai repede : — *Nu vorovește, moi mogar...*

Mă prinde o adevărată furoare să mă duc să mă așez și eu cât mai repede în mormântul tuturor. Incerc să plec, însă o viziune nebună mă ține pe loc.

Am senzația că tabloul din fața mea se mărește, că figurile din el se multiplică la infinit, că la cele douăsprezece mii se adaugă, călătorind prin negura nopții, alte douăsprezece mii, alte sute de mii, milioane, un neam întreg. Tot Ardealul a venit să-și sape groapa, în această noapte fără' de stele, pe pământul strein al Galției.

Și am senzația că la spatele diviziei mele vin pe nesimțite morții dela Solferino și Koenigraetz, anonimii războaielor de șapte și treizeci de ani, biruatorii necunoscuți ai luptelor lui Huniade, interminabile legiuni de nerăsplățiți, vin toți Românii Ardealului secular, spectatori îngroziți la această tragedie sângeroasă, atât de veche și atât de nouă, vin din mormântul lor uriaș, din care a crescut atât de bine, atât de sigur și atât de crud, ca o batjocură, floarea de mătrăgună a măririi împărăției ungare și austriace, vin așezându-se fremătând în rânduri fără de sfârșit, vin murmurând sfâșietor : — Și voi, fraților!... Am, în sfârșit, senzația că prin picurul acestei scene sorb întreagă marea

de otravă revărsată dealungul veacurilor peste istoria Românilor din Ardeal, cari de câte ori au mers în vr'un războiu n'au făcut altceva decât și-au săpat groapa. Am această senzație și pe urma ei simt că în întunecul nopții din jurul meu plutește gheena unei fatalități.

Roșu mă trage de mânecă.

— Nu vii în groapă?

Halucinat îl urmez și mă așez lângă el. Imi potrivesc picioarele, îmi potrivesc mânilor în cruce, îmi potrivesc capul și închid ochii. Imi pare că iau poze pentru eternitate, pentru nemișcarea veșnică. Roșu face acelaș lucru și oftează :

— Acum, noapte bună. . .

BCU Cluj / Central University Library Cluj

XI

PRIMELE GLOANȚE

Poziția pe care o luase compania noastră era imposibilă. Focul nostru nu putea să domineze decât cel mult la cincizeci de pași, de unde dincolo de șosea, urmă un spațiu mort, la spatele căruia se află o pădure. În orice moment puteam fi surprinși. Căpitanul era indignat și spunea că dacă vom fi siliți să păstrăm mai multă vreme poziția pe care o luasem are să se împuște. Nici chiar vedetele, așezate la treizeci de pași înaintea liniei de trăgători, nu puteau să pătrundă cu ochii mai departe.

Ingustimea de vedere și șablonismul armatei austro-ungare se dădeau de gol și cu această ocazie. Comandantul batalionului probabil de aceea nu permitea să trecem cei cincizeci de pași înainte, de unde să dominăm șoseaua și spațiul dela spatele ei, până în pădure, fiindcă în felul acesta s'ar fi tulburat frumoasa rectitudine a liniei de trăgători la care se ținea mult și în vreme de pace.

Ceeace constituia o și mai mare îngreunare a

situației eră nesiguranța pe care o pricinuia necunoscutul din fața noastră, mărit încă prin ceața deasă care se lăsase peste noapte. În fiecare clipă tresăreau vedetele și pe urma lor întregă compania : — Cine-i ? Ce-i ? ...

Deodată se aude în apropiere galop de cai. A, sigur sunt cazacii. Se și văd vr'o câteva umbre năvălind mătăhăloase spre noi. Stai, cine ești, strigă vedeta din fața mea. Umbrele : nimic. La comanda căpitanului trage întregă compania asupra lor și după ea vecinele. Cum înaintează spre compania vecină, un subofițer sas, de cuminte ce e, se scoală în picioare și trage dealungul liniei noastre de trăgători asupra... husarilor noștri veniți dela recunoașteri. Firește că sunt răpuși, cu cai cu tot, bieții husari.

Lămurii, feciorii încep să murmure. Comandanții companiilor se înjură reciproc. Locotenentul colonel ne înjură pe toți. Nu-l ține însă mult. Abia împrăștie vr'o câteva aghioase în cea mai strașnică lege honvezească și ne pomnim cu un violent foc din față.

Soldații se neliniștesc. Vedetele se retrag. Și cu toate aceste nu se aude nici un ordin. Fiecare căpitan, de teama unei noi gafe, îl așteaptă pe celălalt să înceapă.

Undevă vr'un om nervos a scăpat un glonț. E deajuns. Batalionul întreg îl urmează cu brio

Din pădure ni se răspunde îndesat. Gloanțele ne trec peste cap la o înălțime considerabilă.

Trebuiau, deci, să fie cazaci cari împuşcau de călare. Cineva însă, la spate, începe să strige că în faţă sunt trupe de-ale noastre. Intreg batalionul urlă în cor : — Trupe de-ale noastre, nu trageţi !... Chiar şi gornistul batalionului e pus la contribuţie pentru oprirea focului. Un glonţ i-a sburat goarna din mână, frângându-i braţul.

Trupele noastre din pădure nu vreau cu toate aceste să înţeleagă şi trag mai departe, iar noi răspundem sbierând mereu ca o mie de nebuni : opriţi focul, trupe de-ale noastre !!...

Intr'un târziu, când zisele trupe ale noastre s'au convins că în partea locului trebuie să fie, nici mai mult nici mai puţin decât un batalion, şi-au făcut repede calea întoarsă, lăsând în urmă o sabie căzăcească, vr'o câteva cartoane cu gloanţe şi alte câteva obiecte de felul acestora, drept mărturii ale inteligenţii noastre, revelate, fireşte, numai dimineaţa trecând prin pădure.

Aşa dar, primele gloanţe.

N'aş putea spune lămurit ce-am simţit în primele clipe. Atâta ştiu că m'a prins o febră şi un tremur nervos din cari m'am trezit însă repede. Negura umeziă aierul, bruma umeziă pământul. Prin apropiere a încetat focul. Se continuă departe, la stânga, de către alte batalioane. Imi eră frig. M'am învăluit într'o pânză de cort şi m'am întins în şanţ, cu spatele alipit de-un soldat, de Roşu al meu.

Incepeam să-mi viu în fire. Pentru prima oară, de când plecasem de-acasă, m'am gândit cu stăruință la Dumnezeu. Mi-a trecut prin minte o scenă din „Anna Karenin” cu Levin culcat pe-o căpiță de fân și preocupat de problema Dumnezeirii. Pe el îl îndrumă spre ceruri minunata liniște a câmpurilor adormite la sânul mângăitor al unei nopți de vară, pe mine răpăitul strident al armelor ucigătoare. Lui i se coboră în suflet ideia divină învăluită în parfumul florilor de fân, mie în fumul acru al prafului de pușcă. El, în sfârșit, se pătrunde de misterul divinității la el acasă, pe moșia lui, cam ca și contele Tolstoi, câtă vreme eu, pe pământul unei țări streine, în plenitudinea desmoștenirii mele.

Da, este un Dumnezeu, fiindcă dela fiecare răspântie a vieții se întoarce omul spre Dumnezeu. El are însă atâtea fețe, câte răspântii sunt în lumea aceasta, astfel încât, abstrăgând dela obrăznicia de a încercă să cobori pe scena unui teatru ființa nepătrunsă a Nepătrunsului, autorul unei drame, un Evreu maghiar, aveă oarecum dreptate când, pentru niște haimanale din mahalalele Budapestei, l'a făcut un burghez impunător, cu barba albă, tuns și frizat, cu redingotă, cu ceasornic de aur și butoni la manșete.

Dumnezeul meu, la care priveam cu groază din groapa neputinții mele, nu eră, deci, al lui Levin, de care îmi adusesem aminte numai

printr'un dureros contrast, nu era al lui Tolstoi, adecă al Evangheliei ; era straşnicul Iehova al Testamentului Vechiu, singurul pe care l'au putut aveà strămoşii mei iobagi, teribilul despot al universului, căruia i s'au bătut atâtea mătănii zadarnice, i s'au aprins atâtea lumânări şi i s'au dus atâtea prescuri pentru a-l îmblânzi. Dela acest Dumnezeu nu puteam aşteptà nimic. Nici nu m'am rugat. Dacă aş fi încercat de sigur, mi-ar fi apărut iară icoana Preacuratei din bisericuța Făgăraşului, cu buzele supte, cu privirile înţepenite, plină de umilință, îngrozită : — Nu-i nădejde, nu-i, Dumnezeu e mare el singur ştie rostul pedepsei. ...

Nu m'am rugat. Simțiam însă că în clipa aceea se roagă cineva pentru mine.

Stând pe pragul sfârşitului, începutul îmi erà atât de aproape. Tainica legătură a naşterii se manifestà atât de puternic încât simțeam fierbințeala lacrimilor mamei picurându-mi obrazul, simțeam mâna mamei, trecându-mi ușor peste frunte, vedeam ochii vineți ai mamei, învăluți în sfânta apă a dragostei și-a milei.

Iluzia mă obsedà cu o atât de mare putere a realității, încât, privind fix înaintea mea, ca un halucinat, am murmurat îngrozit : — Mamă...

— Ce spui, mă întrebă bunul camarad G. .... ce spui ?

Venise să se așeze și el lângă mine.

— Nimic, i-am răspuns.

— Ascultă, zice el, dacă se va întâmpla să cad mâne și tu te vei găsi pe aproape, aci în buzunarul bluzei am un porțimoneu cu vr'o câteva sute de coroane, i-al și trimite-l acasă, mami. . .

Pe el încă îl băteau aceleași gânduri și ne-am apropiat mai mult unul de altul. Mie mi se părea că văd dealungul liniei de trăgători, dela mine din deal până jos departe în vale, douăsprezece mii de mame din Ardeal, ridicând mâinile spre cer, fărâșând lacrimi aprinse și murmurând rugăciuni.

XII

CĂPRARUL FRUNZĂ

Imediat după ce ne-am desvoltat în linie de trăgători și încă înainte de a se începe săparea șanțurilor au fost trimise patrule.

La vr'o jumătate de oră s'a întors una cu un biet țaran bătrân, numai în ismene și 'n cămașă, cu picioarele goale și fără pălărie : un spion. Il luase comandantul patrulei, un săcui, dintr'un sat din apropiere, fiindcă se potrivise în calea lui. Sărmanul „spion“ se văicărea pe limba lui protestând, probabil, că ar fi vinovat. Nimeni nu se putea însă înțelege cu el, și a fost legat la ochi, de mâni și de picioare și trântit la vr'o câțivă pași la spatele noastre. Toată noaptea a plâns, a gemut și a dâr-dâit de frig. Nu știu ce s'a ales de el. Cred că dacă n'a murit de frică, a fost lovit de vr'un glonț și dacă va fi scăpat cumvâ, legitimându-se, atunci totuși se va fi prăpădit de răceala contractată.

Intr'un răstimp de o oră și jumătate s'a întors și a doua patrulă. Căprarul Frunză, coman-

dantul ei, după ce a raportat căpitanului, s'a întors în șanț lângă mine. Simțeam că vrea să-mi spună ceva, dar mă feream de vorbă. La o vreme, cum unii din jur începură să doarmă, căprarul îmi șoptește.

— Domnule.

— Ce-i?

— Dormi?

— Pe cum vezi.

— Hm... Eu m'am bătut cu Rușii.

— Fugi de-aci.

— M'am bătut în lege. Am luat-o pe aici, pe drum în jos, am cotit-o pe urmă la dreapta, pe deasupra unui sat, până m'am pomenit într'un huceag. Aci m'am oprit. Mi-eră teamă să nu se fi încurcat ca și mine printre tufe vr'o patrulă rusească. Eu n'aș fi mers mai departe.

Dar Piperea ăsta, cum e el așa într'o dungă, zice, hai, să vedem ce-o fi mai încolo, doar nu ne-or mânca muscalii și dacă-i bătaie să fie bătaie; trag ei, trag și eu și... sănătate bună, ori ce zici, mă Frunză, ți-e frică? Eu am de mult o socoteală cu Piperea ăsta, încă de pe când eram juni. L'am cruțat totdeauna, că-i amărât, mânca-l-ar pământul: cum l'ai plesni, cum s'ar rostogoli. El se lăudă totdeauna că mi-e frică. Acum n'aș fi ascultat de vorba nebunului și m'aș fi întors, dar mai erau și alții, de prin Grid, vecini cu satele, și, zic, hai Pipereo, dar, de te-a clozni vr'un rus, să-i scrii

Vetii de pe cealaltă lume, că tu te-ai băgat, cu capul tău, la moarte. Și ne-am dus.

Huceagul se făcea așa pe-un pieptișor de deal. Tufă ici, tufă colo, feciorilor nu le prea venea să se lase unul de altul. I-am împrăștiat. Ce vrei? Trage muscalu un glonț și te rade grămadă. I-am împrăștiat și zic către nebunul : stai Pipereo cu mine să vezi cum mă bag în pământ de frică. Ne-am dus.

Intunerec eră, negură eră, de unde să știi tu unde pui piciorul? Orbecam așa la întâmplare și fără nici un rost. Incepuse să-mi pară rău că am intrat la belea din prostia unui nebun. Dar Piperea de colo : ssst ! . . . Și ne trântim toți pe burtă.

Am încremenit fiecare pe unde eram. Ni s'a părut că auzim pași printre tufe. Tăceam chitic ca la gaura ursului. O sfeclise și Piperea. Dau să mă scol să văz ce-i : bum—siiii—țanc. . . Odată, de două ori, de trei, de câte ori vrei. Trăgeau Rușii dela treizeci de pași. Am tras și noi. De unde să nimerească însă vr'un glonț pe bezna aceea? Zic : acum tot atât, ținete, Pipereo, pe ei, mă ! . . . Și ne-am repezit cu baionetele.

Înainte mea se potrivise o mătăhală de muscal, cât un bivol. Ținea baioneta să mă belească. Eu, cum m'a învățat Neamțul, împung odată și sar un pas înapoi. El, de colo, tot așa. Nu ne-am nimerit. Mai trage-i una. Mai trage și el. Ne-am

tot hărăit, până mi s'a urât. M'am dat doi pași înapoi. Rusu după mine. Prind pușca într'o mână. Rusu, iar, să mă împungă. Când l-am plesnit odată ciobănește deacurmezișul i-a sărit pușca cât colo din mâni. Și-am și fost cu baioneta la beregata lui. Dar el : „stoi”, ca pe românește. Și-a ridicat mâinile în sus și găfâia...

— Și? ...

— Nimic. M'a prins nu știu cum o milă de el. M'am gândit, cum stam cu cuțitul la grumazul lui, că-i om și el ca și mine, că nu l'am mai văzut nici odată până acum, că nu mi-a făcut nimic, pământul nu mi l'a luat, nevasta nu mi-a pupat-o, copiii nu mi i-a omorît, creștin e, ca și mine, ungar nu-i? ... De ce să-l omor?

Am lăsat pușca jos, i-am tras un pumn după ceafă — știi, să nu mă uite — și m'am întors într'o parte și el în cealaltă. Am fluierat dupăăștia să se adune : se luaseră, nebunii, după Ruși. Aia fugeau săracii, de nu-i ajungeau picioarele, că erau mai puțini, numai vr'o cinci și noi eram șapte ... Piperea zice că a spintecat pe unul, dar nu cred. Minte.

Așa a fost... bătaia cu Rușii.

Căprarul Frunză, tot șoptind, s'a apropiat de-abinele de mine când și-a terminat povestea. Ii lămuream prin negură mustața mare de pădurar și pieptul lat de țaran voinic. Simplitatea cu care-mi desveleă un colț atât de adevărat

al psihologiei sufletului românesc din Ardeal pornit la un războiu dușman tuturor însușirilor lui, m'a cutremurat. L'am îmbrățișat pe bietul căprar și el nu știa pentru ce...

XIII

MĂGARI ȘI ALTE ANIMALE

S'a zis despre soldații francezi dela șaptezeci și unu că s'au bătut ca niște lei conduși de niște măgari. Nu știu ce animale am fost noi, duși la războiu sub pajura Habsburgică. Iepuri, când e vorba de fugă, boi când te gândești la răbdare și lupi când tragi vâlul de pe ura ce o purtam superiorilor noștri. Mă rog, niște fantastice jigodii chezaro-crăești, cărora n'aș putea să le dau un nume. Lei n'am fost în nici un caz. Conducătorii noștri s'au recrutat însă, aproape fără deosebire, din specia urechiaților.

Vă servesc cu o pildă asupra Hindenburgilor dela Monasterciska. Am povestit sub ce auspicii s'au schimbat primele gloanțe. Reluați firul.

Se mijeà de ziuă când am fost din nou atacați din față. De astădată focul venit din pădure erà cu mult mai violent. Soldații, deși nu aveau nici o țintă, trăgeau în partea de unde veneau gloanțele cu aceeași violență. După vr'o douăzeci-treizeci de minute, simțind că dușmanul e mai puțin numeros de cum ni se părea, am în-

treprins pe brânci o înaintare până la șosea, cealaltă parte a companiei, până chiar dincolo de șosea.

Aici s'a încins un schimb de plumbi și mai intensiv decât la început. A intervenit și artileria rusească, cu mult mai mult succes decât infanteria ori cazacii din față pe cari nu puteam să-i vedem.

O șrapnea, cea dintâiu, a explodat la vr'o câțiva pași de mine. Un soldat, cu care stam aproape umăr la umăr, nimerit de-un glonț drept în frunte, și-a plecat capul, frumușel, pe brațul drept, fără să zică o vorbă, oftând încetișor, ca un copil. S'a făcut alb, ca varul, și sângele îi curgea din rană într'o dâră subțire pe frunte la vale. Se stingea atât de liniștit, încât părea că moare după o boală îndelungată.

Ce moarte ușoară, mă gândeam, par'că vrea să mă ademenească. L'am privit lung pe bietul soldat și abia târziu mi-a venit să văd dacă nu sunt și eu rănit. Mi-am șters obrazul de țărână și m'am pipăit. N'aveam nimic.

Vr'o câteva gloanțe căzuseră la un pas pe pajiște și de acolo, fără nici o putere, s'au rostogolit până la mine. Am luat vr'o câteva în mână și m'am uitat plin de curiozitate la chipul lor durduluiu. Par'că-mi zâmbeau prietinește, ca niște copii cărora nu le-a răușit drăcia pe care ți-au chitit-o.

Afară de vecinul meu au mai căzut în dreapta

și în stânga, nu pot să știu câți ; au căzut însă destui, ca să răsunе acele teribile gemete ale omului în agonie, acele urlete ale rănitului atins de aripa morții.

Decdată focul dușman, după o nouă și bună jumătate de oră, s'a oprit brusc. La marginea pădurii se ivesc vr'o câteva stegulețe albe. Ce va să însemne aceasta ? Se predau, se predau, strigă toți din toate părțile. O undă de surprindere îmi trece prin minte, gândindu-mă că poate că tot au dreptate acei cari îmi tocaseră săptămâni întregi despre inferioritatea soldaților ruși.

Locotenentul, căci căpitanul, ușor rănit, plecase la ambulanță, face apel la franțuzeasca mea, să mă înțeleg cu Rușii, dacă va fi vr'un ofițer.

Mă scol și stau să nu-mi cred ochilor. Nu văzusem încă soldați ruși, dar cu toate aceste nu puteam admite să aibă și ei uniformă ca a noastră. Mă uit mai bine și recunosc între doi fagi pe un tânăr sublocotenent activ dela compania 11-a a batalionului, fostă peste noapte la aripa noastră dreaptă...

— Nu sunt Ruși, sunt de-ai noștri, lămuresc pe locotenent.

— Cine, cum, ce, de-ai noștri ? strigă întreagă compania.

— Dela compania a unsprezecea, continuu răgușit de spaimă.

A fost un delir, a fost o nebunie. Intr'o clipă s'a ridicat întreagă linia de trăgători în picioare și în aceeași clipă a năvălit spre noi plutonul din pădure. Alergă om la om, se alungau unii pe alții, se căutau și se auzeau strigăte.

— Nicolae, Gheorghe, vere, cumnate, mă, unde ești ?...

Perechi-perechi, se sărutau, se îmbrățișau, se pipăiau de rane, râdeau și plângeau. Unii s'au găsit, alții nu s'au găsit. Te pomeniai că vine câte unul la tine, cu ochii holbați, palid și tremurând, te prinde în brațe, te privește cercetător în față, apoi, înșelat, te lasă și aleargă mai departe.

A fost un delir, a fost o nebunie de câteva minute, întreruptă, în sfârșit, de glasul poruncitor al locotenentului : — Înainte ! . . .

Și am plecat înainte. Pe fețele tuturor, după sguduitoarele emoții, se lăsase o ceață plumburie, un aier de îndobitocire. Am plecat înainte, purtând în suflete coșmarul unui ceas pe care nu ni-l va smulge din memorie, cu funinginea lui, cu pata lui de sânge frățesc, nici o bucurie a acestei lumi.

Roșu, Frunză și Piperea, cei mai vii din companie, cari în atmosfera de jale și cumplite crize morale, în care am plecat de acasă, au știut să presare totdeauna nimicurile glumețe ale umorului lor țărănesc, mergeau alături, lângă mine, cu capetele plecate, cu ochii cășcați, cu

mânilor căzute dealungul trupului. Unul doar dacă murmură :

— Ce blestem ! Nici să fi omorât pe tata...

Și pentru ce aceasta ? Pentru că sublocotenentul cu plutonul lui, noaptea, când cu atacul „trupelor noastre”, favorizat de stupida poziție „strategică”, a compănicii noastre, ordonată de inteligența Hindenburgilor conducători, s'a strecurat pe șosea până în pădure. Acolo, pregătit cum cră el în excelentele școale militare ungu-rești, și-a pierdut orientarea. Nu mai știă din ce parte poate să vie dușmanul și dimineața, auzind șgomot dela spate, a tras, ferm convins că trage în carne rusească. Noroc, că s'a făcut ziuă și ne-am putut vedeà. Altfel mergând la atac cu baioneta, până să ne recunoaștem, ne-am fi măcelărit în lege.

XIV

PĂDUREA HECATOMBELOR

Urmăriți de strașnica amintire a primei ciocniri, dată în condițiuni atât de înfiorătoare, mergeam înainte, fără să știm unde, fără să ni se spună unde. Ofițerii activi, vitejii, o cam luaseră prin păduri, pe la locuri mai ferite. Noi țineam câmpul neavând o țintă hotărâtă.

Deasupra capetelor noastre se încrucișau obuzele, cum se da lupta de artilerie. Rușii aveau un tir precis. Tunurile austriace schimbau pozițiile în răstimpuri foarte scurte.

Multă vreme, aproape două ceasuri, am tot mers calea mînzului. Compăniile s'au răsfiat și din linia de trăgători se alcătuiseră niște grupuri neorînduite, tocmai bune pentru exercițiul de tragere la țintă al artileriei rusești.

Intr'un sat unii din băieți s'au oprit prin grădini la poame. Nu mâncasem de patru zile o bucățică caldă. Aveam febră. M'am oprit și eu sub un păr cu pere murgi, împreună cu mai mulți soldați. Un țăran rutean, ieșit cu părul vâlvoi dintr'o pivniță, se urcă să ne scuture.

La ce eră însă să se mai urce? O șrapnelă a explodat tocmai deasupra părului, scuturându-ne o ploaie de pere amestecate cu gloanțe. Unul Cotoară, un băiat din Rășinari, cum ținea mâna ridicată, s'a ales cu un glonț în palmă. Eră un avertisment rusec : — acum, în sezonul șrapnelilor, de pere vă arde vouă? . . .

Am rupt-o la fugă.

Focul artileriei rusești se întetea, luând la țintă divizia noastră care înaintă întregă, când dela dreapta spre stânga, când dela stânga spre dreapta.

Trecând un deal, o granată s'a spart în mijlocul unui grup, înciocălat mi se pare din compania a noua a batalionului nostru. Am văzut sburând în aier capete, mâni și picioare. Nu eră departe de noi și urletele răniților le auziam grozave.

Am rupt-o iar la fugă.

Pe o muche de deal, în fața unei păduri, ne-am grămădit întreg regimentul 23 și o parte a regimentului 22. S'a încercat împărțirea pe companii și batalioane, adecă, mai bine zis, ofițerii, măsurând din ochi mulțimea, au strigat dela unul la altul : De colo până colo batalionul meu, compania mea, plutonul meu, etc.

Un unguraș rebegit, ofițer din satul major, probabil aghiotantul generalului de divizie, galopă printre rânduri și împărțeà porunci.

— Toți trebuie să intre în pădure. Cine nu intră trebuie împușcat ca un câne!

Am măsurat cu privirile pe individ și am descoperit o mutră lividă, plesnită pe o scăfârlie cât un cartof și o scândură de trup îngust, sprijinit pe niște fuse cu pinteni îmbârligate în jurul abdomenului unui cal voinic. El, minunea, se găsea să suspecteze îndrăsneala noastră.

Am intrat cu toții în pădure, dezvoltându-ne în frumoasă linie de trăgători. Ofițerii superiori accentuau din toate părțile că pădurea e liberă, că mai sunt în dreapta trupe de-ale noastre. Atât de încrezuți erau de adevărul acestor informații încât n'au trimis nici patrulele reglementare de siguranță.

Oricât de hotărâte erau vorbele lor, la aripa stânga a diviziei, jos în vale, ropotul armelor și învălmășeala cumplită a luptei se auzeau deslușit și băieții simțeau toți apropierea primejdiei. Pe fețele tuturor se înfipsea expresia gravă a morții, paloarea așteptării înfrigate și contractarea ciudată a mușchilor fațiali, dând obrazilor un aer de naivă mirare copilărească, atât de tulburătoare pentru ochiul îngrozit al observatorului

Pădurea era bătrână, cu fagi uriași, aproape fără iarbă și podită cu frunze uscate. Trosneau crângile călcate în picioare și răsunetul sec al trosnetului, cum nu se auzea alt sgomot în imediata apropiere, cum nu se spuneă aproape nici

o vorbă din nici o parte, ne țiuia prelung în urechi. Inima îmi svâcnea cu putere, tâmpile îmi ardeau și mâinile mi se strângeau nervoase. Altfel, pot să spun cu oarecare mulțumire, că nu mă mai tulbură nici un gând. Suspendat de o clipă, îmi pierdusem toate legăturile cu trecutul și cu mine însumi. Altul mergea în locul meu, o ființă fantastică, un monstru al nesimțirii. Desbrăcat de orice povară intelectuală simțeam chiar și o ușureală fizică.

Drumul acesta a ținut vr'o șase-șapte sute de pași. Atunci, ceeace am bănuir, s'a întâmplat. Moartea, anunțată prin instinctul nostru, s'a arătat. Artileria rusească a început să tragă. Ramurile fagilor fâșâiau sdrăbite în ploaia de șrapnele și trunchiurile se frângeau în două lo-vite de gloanțe. Tunete răsbubuiiau unindu-se într'un huiet înfiorător. Mușuroaie întregi sbu-rau prin aier împrăștiind prin mirosul acru al prafului de pușcă reveneala dăspită a pământului pădureț. Lumini străfulgerătoare isbucneau nebune din toate părțile.

Băieții cădeau la stânga și cădeau la dreapta, cădeau pe spate și cădeau în brânci. Unii, că-zând, se prindeau cu mâinile de cap, alții de picioare, iar alții de abdomen. Erau cari nu mai făceau nici un gest și se lungeau frumușel la rădăcina câte unui fag. Mulți, sfârticați de grana-te, aruncau mâinile cu brațe cu tot, într'o parte și în alta, ca un suprem semn de adio.

Dacă ți se umpleă gura de țărână, scuipei, dacă te loveau în obraz stropi de sânge, te ștergeai, dacă, răsturnându-se, vr'unul ți se încurcă printre picioare, săreai peste el și mergeai mai departe, pe lângă fagii bătrâni cari luaseră par'că proporțiile unor uriași din povești. Nici cum nu puteai să te aperi și ordinul eră : înainte. Zadarnice erau toate chemările răniților : — Nu mă lăsa frate ; vai, copiii mei ; Ioane, Gheorghe, mor !!!... Erau zadarnice. Cei mai mulți îmi închipui că nici nu le azeau.

După vr'o zece minute am ieșit din acest vârtej al morții. Evident, eșiserăm din zona bine calculată a artileriei rusești, căci la spatele noastre se auziau încă explozii de șrapnele și granate. Dacă ar fi fost cineva în stare să mai cugete, ar fi trebuit să ne oprească, știind ce ne așteaptă după această pregătire din partea Rușilor. Cine eră însă în stare să aibă un singur gând limpede în urma unei atât de demoralizatoare probe de foc ? Am mers, deci, mai departe.

Rândurile s'au rărit binișor și soldații, fără să-și dea seama, dintr'o ignorare a celei mai elementare reguli strategice, au început să se adune iar în grupuri. Și nu se găsea nimeni să-i împrăștie. Adecă, da, totuși s'au găsit — Rușii.

La vr'o cinci sute de pași, după strașnica ciuruire cu șrapnele și granate, deodată, fără de veste, ne-a izbit o salvă de infanterie din

față și din coaste, dela dreapta. A fost un fulger care ne-a trântit pe toți la pământ, cât vii, cât morți, cât răniți. Care unde a ajuns acolo s'a lăsat. Salva s'a îndoit, s'a întreit, s'a împătrit și s'a continuat într'un răpăit ucigător, ajutată de grindina mitralierelor.

A fost un prăpăd. Rușii trăgeau cam dela o sută cincizeci de pași, din șanțuri bine apărute.

Muzica tunurilor e oarecum pe podobie. Pușca și mitraliera, cu tactul lor precipitat, își cântă din buzele lor certărețe, cea mai vertiginoasă horă a morții. Dela rădăcina unui fag ascultam diabolica melodie, așteptându-mă în fiecare clipă la implacabilul finale, care, totuși, nu mi-a sunat.

Băieții căzuți zăceau în mormane îmbrățișând pământul și îmbrățișându-se unii pe alții. Stând aproape de cadavre te pătrundeă un oribil miros sărat de sânge.

Din partea noastră nu cred să fi tras cineva vr'un glonț. Atât de covârșitoare a fost surpriza. Doar o mitralieră dacă lătră din aripa stângă. Incolo, ne-am căutat toți un punct de apărare pe după trunchiuri de arbori și simțind potopul de gloanțe tot mai întetit, treziți o clipă la realitatea grozavei primejdii în care ne aflam, în loc să răspundem cu armele, în loc să ne împotrivim, cercând o retragere regulată, am rupt-o la fugă.

Eră o nebunie această fugă, dar eu îmi și închipui că am înebunit toți cei șase mii de

oameni câți ne aflam atunci în pădure, am suferit o eclipsă mentală pentru câteva clipe. Altfel nu există nici o explicație a babiloniei care a urmat, căci a fost o adevărată babilonie. Care cum s'a sculat a luat-o încotro l'a îndrumat prima mișcare a primului moment de echilibru câștigat. Unii au fugit înapoi, alții au fugit înainte spre Ruși, unii la dreapta, unde erau tot Ruși și alții la stânga în gura mitralierelor noastre. Loviți din toate părțile, sfărâmați, nu ne dam seamă decât de irezistibilul îndemn de scăpare, care se manifestă numai prin mutarea cât mai repede a picioarelor, indiferent în ce parte.

Și gloanțele cădeau cu nemiluita, mormanele de morți creșteau, răniții se înmulțeau, urletele și gemetele înfiorau tot mai mult pădurea, spaima nebună se înstăpânează tot mai tare asupra noastră.

Undevă am dat de leutenant-colonelul meu. Bătrânul spânatec și sbârcit, tremurând și gâfâindu-și astma, eră ca un spectru al groazei. A bolborosit ceva și am pornit împreună mai departe la fugă, nebuni și noi, ca și ceilalți nebuni; triști jucăuși ai unui înfricoșat dans macabru.

Nu pot să precizez câtă vreme a ținut acest eșafodaj, care, neapărat, a determinat soarta luptei dela Monasterciska, zdrobind aripa dreaptă a diviziei noastre. A doua zi Rușii au cules opt sute de morți din sângeroasa pădure a hecatombelor.

STRAJAMEȘTERUL †

Un cm mititel, cu mustața răsucită ac, totdeauna răgușit, cu ochii spălăciți într'o apă vineție, eră Răzvan al meu. Când se opreă în fața companiei i se răschirau picioarele după cel mai veritabil tipic cazon, buzele i se răsfrângeau într'un tutoiu considerabil, mâinile i se balansau ca două limbi de clopot. :

— Moi de colo, ăla cu... Eu nu înjur numai când trebuie.

Obișnuiă să-mi spună după câte-o înjurătură mai pipărată. Când nu găseă el însă prilej de înjurat? Injură de bucurie, de necaz, de trecere de vreme, totdeauna când trebuiă... să scoată o vorbă din gură.

Altfel nu eră om rău. Aveă chiar oarecare considerație pentru rezerviști, toți oameni mai bătrâni decât el. Lor nu le adresă decât injurături *ad personam*, lăsându-le în pace părinții, moșii, strămoșii, mamele, bunicele și străbunicele. Cum zic, nu eră om rău, așa cum eră el înfășurat în sudalme. Injurătura în armata au-

stro-ungară, mi-a făcut impresia că e ca pușca și baioneta, o unealtă, un mijloc, și ceva ce nu se poate atribui însușirilor intime ale unei persoane. Am văzut ofițeri unguri, e adevărat că puțini, dar totuși am văzut, cari în împrejurări anormale, când nu erau în serviciu, știau să vorbească și altă limbă.

Din primul moment când m'am prezentat la companie am prins un interes pentru strajameșterul meu. Totdeauna am urmărit soarta indivizilor de felul lui, biete jumătăți de oameni, neînțeleși de ei înșiși și de alții, înjurați și urâți de toată lumea.

Eră însurat de curând și avea un copil. Nevasta-i eră ca „zahărul” și copilul ca o „bonboană”. Războiul îl găsisse la începutul anului al doilea de căsnicie. Nu mi-e de alta, îmi zicea, dar am trăit prea puțin cu nevasta și te pomenești că până să mă întorc eu, dacă mă voi întoarce, are să cadă pe mâna vr'unui nevoiaș care nu merge în bătaie. Dacă mai treceă vr'un an, n'ashi fi zis nimic. Dar nu-mi pasă, se mângâia tot el, cel puțin știu că merg în războiu pentru patrie, — aci zâmbea totdeauna. Ori mor, ori mă disting cumvă. Am să mă dau după steaguri, am să crăp capul vr'unei bidigăanii mai mari, vr'unui general, ori așa ceva. . .

Dela început am observat, cu toate că povesteă bucuros cu mine, o privire în ochii lui

tulburi, care îmi da de bănuît, o privire cerce-tătoare și timidă, aruncată pe furiș.

Odată, încă în Făgăraș, mergând cu ficiorii la scaldă, într'un tufiș, pe malul Oltului, m'a oprit.

— Ai auzit cum a înjurat astăzi căpitanul pe Jidani? Ei, vezi, asta tot nu merge. Toți suntem oameni. Toți suntem soldați. Mai zic și eu pe măsă ori pe ta-su. Asta fac și eu. Asta nu-i națiune. Naționalitățile sunt și ele, mă rog. . . Eu, de pildă, eu, cu toate că nu știu să vorbesc cum se cade, eu. . . și eu sunt valach. . .

Mărturisirea aceasta, chinuită, necerută de mine, și fără ce nici o legătură cu convorbirea anterioară, m'a surprins. L'am privit lung și nu știam ce vrea cu ea. Am tăcut. Văzând că tac, cine știe ce gân uri își va fi făcut, și a dres-o repede.

— Dar pentru aceea sunt bun patriot și bun maghiar. Țara aceasta e țară maghiară. . . Mă-nânc pânea statului. . .

L'am învăluit cu toată mila de care eram capabil și am trecut la altă vorbă.

Va să zică și el e român, mă gândeam, ascultându-i vorba ungurească neaçoșe și contem-plându-i mustața adusă pe ungurește. Cine știe ce frământări îl vor fi îndemnat să-mi facă această confesiune. Jidanii, naționalitățile? . . . Aceste sunt vorbe. Injurăturile? . . . Cu atât mai mult. Atunci? . . .

La gară, când să plecăm din Făgăraș, l'am văzut cu ochii plânși, busumflat și colcăind de injurături. L'am oprit, zicându-i într'un zâmbet : — Ce-i, unde ți-e nevasta? N'a venit la gară?

Rumegând o sudalmă strașnică, mi-a răspuns pe cel mai răgușit glas de pe lume : — Nu i-am dat voie. Mi-eră teamă să nu-i crăp capul. Și cum să nu i-l crăp? Auzi aci : s'o lași tu în Făgăraș pe mâna derbedeilor. . .

Prin Galiția, pe cele drumuri lungi, pline de praf și plictiseală, m'am apropiat iară de el. Uitase vitejiile, uitase și pe nevastă-sa. Făcea mereu politică.

Ce va fi cu Italia? Ce va fi cu statele balcanice? Ce va fi cu România? Aci se opreă mai des : — Dumneata ești gazetar. Dumneata trebuie să știi. Eu cred că vine împotriva noastră. Armată mare. . . soldați buni. . . regele Carol. . . de-ar veni.

Mi-a spus mai de multe ori aceste vorbe, șoptindu-mi-le la ureche cu un aier de grozavă îndrăsneală.

Odată i-am aruncat întrebarea : — Și dacă vine România ce se întâmplă?

Mi-a răspuns pe nerăsuflăte : — Se isprăvește războiul mai repede, mergem acasă și ne vedem de treabă.

Incepeam să-l înțeleg și am continuat : — România e slabă. Armata fără căpătâi. Nu vine

împotriva noastră. Va merge împotriva Ruşilor, cu noi, şi atunci... atunci se isprăveşte războiul şi mai repede.

N'a înţeles nonsensul şi i-au strălucit ochii de bucurie : — Aşa? Slabă-slabă... Ce să vie împotriva noastră. Dar eu, ştii, cu toate astea, sunt Român. Acum am început să învăţ româneşte la Făgăraş cu ţărănoii ăştia. Sunt din Sătmar. Am trăit cu părinţii în Mişcolţ : tata la tren...

Aproape inconştient, cu o rană în piciorul stâng, mă târam prin teribila pădure de lângă Monasterciska. Nu ştiam încotro merg. Nu ştiu câtă vreme voi fi rătăcit dintr'o parte în alta. Ajuns către un luminis văd o nutră de soldat austriac răzimând un fag. De departe descopăr doi ochi vineţi, licărind sub nişte pleoape tremurătoare. Eră strajameşterul meu.

Cum m'a văzut a aruncat două-trei priviri împrejur, a ieşit din ascunziş şi cu vr'o câteva sărituri a fost la mine. M'a luat pe după mijloc, mi-a petrecut braţul drept pe după grumazul lui şi... Nu ştiam ce vrea.

Ce-i, zic. El se uită şiret la mine şi-mi arată cu capul că trebuie să mergem înainte. Unde, îl întreb. Impacientat, m'a urnit cu puterea din loc : afară din pădure, dumneata eşti rănit. — Dar dumneata, îl întreb eu. Ei, lasă-lasă, îmi răspunde. Şi m'a scos aproape pe sus din pădure, tocmai pe unde intrasem.

A coborît cu mine dealul și s'a oprit în fața câtorvâ case. Pe drum ne-au întîlnit mai mulți ofițeri superiori, cari, se vede, dela acea distanță respectuoasă conduceau lupta. Unde vă duceți, ne-au întrebat. Rănit greu, foarte greu, răspundeă strajameșterul în locul meu, piciorul rupt, nu poate umblă, trebuie dus la ambulanță, moare. . .

La marginea pârâului m'a descuțat și a început să-mi lege rana. Nu eră primejdioasă, deși curgeă rângele din greu, străbătând cu ușurință pansamentul.

Cum nu eră încă dumerit ce se întîmplă cu mine, m'am uitat iar întrebător la strajameșter. Abiă a isprăvit cu pansarea, a zâmbit distrat, și-a frecat mâinile, s'a uitat împrejur, și, convingându-se că nu-i nimeni, mi-a șoptit: — Pe aici, pe undevă, prin vr'o pivniță, ne ascundem. Trec ai noștri — nu ne văd, vin Rușii — scăpăm în prinsoare. Acum numai cu *șpieulanța*. . .

Aceste patru vorbe din urmă au fost cele dintâiu și ultimele pe cari mi le-a spus românește. L'am măsurat din creștet până în tălpi. Rădeă un răs lălău. Pe mine m'au podidit lacrimile, lămurindu-mi-se în fulgerul unei clipe întregă nenorocirea lui.

În fața morții e firesc să protesteze și ultima fibră a unui individ. În războiu numai sprijinul moral al unei idei poate să înăbușească acest

protest al cărnii. Ei bine, ce sprijin moral putea să aibă acest strajameșter?

Nici român, nici ungar, el nu înțelegea pentru ce trebuie să se bată. Primele gânduri cari l'au lovit în prima clipă a războiului au fost : nevastă-sa, tinerețele lui și copilul. Ca orice om, se va zice. Da, ca orice om și orice animal, fiindcă afară de aceste gânduri altele nu a mai avut strajameșterul meu. Războiul l'a găsit carne goală : o jalnică stârpitură a umanității. El nu găsește săracul — și cum eră să găsească — nici un fir de pai de care să se lege în fața morții. Dumnezeu, pe care îl înjură el în toată ziua, încă îl părăsise. Strămoșii, pe cari îi chemase în clipa supremă, întocmai ca și acțiunea de filantropie față de mine în pădure, erau numai un pretext, o haină de împrumut, pentru a-și acoperi lașitatea și pustiul lui sufletesc.

Vai de el și vai de voi, hoți de suflete ome-nești, cari susțineți pajura habsburgică numai ca să dați lumii astfel de pilde despre josnicia de care e ea capabilă !...

Doi soldați ies din pădurea de lângă Monasterciska. Unul e rănit în piept și-i curge sângele pe bluza roșie întreagă. Ii curge sânge și din gură, în două fire, ca două fire de ibrișin. E palid și numai din când în când deschide ochii șticloși, ca să-i închidă repede iară. Celălalt e teafăr și-l duce în brațe pe rănit.

— Măi Gheorghe, măi Gheorghe, n'auzi, mă? Nu fii, și tu, ca o muiere. Iaca, am scăpat.

Rănitul nu înțelege însă nimic. Brațele i se lasă fără de putere la vale și capul îi cade pe umăr. E greu. Cel care îl duce trebuie să se odihnească. Il pune cu capul pe-un mușinoi, încearcă să-i vorbească, plânge și pornește iar mai departe.

Trebuie că sunt frați, rude de aproape sau prietini buni.

Unul dintre vitejii cari conduc lupta din afară de pădure le iese în cale. Sbiară pe ungurește.

— Unde vă duceți?

Teafărul arată pe rănit.

— Marș, înapoi, asta-i slujba altuia!

Bietul soldat îi aruncă o privire rugătoare și înmuiată în lacrimi.

Viteazul care conduce lupta din afară de pădure se supără și mai tare.

— Marș.

Soldatul se opintește în picioare și dă să plece mai departe. N'o fi știind ungurește.

Viteazul care conduce lupta din afară de pădure urlă, face doi pași înainte, scoate revolverul, țintește și trage.

Rănitul cade la pământ cu țeasta sfărâmată.

Soldatul se pipăie, caută o armă, nu găsește nimic, se vede că și-o pierduse. Bate cu piciorul în pământ și ridică pumnul în aier.

Viteazul care conduce lupta din afară de pădure urlă iară, face de astădată doi pași înapoi, țintește și trage.

A căzut și cel de-al doilea. Țeasta lui încă s'a sfărâmat. A căzut rostogolindu-se peste fratele lui, peste ruda lui, ori, poate, peste prietin. Creerii lor li se vor fi înfrățit curgând pe pajiște și eu cred că au mai avut căldura urii, ca să gândească un blestem ne mai gândit până acum, pe care, dacă ar fi fost rostit, l'ași fi pus în fruntea acestei mici fotografii fioroase.

PANICĂ

Nu avea nas, nu avea gură, nu avea urechi. Intreg obrazul era o pată de sânge închegat, din care răsărea din vreme în vreme un ochiu enorm, privind nebun înainte. Mânile încă erau fără degete, în capăt cu două gheme de sânge negru. De sus până jos era roșu întunecat. Fugea. Tot la al zecelea pas cădea în brânci, se sculă și iar fugea. De câte ori se sculă, prin locul pe unde ar fi trebuit să fie gura, scipă bucăți negre de sânge.

Era un soldat care scăpase din pădure. Mie mi s'a părut, văzându-l, că năvălește un munte de sânge spre mine. M'a prins un delir al groazei, un plâns cu spasmuri, fără lacrimi, întretăiat de sughițuri. Am dat să mă scol, dar am căzut, săgetat de durerea din picior. Nenoro-citul a trecut pe lângă mine, ca un coșmar al celei mai bolnave minți, și s'a rostogolit în pârâul lângă care mă așezase strajameșterul.

Aș fi vrut să strig după ajutor și m'am uitat în spre culmea dealului. De acolo se rostogo-

leau alții în fugă. S'au ivit și Rușii pe coamă și gloanțele au început să-mi șuiere pe la ureche. Cum se coborau ai noștri, Rușii îi vânau de pe la spate și vedeam oameni făcând copci ca iepurii și prăvălindu-se în vale.

Nu mai puteam rezistă. Spaima morții mă prinsese iar de inimă. Făcând o supremă sfortare m'am sculat și sărind într'un picior am încercat să fug. Nu mai aveam însă puteri. Un car cu răniți a trecut pe lângă mine. Eră plin. M'am aruncat pe-o loitră. Am căzut. Carul s'a dus mai departe. Atunci, desnădăjdut, voiam să mă târăsc pe brânci. M'a văzut un husar, care ținea de frâne șase cai, dintre cari patru erau rusești. M'a strigat, a ales un cal rusec, m'a urcat călare și a lovit calul cu trestia.

Abia aninat, ținându-mă de coamă și cu un picior în scăriță, am început să izbesc calul cu pumnii și să țip în gura mare. M'am pornit într'o goană nebună. Murgul par'că știă pe cine poartă în spate. Nu săreă peste șanțuri. Le treceă în pas domol, să nu mă răstoarne.

Alături de mine fugeau și alții, cu sutele, cu miile, fiindcă fugeă întreagă divizia. Fugeau și artileriștii și fugeă și cavaleria. Roțile tunurilor nici nu atingeau pământul. Și eră un sgomot, un chiot și o forfoteală, ca în ziua judecății din urmă.

Am galopat multă vreme în ploaia de șrapnele și granate.

Intr'o anume clipă, extenuat, m'am dat jos de pe cal. Mi-a venit ideea nebună să merg pe jos, ținând calul la dreapta, din partea care veneau gloanțele mai intensiv, chipurile, să fiu scutit. Abiã am făcut doi pași schiopătând, abiã am simțit încetineala cu care progresam, și, îngrozit, m'am urcat iar călare, dând din nou pumni calului, și țipând din nou, ca scos din minți.

Din toată larma morții care borboreseã în jurul meu nu distingeam decât șuierul gloanțelor. La dreapta, la stânga, înainte și înapoi, se împlântau în pământ, în cai și în oameni, producând un sunet ciudat, ca o batjocură.

Nu aveam o țintă hotărâtă. Fugeam și eu cu lumea. Așã am ajuns la intrarea sudică a orașului Monasterciska.

Panica trezește în om aproape simultan două sentimente, cari în vremuri normale se exclud: sentimentul de turmă și cel individual. E destul să pornească dintr'o unitate un om, ca să târască întreagã unitatea cu el. Odată în fugă, sentimentul de turmă se păstrează, dublându-se de cel individual: oamenii nu se mai cunosc astfel, încât îmi închipui că un om în panică nu-i dă întâietate nici tatălui său.

Intrarea în Monasterciska se făcea printr'o hulă îngustă de vr'o patru metri. Aci se grămădiseră sute și sute de oameni, care cu răniți, care cu munițiuni, artileriști, cu și fără tunuri,

cavaleriști, etc. Veneau toți din toate părțile izbindu-se de mulțimea împotmolită în strâmtoare. Fiecare își făcea loc cum putea. Caii, carele și tunurile, venind în fuga mare, în loc să oprească mai domol, își înteteau mersul, trecând peste morți și peste vii.

Firește că în regiunea aceasta focul artileriei rusești eră mai intensiv și mai omorîtor. O adevărată moară a morții.

Ajungând și eu, m'am oprit o clipă în fața valurilor de lume, îndoindu-mă asupra hotărîrii pe care trebuiă să o iau. O șrapnea a explodat alături, culcând la pământ o roată de oameni. Calul a sărit în sus și m'a aruncat și pe mine în vâltoare.

M'am rugat și am înjurat, sbierând ca un smintit. Nimeni nu mă auzeă. Atunci, prins de un tremur de groază, cu tâmplele înfierbântate, aproape aiurând, am început să izbesc calul în cap și să-l smâncesc de frâne.

Văd și acum doi ochi ai unui soldat pe care l'am strivit. Sunt plini de ură și pare că mă împrășcă cu venin.

— Frate, îți voi fi aruncat atunci și eu aceeași privire. Nu știu dacă mă vei iertă...

Panica este cel mai dejositor moment al unui războiu, atât pentru cei cari fug, cât și pentru cei cari urmăresc. Acei cari fug își pierd orice atribuții cari iar îndritui să se mai numească oameni și acei cari urmăresc nu se pot consi-

deră mai mult, vânând niște biete animale în goană.

La vr'o câteva sute de pași în urma hulei am dat de un pod. Aici s'au repetat aceleași scene teribile de cari nu vreau să-mi mai aduc aminte.

Imi clănțăneau dinții din gură și tremuram pe sârmanul murg care tremură și el de oboseală. M'am oprit pe un moment în curtea puștie a unui mahalagiu. M'am lăsat cu capul pe coama calului și eram atât de sfârșit în cât un glonț l'ași fi primit ca o binefacere.

Urloiul casei s'a prăbușit sub o detunătură asurzitoare. Explodase o granată și coperișul de paie al casei a luat foc. Calul s'a ridicat în două picioare și sforăia. O nouă încordare. Am luat-o iar la fugă, având impresia că în urma mea s'au aprins câmpiile și satele și orașele cu întreagă lumea.

XVIII

PRIZONIER

Cât de puternică este limba culorilor. In monotonia zilelor de pace abiã dacã o poți înțelege. In vremuri de adâncã tulburare sufleteascã, în vremuri de acțiune intensã, când tace gura și vorbesc mânilor și ochii, culorile au o expresivitate tragicã. Roșul revolutionar și verdele eroic strigã cele mai articulate cuvinte unui suflet pornit spre rãsvãrtire ori spre luptã glorioasã.

Alungat de spaima unei panici nebune, galopând cu punerea capului pe strãzile orașului, steagul ambulanței așezat pe o casã în largã piațã, mã chemã. Erã atãta liniște, atãta bunãtate și atãta ocrotire pãrinteascã în albul lui fluturãtor. Eu care n'am avut nici un steag în armata austro-ungarã, nici cel roșu, necum cel verde, am alergat, adunându-mi ultimele energii, sub flamura aceasta albã. Imi pãrea cã fug nu numai eu cel alungat de moartea tunurilor rusești, fugeã cu mine și bietul rob chinuit al unei împãrãții tirane.

Ambulanța regimentului de artilerie din Brașov erà într'o casă părăsită din partea nordică a pieței. M'am oprit în fața ei. Doctorul, văzând din ușa casei halul în care mă aflam, îmi face semn să mă dau jos de călare și să intru. Nu-mi venea să cred că pot să aflu un locșor alb de pace după o atât de strașnică goană a morții. Ezitam. Mă uitam, când la steagul crucii roșii, când dealungul pieței inundate de alți fugari ca mine

Dintr'o parte îmi răsare fără de veste o haină cunoscută și niște brațe cari se întind spre mine în semn de îmbrățișare. Nu-i puteam distinge fața oblojită în pansamente, dar simțeam că trebuie să fie iubitul meu prietin G.... într'o căruță cu răniți, venind din altă parte.

Am avut și prilejul unei revederi neașteptate, copleșit cum eram de nădejdea unor clipe de odihnă.

Ne-am strâns în brațe și am lăcrimat amândoi de bucurie. El abiă putea articula un cuvânt. Un ciob de obuz îi crăpase buzele. Făcându-ne semne de îndemn și ajutați de doctor am intrat la ambulanță. Ne-am trântit pe primul așternut de paie care erà liber în cele câteva odăi pline cu răniți, neștiind ce ne așteaptă și bucuroși că putem să fim împreună într'un colț de liniște, după o furtună de emoții.

Încă nu ni se legaseră rănilile, nici mie nici prietinului G.... abiă am putut să ne trezim

puțin din beția sângeroasă a luptei, la vr'o zece minute după ce am intrat la ambulanță și răniții au început să murmure îngroziți: Rușii sunt în oraș. . .

Plecând de acasă ni s'au povestit fel de fel de povești despre cruzimea soldaților ruși. Băieților li se spuneă că decât să ajungă prizonieri mai bine ar fi să moară, fiindcă li se vor tăia nasurile și li se vor scoate ochii, dacă, peste tot, vor putea să scape cu viață.

Am avut totdeauna încredere în sufletul milostiv al pravoslavnicilor, așa cum se desprindea el din literatura marilor moscoviți. Știam însă de cazaci și de populațiile aproape barbare ale Rusiei asiatice. Aceasta mă nelinișteă. Teama îmi creștea cu atât mai mult, cu cât îmi reveneau în memorie scenele apropiate ale luptelor cu râurile de sânge și potopul de gloanțe. Mă așteptam să cad pe mâna unor fiare cu mâinile aburind încă de lichidul roșu al vieții. Mă urmărea și frica de necunoscut. Prizonier. La vorba aceasta n'am prea avut vreme să mă gândesc în învălmășeala țulbure a desvoltării evenimentelor. Prizonier! Unde mă vor duce? Și cum mă vor duce? Mă vor lega ori nu mă vor lega?... Toate scenele literaturii romantice mi-au reînviat în minte, cu toate grozăviile lor mișcătoare. Simțeam chiar și schițarea unui gest de nouă fugă. A intrat însă doctorul palid și emoționat, anunțându-ne să fim liniștiți că vin... Cazacii...

Un amic ovrei dârdâia sguđuit de frigurile spaimei. El aveă alte motive de a se teme, cu mult mai atingătoare decăt ale mele. Pogromurile fi vor fi apărut amicului așă cum sunt descrise în cărțile de furoare spumegândă ale propagandei israelite din Rusia. Reminiscețe din aceste descrieri mi-au revenit și mie cum stam lungit alături de bietul reprezentant al acestui neam nenorocit și urmărit pe întreg rotogolul pământului.

În odaia de alături s'a auzit sgomot de pinteni amestecat cu sgomot de glasuri streine. Erau Rușii.

Amicul ovrei s'a întins pe spate, prefăcându-se că doarme. Toți am amuțit.

— Nu vă fie frică, că nu vi se întâmplă nimic. Fiarele sălbatice, crunții luptători sângeroși, nu numai că nu ni-au tăiat nasurile, dar vorbeau și românește. Erau dela cavalerie și nu erau cazaci. Unul din Podolia, rus, după cum mărturisică, știă perfect moldovenește, altul eră basarabean.

Ne-au luat armele, ne-au spus câteva vorbe de prietenie și au plecat.

Toată povestea s'a făcut atât de simplu și atât de fără emoții, încât ni se părea că suntem pe altă lume.

— Rămâneți în pace. Vin mâne să vă ducă. Bine că ați scăpat de foc. . .

Basarabeanul e un flăcău voinic, picat de vărsaț și cu un zâmbet de tristeță în colțul buzelor subțiri.

PE DRUMURILE RUSIEI

IN JURUL FRIGĂRILOR

Se zice că războaiele moderne nu mai pot avea pitorescul celor de odinioară.

În dimineața de 27 August priveam din fereastra etajului al doilea al unei fabrici de țigări. Dinaintea ochilor mi se desveleă o panoramă vivantă pe largă piață a orașului Monasterciska, o scenă pe care mi se părea că a aranjat-o cineva după indiciile cutărui romancier istoric. Doar în costume dacă s'a dat greș, încolo tot se petrece ca la una mie patru sute...

Pe întreg cuprinsul pieței se întinde o mare de oameni. Unii stau răsturnați pe spate și visează cu ochii deschiși, alții dorm pe burtă răzimați cu capul pe-o scurtătură de lemn ori pe-o piatră. Mulți se plimbă susținând conversații aprinse și, pe ici pe colo, se văd roate în mijlocul cărora vr'un jucăuș sprinten se lasă pe vine și sare și se învârte ca un priznel în sunet de balalaică. În cutare colț o ceată ascultă povestea vr'unui ghiduș, probabil, căci râde îndoindu-se când la dreapta când la stânga.

Și e zumzet și sunt cântece și bărbi căltoase și mustăți lungi.

Mutre variate la infinit se încrucișează în mers agale ori în fugă, pe jos ori călare. Sunt blonzi roșcați și sunt bruneti arămii, sunt albeneti cu părul ca cenușa și sunt castanii cu fața măslinie. Ochi mari și vineți se uită în mărgelile negre, rotitoare, ale altor ochi, ori cearcă să prindă privirile încrucișate ale cutărei porodite mongolice. Nasuri pornite repede din regiunea nărilor te sfidează ca niște ciocuri obraznice și fălci umflate îți amintesc teorii citite despre evoluția speciilor. Vezi oameni blânzi, copleșiți de-o sfântă cucernicie pravoslavnică și vezi tipuri de rășboinici feroși, ce-ți inspiră groază și supunere necondiționată.

Predominează culoarea verzuie, spălăcită, a practicelor uniforme ruse, dar ți se întipărește mai mult în memorie negrul caftanelor lungi căzăcești, prinse la brâu cu cingători țintuite în aramă, pe cum și căciulile mițoase, mai mari decât căciulile ciobanilor noștri și mai mari decât o baniță.

În jurul frigărilor e însă viața cea mai vie. Fete rumene de dogoarea focurilor uriașe și ridicate ca niște turnuri, se înghesuiesc unele în altele. Ochii se cască și gurile mestecă anticipat friptura înfiptă în frigări.

Acî se frige un bou, dincolo se frige un vițel, dincolo un porc, dincolo găște și rațe și găini.

Nu lipsesc nici butoaiele. Unele zac răsturnate și triste în golătatea lor, altele năvălesc din cepuri vine groase de apă vie și multe vin rătoindu-se cu respectabilele lor burți de protopop, mânate pe dinapoi de mâni vânjoase de cazaci. Băutorii beau din chipiuri sau din sticle încăpătoare sau din și mai încăpătoare ploști de campanie. Toți sunt gălăgioși, închină vecin cu vecin, și se îndeamnă reciproc.

Deasupra întregii tabere se ridică un fum alburiu care mărește încă impresia vremilor de altădată. Din depărtări se aud bubuituri de ciocane în ruletele prăvăliilor și se aude zângănit de vitrine sparte...

Mă fură icoana aceasta plină de pitoresc cu noutatea ei neașteptată. O măsur cu ochii duși în zarea unor vremi de mult îngropate și nu pot să-mi interzic o simpatie pentru bărboșii cari mișună la picioarele mele. Sigur, ceea ce se desfășoară înaintea mea nu prea dă dovadă de o disciplină riguroasă. Se poate că nemții vor ști să arate alt tablou — modern, mă rog — în viața lor de tabără. Dar eu nu sunt neamț și nu mă preocupă pentru moment nici o considerație de ordin strategic. Vor fi ei mai disciplinați, dar nu au bărbile aceste simpatice și nu au exuberanța acestor strănepoți ai lui Ivan cel groaznic și nici culoarea lor.

Mă fură icoana și mă predispune visării. Că-

lătoresc cu mintea prin vremile întunecoase ale istoriei noastre și...

Ușa odăii se deschide violent. Pe ea intră unul din figuranții panoramei din piață. Tresar și nu-mi prea vine la socoteală această vizită inoportună. Te pomenești că vine să-mi taie nasul!... Cu gândul acesta, glumeț și nu prea, primesc pe oaspe, ținându-l la o distanță oarecare din ochi și din atitudini.

E un tinerel fără' de mustață și după cât se pare ofițer.

Se uită la mine, mă măsoară din priviri, îmi cercetează uniforma și-mi ia chipiul din cap să se uite la el, îl ia apoi pe-al lui, mi-l înfundă pe urechi și râde și râde. Spune, ce-o fi spunând, pe rusește, dar eu nu-l înțeleg și fac mutră gravă. El se pune pe-un răs cu hohote, pe urmă, oprindu-se brusc, își duce mâna la frunte și pare că vrea să caute o vorbă. Nu o găsește. Se plimbă prin odaie, se oprește și iar se plimbă, până ce, în sfârșit, fericit și radios se repede la mine, îmi ia mâna și mi-o strânge.

— Kamerad, Kamerad...

Acum îmi trebuiesc mie câteva clipe până să trec, pricepându-l ce voia să-mi spună cu vizita lui, dintr'o stare de spirit în alta. El luând această ezitare a mea drept o greșală filologică a lui, pentru mai multă lămurire mă prinde în brațe și mă strânge cu efuziune.

— Kamerad, Kamerad.

Zic și eu, la rândul meu, strângându-i mâna tânărului barbar al închipuirii mele, înroșindu-mă de bănuiala în care îl învăluisem.

II

IN SOCIETATEA URȘILOR

Mai mulți ofițeri unguri mănâncă împreună cu statul major al diviziei rusești care operase la Monasterciska. În fruntea mesei e un general rus cu părul alb, cu barbișon și sprinten și elastic ca un tânăr de douăzeci de ani. De-a dreapta și de-a stânga lui mai sunt încă doi generali, apoi coloneli, căpitani, locotenenți și sublocotenenți. Ungurii sunt presărați printre ei.

Se servește borș rusesc, fripturi, cafea și țigări. O atmosferă de prietenie și delicatete. Fiecare rus ține să-i dea un semn de atenție vecinului său străin. Toate ar merge și mai bine dacă... dacă s'ar putea lega o conversație. Aceasta nu reușește însă de loc cu toate vădittele sforțări ale ambelor părți. Rușii încep pe franțuzește, o continuă pe nemțește și sfârșesc prin a da din umeri. Ungurii slobod boloboc pe gură câteva vorbe nemțești absolut neînțelese și termină și ei prin a se înțepa lemnoși pe scaune.

Observ dintr'un colț și savurez această scenă

care nu poate să nu-mi aducă un zâmbet în colțul gurii. Am satisfacția de a vedea umiliți pe amicii cari acasă nu admit să se vorbească decât singura limbă „civilizată” din Ungaria.

— Cum se poate de nu vorbiți nici o limbă străină, mă întrebă un colonel pe franțuzește.

— De, e un păcat național, îi răspund.

— Bine, dar dumneata, uite, tot ai învățat și altele. Pentru ce nu învață și ceilalți? De sigur, în școalele dumneavoastră luați și lecții de limbi străine.

— Nu, domnule colonel, în școalele noastre se învață numai ungurește, fiindcă se crede că e suficientă această frumoasă limbă și eu am prins rostul altor limbi numai fiindcă nu sunt bun patriot maghiar.

Colonelul mă privește mirat.

— Da, fiindcă sunt român.

— A, român. . .

Mărturisirea aceasta strânge în jurul meu mai mulți Ruși, toți plini de curiozitate să audă o vorbă din gura unui reprezentant al unui popor pentru care se pare că au mult interes.

Se încing discuții politice cărora eu le dau o turnură care exclude amănuntele asupra situației din Ardeal. Înțeleg și ei această dorință a mea și plini de delicateță se mărginesc la România, care, de altfel, îi preocupă mai mult.

— Ce va face România, mă întrebă colonelul.

— După cât cunosc eu opinia publică româ-

nească, Regatul va sfârși prin a declara războiul Austriei.

— Bine, dar regele declară războiul și nu opinia publică.

— E adevărat, însă eu cred că regele Carol e cu mult mai înțelept decât să cerce a stăvili voința poporului.

— El e neamț și Hohenzollern și la noi în Rusia se crede că aceasta este o nenorocire a Românilor, cu tot bastonul de mareșal rusesc al regelui Carol. . .

Colonelul începe apoi să facă istorie pe care simt nevoia de a o completa și îndreptă pe unele locuri. Unii, veniți mai târziu, încearcă de a-mi pune întrebări piezișe pentru a storce informații strategice. Situația aceasta penibilă e curmată de o telegramă care sosește din frontul nordic : acolo generalul Rennenkampf a pătruns în Prusia orientală. . . Rușii ascultă în picioare vestea cetită de un general și ne explică, fără a face mare caz, motivul bucuriei lor.

Generalul *Tregubov*, unul din cei trei, se apropie de mine și se interesează cu vorbe părintești de rana mea dela picior.

— Și eu am fost rănit în războiul japonez și am trei copii și doi gineri aici cu mine, îmi istorisește bătrânul, pe buze cu un zâmbet de melancolie. Are să-ți treacă și te vor duce în Rusia, poate chiar la Samara, de unde sunt eu. E pe marginea Volgii orașul și unul dintre cele

mai frumoase ținuturi din Rusia. Apropo, știi ce, poate că mergi tocmai în Samara. Scrieți adresa mea și du-te de-mi cercetează nevasta. Are să se bucure că-i duci veste bună dela mine, căci, pe cum vezi, sunt voinic. . .

E atâta familiaritate și atâta căldură în glasul bătrânului, încât, fără să vreau, scap cuvinte pe cari n'ar fi trebuit să le spun. Li povestesc despre renumele Rușilor în Austro-Ungaria.

— Ei, multe se vorbesc, zâmbește generalul, vei vedea d-ta că n'o să te mănânce urșii pe la noi. . . Poate vr'o ursoaică. . .

Ieșim cu toții să mergem la culcare. Ungurii nu pot să nu recunoască tratamentul uman și mai mult decât atât al Rușilor.

— Toate bune, dar nu înțeleg cum pot fi atât de inculți încât să nu cunoască limba maghiară, exclamă un stegar tinerel dela regimentul 21, scos de curând din găoacea școlii militare.

— De, știu eu, așa sunt Rușii, inculți adaugă prietenul G. . . ., fericit și el ca și mine, că a putut face plăcuta experiență.

Ceilalți se trag de nasuri și-i fac reproșuri verdelui lor tovarăș pentru prostia cu care a dat de gol națiunea maghiară. . .

III

APUS DE SOARE

Un lung șir de căruțe polone, înguste și incomode, pornește târziu după amiază din curtea largă a micului castel de boernaș în care se instalase cartierul general al diviziei rusești care ne bătuse la Monasterciska. În ele, pe paie, sunt răniți și ofițeri honvezi. În urmă vin prizonierii sănătoși : un alt șir lung. Ei vin pe jos. Deadreapta și deastânga, înainte și înapoi, merg soldații ruși, cu baioneta pe pușcă, plictisiți și visători.

Undevă, într'o căruță, mă găsesc și eu, cu prietinel G.... și cu un profesor ungar din Târgul Murășului. Căruțele merg încet și în ritmul lor cadențat domol noi tăcem, adânc impresionați de acest exod. Pe la porți, prin sate, de peste pârleazuri, se arată fețe de țărance cu ochii plânși și storși de jale. Iși duc șorturile la ochi și-și leagă capetele a durere. Le văd și îmi vin în memorie scenele de despărțire din Ardeal. Mă copleșesc aducerile aminte. Câte fete și femei, dintre cari au năvălit în

calea trenului, dela Făgăraș până la Sibiiu, vor ieși de acum înainte cu lacrimi în ochi pe la porți, în ceasuri de seară, să aștepte reîntoarcerea bărbaților, părinților și fraților! Vor ieși pe la porți, vor plânge cu capul în mâneca iei și vor aștepta pe cei opt sute îngropați în pădurea de lângă orașul galițian. Ei nu vor veni și ele vor plânge mai departe, se vor boci și vor aștepta.

Soarele cade din ce în ce mai mult spre apus, ostenit, bătrân și roșu. Ne uităm în urmă și simțim toți că în apusul lui ne vorbește un simbol al unui alt apus. Pare că din razele șubrede ale vechiului glob se înfiripă la marginea din spre asfințit a orizontului o mutră de Franz Iosef bleg și rătăcit în neștire, ca un mare vinovat.

— Apune soarele...

— Da, îi apune soarele...

Ne înțelegem noi Românii între noi clipind cu oarecare mulțumire melancolică din ochi. Convîngerea aceasta ni se întărește cu atât mai mult, cu cât drumul e cuprins de un val de soldați ruși care, venind, îl ocupă întreg, multă vreme nu ne lasă să înaintăm, și se pare că nu mai are un sfârșit. Trec regimente întregi de infanterie, de artilerie și cavalerie, trec ca nisipul mării.

E prima oară când văd defilând soldați ruși pe dinaintea mea. Am prilejul să-i examinez

mai de aproape și cerc să mă desbar de copleșitoarea impresie pe care mi-o da spectacolul numărului. Le cercetez din priviri uniforma. E înzecit mai practică decât cea austriacă prin simplitate și mai ales prin culoare. Bluza n'are atâtea foi și atâtea cusături. Pantalonii sunt mai largi și mai comozi la umblat. În locul ghetelor austriace, Rușii poartă toți cisme tari și evident mai trainice și mai folositoare atât față de frig cât și față de noroi. Chipiurile doar dacă sunt mai frumoase și mai puțin practice decât cele austriace, cari se pot desface și folosi și drept căciuli.

Echipamentul infanteriei încă e superior. Lipsese în primul rând acea raniță pe cari o blestemă atâtea cântece poporale ardelenesti, grea și bună cel mult pentru paradă. Rușii au sacuri impermeabile. Patroanele se poartă la brâu, ca și la noi, dar în loc de a fi o parte din ele în raniță, adevărat în sac, la spate, de unde se scot cu greu, Rușii mai pun într'un săculeț dealungul pieptului, cum aveau Burii. Puștile nu pot să le judec. Baionetele lungi și subțiri, sunt incontestabil mai umane decât cuțitele primejdioase austriace. Fiecare soldat are lopată, ceace nu este cazul în Austria, unde abia al doilea dacă are.

Remarc și mitralierele cari nu sunt duse pe cai, ca la noi, ci pe roate, cum ar fi niște mici tunuri. Nu știu întrucât această metodă e mai bună, ceace știu e că la Monasterciska, aceste

complete arme rusești au prăpădit atâția români, câtă vreme ale noastre au mai tras și în noi. . .

Constat toate aceste și-i aduc aminte ungerului disprețul de acasă față de barbarii dela nord

— Da, e adevărat, aceștia au profitat de toate progresele științei militare moderne, altfel decât noi, îmi mărturisește bietul profesor, pipăindu-și piciorul rupt de un glonț de pușcă, da, e adevărat. . .

Rușii trec în rânduri de câte opt și fiecare dintre ei are o privire pentru noi. Soldații ne aruncă poame în căruțe, alții pâne și castraveți pe cari însă noi nu știm să-i mâncăm cruzi, cum îi mănâncă ei. Ofițerii se opresc și ne îmbie țigări, întrebându-ne de impresiile din războiu, de greutatea rănilor. . .

Vreau să relev și această barbară însușire rusească de a da prizonierilor toate semnele prieteniei, dar înghit vorbele, urmărind pe fața tovarășului de drum impresia de surpriză ce-i pricinuiască toate amabilitățile rusești. Mă întorc deci cu capul spre țara de minciună și ocară de unde am pornit, spre țara de blestem milenar pentru care am primit și eu o rană și am vărsat și eu sânge, mă întorc așteptând par'că dela ea un răspuns, pe care în zadar îl așteaptă cineva.

Soarele scapătă aproape întreg la orizont și

noi cari ne înțelesesem cu el, îl privim iar din ochi scăpărători, urmărind cum se duce clipă cu clipă pe cealaltă lume, cum se sbate să se mai susțină la suprafața zilei. Rușii au trecut înainte și nu mai vin alții. Oastea lor ia proporții uriașe în imaginația noastră aprinsă de prima licărire a luceafărului.

— Apune. . .

— Da, i-a apus soarele. . .

— Să sperăm că pentru totdeauna. . .

CHOVRIN

Doi doctori ne opresc pe noi răniții într'un spital improvizat în școala sățuceanului Jezerzani. Ne leagă rănilile și nu ne mai lasă să mergem mai departe. Unul din ei o încurcă pe nemțește și celălalt pe franțuzește. Oameni tineri, pricepuți în meșteșugul lor, la curent cu politica Europei, ar vrea să mai audă noutăți de la noi. Pe ungur nu-l pot transporta din spital. Pe mine și pe camaradul G.... ne invită la locuința lor.

Schiopătând, ținând de gât doi soldați ruși, am ajuns în celălalt capăt al satului. Ne-am așezat la masă și povestim despre tot ce se poate povesti în jurul unor evenimente atât de profund complicate cum sunt cele de astăzi. Unul dintre doctori, un bărbat frumos, voinic și cu ochii negri mari, e impetuos și nu vrea să știe despre nici o temere asupra sfârșitului norocos pentru Ruși al războiului.

— Avem să vă tragem o bătaie, de să-i meargă vestea și povestea în istorie...

Râde sgomotos și ne toarnă ceai dintr'un enorm samovar fără de fund.

Ajungem și cu el la discuții asupra Românilor. Îi spun că la Monasterciska a fost o divizie românească.

— Se poate? Atunci cum rămânem cu rănitul?...

În spital îmi arătase un biet cazac străpuns de opt ori după ce a fost împușcat prin piept. Chiar după mărturisirea cazacului, el a fost măcelărit de husari și-i explic doctorului cine sunt vitejii.

— Ei bine, atunci te rog, dumneata ca publicist, să nu-ți uiți a descrie acest caz în memoriile pe cari nu se poate să le păstrezi în saltare, potrivit spiritului care cred că e al tuturor publiciștilor din lume...

Noi bem două ceaiuri, ei beau șase; noi mai bem unul și ei mai beau patru.

Deodată se aude tropot de cai în curte și pe ușe intră patru cazaci, cu lungi caftane negre și cu căciuli mițoase pe cari nu și le scot din cap. Sunt ofițeri. Unul e chiar „polcovnic”, adică, colonel. Un munte de om încruntat, plin de praf și asudat. Primesc și ei ceai. Îl beau după cea mai tipică modă rusească, turnându-l din ceașcă în farfurie și sugând între buze zahărul.

Noi prizonierii, prezențați, ne înclinăm reverențioși, dar nu ni se întinde mâna. Doctorii

lămuresc că suntem Români. Nici o impresie. „Polcovnicul” mormăie ceva, sugându-și mai departe zahărul, iar eu mă retrag intimidat într'un colț. Nu îndrăznesc să ridic privirile decât după ce se duc fioroșii oaspeți și doctorii se prăpădesc de răs.

Am stat trei zile în grija prietenească a acestor oameni de omenie. A treia zi, iarăși spre seară și iarăși în apus de soare, suntem încărcăți pe care și lungiți între loitrelle înguste pe paie. O luăm răsara-rara, călăuziți de șase soldați Ruși. Printre noi sunt mai mulți grav răniți. Se face noapte și la popasuri gemetele lor înfundate înfioară întunerecul. Sunt aproape toți Români.

— O să ne prăpădim pe aici...

— Vai, de zilele noastre...

— Vai, de copiii mei...

— Mori, mă?

— Pare că mă duc...

În convorbirile aceste cu glas scăzut simt vibrând întregă durerea Ardealului risipită pe câmpurile Galiției. În horcăitul muribunzilor, e ultimul nostru răsuflet chinuit.

— Mori, mă?

... mă duc...

Prietenul G.... dârdăie de frig alături de mine. În zadar ne-am încălzit îmbrățișându-ne, în zadar ne-am acoperit cu paie. Noaptea de Septembrie e umedă și răcoroasă.

Un soldat rus se apropie de căruța noastră, ne descopere și vrea să-l desbrace pe G.... de singurul pardesiu de ploaie ce avea. Această barbarie ne revoltă și protestăm strigând în gura mare. Ne închipuim că rusul a pus ochii pe pardesiu. Rusul protestează și el pe limba lui și nici una nici două îl desbracă pe prietenul meu, îl desbracă cu puterea, își dă șuba de pe spate și-l îmbracă cu ea.

— . . . . . ?

Inimile ni se înmoaie și din mânie cădem în cel mai efusiv sentiment de recunoștință. Nu știm ce vorbe să-i spunem umanului soldat și-i repetăm singura vorbă rusească pe care o cunoaștem : — pravoslāvnic pravoslavnic... El râde, ne netezește și ne repetă și el : *holodno, holodno*; dârdâie să ne arate că e frig în căruța, dar că el merge pe jos și-i e cald. Toate cu atâta simplitate țărănească și cu atâta firească bunăvoință.

Prima întrebare ne-a fost : — Și cu acești oameni a trebuit să ne batem noi? . . .

Facem comparație între simțirea delicată a acestui dușman și între tratamentul fraților noștri Unguri, revenim asupra tuturor durerilor noastre, înviem toate povestirile cu țărani ale autorilor ruși și ne apropiem cu o nemărginită simpatie de un popor de care a cercat să ne despartă minciuna sistematică a Nemților și obrăznicia ungurească. Nu ne interesează pentru moment nici o teorie politică asupra necesității

unei grupări de popoare în jurul basenului dunărean, nici o prostie diplomatică și ne dăm inima întreagă bunătății și spiritului creștinesc slav.

Am vrea să-i aflăm numele soldatului. După multe mișcări din mâni și din picioare răușim. Il cheamă Ivan Wladimirovici Chovrin. Ne bucurăm că putem să-i zicem pe nume și lui îi pare că zicându-i pe numele de botez și cel al tatălui său, Ivan Wladimirovici, am și învățat rusește. Ne povestește, deci, o mulțime de povești pe cari noi însă abia le înțelegem.

A doua zi dimineața, oprindu-ne într'un sat, a comandat de mâncare și a colindat toate crâșmele, întorcându-se dezolat că nu ne-a putut găsi „vutkă”. A voit să ne plătească el prânzul și numai după multe protestări s'a învoit să-l plătim noi.

Vor fi având „aliații” noștri multe însușiri, vor fi având multe tunuri Krupp și Zepellinuri, dar inima lui Chovrin nu o pot avea. Rețin această constatare pe care nu mi-o va scoate din minte nici un argument. Rușii au acel profund sentiment de dragoste a deaproapelui, pe temeiul căruia se poate ridica o civilizație superioară oricărei civilizații nemțești, au generozitatea care nu va încăpea niciodată în inima strîmtă și înăcrită a greoilor băutori de bere ai lui Wilhelm al II-lea.

LA SPITALUL DIN CZORTKOW

Lângă mine zace un soldat ungar împuşcat prin plămâni. Are una din rănilile cele mai obișnuite. E palid ca moartea și fiecare vorbă îl face să tușească și să scuipe bucăți de sânge închegat. Temperatura nu i se coboară sub 39 și el mă întreabă mereu dacă va mai scăpa și dacă se va mai putea întoarce la... București, la copii și la nevastă.

Alături de el e un alt ungar, un dascăl străpuns de două ori cu baioneta prin piept. Rănilile lui sunt cu mult mai ușoare și, vorbăreț cum e, ne tulbură cu veșnice întrebări politico-strategice la cari abia răspunde cineva.

Intr'un colț se sgulește în pat un țigănoi mare, inundat de sudoare și cu ochii sticlind friguri. Nu vorbește decât când cere țigări. Nu are nimic în buzunari decât un pachet de țigări și un ce are.

Un soldat rus cu o teribilă rană la cap. Glontul i-a căzut în tâmpla dreaptă și i-a zdrobit tâmpla. E orb și călăuzit de un medic să se rostogolească pe o masă paralizată

abiã poate articulã cãteva vorbe dintr'o aiurealã continuã. E voinic și se svârcolește toatã ziua și toatã noaptea în pat, Țoalele îi sunt pe jos și pe pieptul bombat îi atãrnã douã fotografii legate cu o sfoarã de grumaz : nevasta și copilul. Numai moare și ochii lui orbi, cu fixitatea lor înspãimântãtoare, pare cã blestemã un blestem cumplit.

Ușile se închid și se deschid. Pe dinaintea patului îmi trece ca într'o arãtare dintr'un vis urit un convoi de schiopi și ciungi și orbi. Se duc și vin, fiecare cu meteahna lui, triști ori sãrind în salturi de tragici saltimbanci, rezemându-se pe bețe prin coridoare.

Ororile rãsboiului nu le vezi pe cãmpul de luptã sau chiar dacã le vezi nu-ți poți da seama de ele. Nu ai vreme în vârtejul focului sã arunci o privire lucidã asupra deaproapelui. Cãlãtor pe valurile celei mai vertiginoase primejdii egocentrismul îți taie legãturile cu lumea strãinã de persoana ta.

Abiã la spatele frontului, în trista liniște a spitalelor, te lãmurești asupra grozavei schingiuri care este un rãsboiu.

Nu se poate spune cã civilizația noastrã a umanizat rãsboaiele. Dimpotrivã. Efectele unui rãsboiu modern sunt cu mult mai sãlbatice decãt în trecut. O armie de arcași de pe vremea nãvãlirilor barbare nu puteã pricinui un prãpãd atãt de mare ca o armatã de a noastrã.

O spadă a unui cavaler medieval eră mai umană decât un tun sistem Krupp.

Ceeace se poate spune sub acest raport e că în sălbătăcia strămoșească s'a introdus un sistem oarecare. Avem, deci, a face cu o sălbătăcie cu sistem și nimic mai mult. Dar chiar și acest sistem nu e luat în seamă totdeauna. Tratatele internaționale cari au stabilit anumite norme ale războaielor au fost nesocotite de către beligeranți. Noi, de pildă, am pornit de acasă cu așa numite „*Einschusspatronen*” cari nu sunt „*dum-dum*” fiindcă nu sunt botezate „*dum-dum*”. Provăzute cu ecrasit aceste „*Einschusspatronen*” se folosesc de către armata austro-ungară pentru stabilirea distanțelor, fiindcă la explozie ridică un fum alburiu care se vede departe. Răniții de aceste gloanțe sunt oribili de văzuti. În spitalul din Czortkow eră unul cu falca ruptă și jumătate craniul sfărâmat până la ceafă.

E adevărat că aceste invenții ale unei criminale minți s'au împărțit într'o cantitate mai mică decât gloanțele obișnuite și s'a ordonat folosirea lor numai la stabilirea distanțelor, dar în mijlocul luptei soldatul nu are vremea să-și aleagă muniția, iar stabilindu-se distanțele se trage tot în carne de om.

Ceeace a putut da războiului civilizația este știința de a salvă o parte dintre victime. Rămâne să se cântărească raportul de triumf al civilizației punând într'o cumpănă „Crucea Ro-

șie” și în cealaltă armele ucigătoare. Dar și la această „Cruce Roșie” priviți partea de muncă a elementului vechiu, anterior tuturor instituțiilor noastre moderne. Priviți maicele în hainele lor cernite de surori ale suferinții lui Hristos, cum se plimbă dela pat la pat prin spitale, legând în mânilor albe cele mai respingătoare răni, mângâind cu privirile lor resemnate, sbuciumul luptătorilor sălbătăciți.

VI

MAICA BRONISLAVIA

Printre gemete și viziuni nebune mi se scurg zilele la spital. Nu-mi pot găsi încă echilibrul sufletesc. Abia ieșit din sgomotul armelor, nu mă știu afla pe cestălalt tărâm al păcii. Biata mea minte sbuciumată, ca un copil care începe să umble, încearcă să stea copăcel, se înfioară de necunoscut și cade iar în negura de mai înainte.

Mai mulți cetățeni și cetățene ne cercetează aducându-ne fel de fel de daruri și mângâieri. Se împart țigarete, mâncare și haine. Aproape toți vizitatorii sunt Evrei. Mila lor și sentimentul umanitar mă impresionează, fără a încerca să-i analizez mai de aproape.

Un mare proprietar polon îmi aduce să cetesc operele complete ale lui Racine. Iau volumul cu Phedra și încerc să silabisesc frumoasele versuri. Ochii îmi fug peste șiruri ca niște oglinzi aburite : nu prind nimic. Doar legătura veche a cărții dacă îmi rămâne în memorie. *Ex libris...* stă scris la călcâiu. Proprietarul ei cel

dintâiu fusese un vechiu nobil polon, strămoș al celui de astăzi.

Maica Bronislavia, una dintre cele zece din spital, mă surprinde cu cărțile franțuzești. *Vous parlez français*, este întrebarea ei de mirare veselă.

Îi răspund că, da, vorbesc franțuzește, și că numai cu câteva săptămâni înainte de izbucnirea războiului am plecat din Paris. Pe fața maicii, brăzdată de suferinți vechi și de resemnări târzii, trec umbre și lumini într'o repede succesiune.

Maica Bronislavia e o femeie trecută peste patruzeci de ani. Are mișcări degajate de fostă femeie de lume. A fost măritată și cunoaște și ea Parisul. Iată pricina care o face să stăruiască mai mult la căpătâiul meu, întrebându-mă de noutăți din cetatea strălucitoare a lumii. Aducerile aminte i se opresc asupra cutărui tablou din *Louvre*, asupra nu știu cărei străzi din jurul pieții Bastiliei și asupra catedralei *Notre Dame*. Ce oraș frumos e Parisul și câte păcate sunt în el, îmi zice maica plecând smerită ochii la pământ, probabil, coplesită de vr'o amintire.

Dela Paris convorbirea își face drum spre poștica Franței și spre războiu. Maica Bronislavia crede că Franța va fi bătută și e păcat de frumusețile ei. Maica Bronislavia mai crede că Franța și merită această pedeapsă, fiindcă a

păcătuit atât de mult împotriva Sfântului Părinte. Cerc să o lămuresc și-i arăt că Francezii nu sunt atât de slabi cum îi pare ei și că păcatele religioase ale guvernelor nu se răsfrâng asupra întreg poporului care a rămas catolic, cum a fost veacuri dearândul. Franța nu trebuie să moară, măicuță, fiindcă ea a fost totdeauna cea mai desinteresată apărătoare a Polonilor, adaug eu, privind-o drept. Știi că pe vremuri noțiunea de bun francez era aproape confundată cu cea de apărător al Poloniei sfâșiate.

Conversația noastră atrage ascultători. Vine și o dascăliță și vr'o câțiva clerici dela Lemberg, împărțiți la spitalele din Czortkow drept ajutoare la „Crucea Roșie”. Continuăm pe nemțește și încingem o discuție asupra chestiunii polone. Eu mărturisesc credința că dacă vor învinge Rușii va fi mai bine pentru Poloni, chiar și dacă nu vor primi toate bunătățile promise în manifestul marelui duce Nicolae Nicolaevici, fiindcă le va răuși să ajungă toți sub o singură oblăduire, pe când dacă vor învinge Austriacii și Nemții, Polonia tot împărțită va rămâne. Ei nu împărtășesc părerile mele, spunând că toate cuceririle în Rusia vor rămâne austriace și că e o datorie de onoare a lor să apere statul care le-a dat cele mai multe libertăți. Admit, de altfel, că opinia Polonilor din Rusia și Germania este pe partea mea, fiindcă și ei cred că e

mai bună o unitate în condiții generale mai defavorabile, decât o perpetuare a sfârșierii.

Umbrele serii se strecoară în odaie și poveștile noastre tot nu se mai sfârșesc. Eu mă încerc să abat vorba dela chestiunile actuale pe cari nu le pot trata slobod, fără a jicni anumite prejudecăți și fără a mă da în spectacolul trist al unui soldat rănit pentru niște idei cari nu sunt ale lui. Trec la trecutul de mărire și de jale al Polonilor. Amintesc de muzăul național dela Rapperswill din Elveția, care cuprinde atâtea lucruri interesante alături de inima lui Koscuisko păstrată acolo într'o urnă. Zidit în țara care simbolizează libertatea în Europa acest muzău rămâne ca o veșnică protestare împotriva desmembrării Poloniei.

Nu poți să vorbești cu un Polon fără să te încurci de trecut. Toți cei din jur mă asaltăză cu informații asupra glorioasei și tristei lor istorii. Mi se numără scriitorii neamului și eu sunt fericit dacă pot să amintesc vr'o carte polonă pe care am cetit-o, vr'un sonet de Mickiewicz ori vr'un roman de Sienkiewicz. Trecem la astronomie și nu uităm pe Copernic. Ne oprim la muzică și ne încântăm de Chopin. Sobieski, liberatorul Vienei, nu e uitat nici el și mi se povestesc și luptele lor cu Moldovenii. Un cleric îmi spune că și astăzi este o zicătoare polonă : *Au murit ca șleahța în luptă cu Ștefan Valachul.* E vorbă de Ștefan cel Mare și poate de o cores-

pondență a proverbului polon cu Dumbrava Roșie a lui Neculce.

Intreagă convorbirea e un caleidoscop al vieții polone. Domeniile se schimbă cu repeziceiune și astfel ajungem și la portul pitoresc al Polonilor. Dela port ajungem la dansuri. Nici odată n'am văzut dansuri polone jucate de Poloni, zic, întorcându-mă spre dăscăliță. O, și avem atâtea, îmi răspunde un cleric, dar streinii le dansează prost, fără adevăratul caracter al nației noastre. Ei, știți ce, dansați o mazurcă frumoasă, îndrăsnesc să arunc vorba acestor oameni cari s'au simțit atât de plăcut atinși de simpatia națională ce le-o arătasem.

Propoziția mea cuibărește pe toți pe scaune. Clericii se ghiontesc râzând : lor nu le e permis să danseze. Dăscălița zâmbește, spunând că n'are cu cine. Maica Bronislavia îi îndeamnă : — ei, dansați pentru dumnealui. . .

In odaie nu e nimeni afară de noi și ceilalți răniți au fost duși în altă odaie cu o zi înainte. Unii clerici se așează de strajă în coridor să nu vie superioara iar cel mai tânăr dintre ei prinde de mână pe dăscăliță. Se începe grațioasa mazurcă. E însă o meteahnă la mijloc. Frumușica dăscăliță nu prea știe să danseze ori nu se potrivește la pas cu clericul. Onoarea națională pare a fi știrbită în fața unui strein atât de interesat ca mine. Maica Bronislavia intervine cu

explicații : — nu așa, mai domol, acum săriți, bateți din picior. . .

Mă uit la maică. Pe fața veștedă dansul îi vrăjește izbucniri de tinerețe tardivă. Are îmbujorări fugare pe obraji și ochii i se înflăcărează în unde rotitoare : — Nu știți, lăsați-mă pe mine. . .

O clipă am văzut haina cernită a călugăriei agitându-se în ritmul întetît al mazurcei. Frumos a jucat Maica Bronislavia, însă numai o clipă, fiindcă repede și-a dat seama de situația în care o târâse o vechie pasiune îngropată și a năvălit pe ușe fără ca să se mai arate două zile.

VII

VIN DOROBANȚII

În cele două săptămâni petrecute la spitalul din Czortkow, într'o zi, spre seară, au venit rînd pe rînd maicele să-mi spună că în jurul orașului, la o depărtare de vr'o zece kilometri, se dau lupte mari și că armata română vine în marș triumfal dinspre Bucovina. Oameni fugiți de pe la sate au adus știrea aceasta și maicele erau îngrijorate că la plecarea din oraș Rușii, în ciuda, vor dărâma tot și ne vor împușcă pe toți.

Maicelor nu puteam să le dau nici un crezământ. Au venit însă oameni serioși cari mi-au șoptit la ureche vestea „îmbucurătoare”. Uitînd imposibilitatea geografică a unei astfel de întreprinderi din partea armatei românești am prins să judec asupra noutății sguduitoare : — va să zică tot a făcut România acest pas...

Imi părea că mi s'a dărâmat un altar. Am trecut în revistă toate argumentele cari ar fi putut determina România la o luptă alături de Austro-Ungaria și nu am putut găsi nici unul

justificat. Am formulat cauzele cari au împins Țara la sacrificarea noastră și m'am înspăimântat de sentința pe care trebuiă să o rostesc. Mi-am fixat apoi și atitudinea pe care urmam să o iau în cazul când marșul triumfal al armatei românești ar trece peste Czortkow. Dacă România s'a hotărît să ne jertfească, îmi ziceam, atunci ea a tradat Ardealul. Nu-mi rămâne decât să ridic și eu armele. Am să mor împușcat de un glonț românesc, de un glonț al unui trădător care mi-a spus atâta vreme că mi-e frate. . .

Nebunia unei năvăliri românești, surescitat cum eram, mă copleșea, încât nu mai puteam să mă cobor la sănătatea realității. Din clipă în clipă mă fură indignarea și scurgerea înceată a vremii mă exasperă.

Potrivit stării de spirit, în astfel de împrejurări, extremele se întâlnesc fulgerătoare în bezna minții tale chinuite.

După prima deslănțuire furtunoasă am trecut cu insistență la mijloace cari m'ar putea înșelă asupra „adevărului”. Dar dacă știrea e tocmai întoarsă și armata românească vine ca prietină a Rușilor, să le ajute? Atunci? . . .

Dacă am putut fi înduplecat să cred un moment că vin Românii să atace pe Ruși prin Bucovina în Galiția, atunci pentru ce nu aș fi putut să-mi închipui și enormitatea că regele

Carol a trimis trupe să ajute pe moscoviți împotriva Austriei tocmai la Czortkow?

Repede mi-am trimis la plimbare toate argumentele, cauzele și atitudinile din clipa trecută, făurind altele nouă, cu mult mai familiare și cu mult mai vesele.

În amurgul serii care cădea vedeam dorobanți trecând în sunet de muzici, vedeam tablouri din istoria României mișcându-se vii înaintea mea, versuri de Alexandri și Bolintineanu veneau din depărtările copilăriei să-mi farmece urechea: — Toți dorobanți, toți căciulari, Români de viță veche!... Mama Roma cea bătrână mi-a dat arma asta 'n mână... Pe câmpia Turzii, pe un verde plai, tăbărâj oștirea marelui Mihai...

Cât mă vor fi ținut aceste naive sbuciumări elegico-eroice? O clipă și o veșnicie. Repede mi-au trecut fierbințele și mi-am dat seama de imposibilitatea posibilităților gândite. Eu nu voi mai putea să văd armata românească nici cu și nici împotriva Rușilor. Azi-mâne mă vor încarcă iar pe vr'o căruță și mă vor duce spre vastele întinsuri rusești. . .

A două zi am aflat că armata lui Vodă Carol erau niște bieți soldați români ai lui Franz Iosef, fugiți prin păduri după lupta dela Monasterciska și prinși drept în preajma Czortkowului.

VIII

UN BASARABEAN

Intr'o zi din a doua jumătate a lunii Septembrie s'a prezentat un ofițer rus în odaia noastră. Ne-a agrăit pe nemțește și ne-a comunicat că a doua zi dimineața vom plecà spre Rusia prin Tarnopol-Wolociska. M'am aruncat la hartă să văd în ce parte cad orașele cari îmi sunau atât de straniu în ureche. Erau departe. Cale de vr'o două zile, de sigur, făcută iară în căruță.

Toată noaptea am frământat gânduri de teamă și așteptare pentru călătoria apropiată. Ce mă va așteptà oare în țara de miază noapte a țarilor despoți și a nihilistilor aruncători de bombe? Cum mă vor primi și cum mă vor tratà pe mine oaspele nedorit al unor vremi de ură și răzbunare?

Dimineața ofițerul s'a prezentat iară spunându-ne să ne luăm tot ce avem, că ne așteaptă căruța dinaintea spitalului. Ne-am privit cu prietenul G.... unul în fața celuilalt și am bufnit de răs. N'aveam nimic ce luà cu noi decât doar gândurile noastre negre de bieți robi trecuți

să robească la alt stăpân. Primiserăm niște cămăși dela maice și aruncându-le pe cele vechi, n'aveam nici un pachet supărător.

Ofițerul rus e un oacheș frumos cu ochii albaștri. Ne privește lung și cum ne aude vorbind românește i se luminează fața. Ești Român? Sunteți Români? Ni se încrucișează întrebările. El e basarabean din jurul Ismailului și-l cheamă Dimitroff, ofițer în rezervă și funcționar la vamă, pe undevă la hotarele dinspre Prusia ale Rusiei.

E o trăsură și o căruță la poartă. Trăsura e pentru un maior dela regimentul de husari dela Sibiu și pentru un sublocotenent din Czortkow. O plățiseră ei. Căruța e pentru noi și, fiindcă d-l Dimitroff primește, și pentru el.

Plecăm în trap ușor hodorogind pe străzile cam pustii ale orașului, trecem pe lângă gara complet distrusă de obuze, și ieșim la largul câmpului pe niște drumuri prea puțin îngrijite. Vin cu noi și doi soldați ruși cari călăresc pe deșelate niște mârțoage luate dela niște țărani.

Peisagiul e monoton, iar privirile noastre turburi, chiar și dacă ar fi ceva de văzut nu ar înregistra nimic. Lungiți pe paie visăm toată ziua răsboiu și ne apărăm de muște cari vin în urma noastră bâzâind obraznice ca niște creditori cărora am avea să le plătim vr'o poliță. Satele se petrec în șir sărace și goale, pe ici pe colo pustiite de foc, pe unde s'au dat lupte.

Toți ortodocșii au bătut icoane pe pereți de frica temuților pravoslavnici cari au năvălit, toți ortodocșii și toți acei cari au avut să-și teamă ceva de urgia războiului, va să zică și Evreii. Maica Domnului, cu Hristos în brațe, stă și pe casele acestor din urmă, tot atât de apărătoare, ca și pe ale celorlalți. În răstimpuri se arată și castele pe la margini de sate, sfidând cu mândria lor seculară dărăpănarea bietelor căsuțe tencuite cu lut ale țăranilor isto-viți de sărăcie.

Prânzul îl luăm undevă la un han într'un sat mai săltat peste mizeria obișnuită. Mâncările miroase greu, vinul e botezat și noi plecăm mai departe înjurând.

D-l Dimitroff vorbește bine românește, cu acel accent „moldovinesc” atât de dulce ardoleanului deprins cu întorsătura greoaie a frazei lui atinse de influența bolboroselei turanice a Ungurilor și a sâcâielii teutonice a Sașilor. Constatarea aceasta mă mângâie când mă gândesc că la gazetă se scrie că toți intelectualii basarabeni se rusifică. Il întreb dacă toți vorbesc în Basarabia ca el. D-l Dimitroff crede că fac ironie și se scuză că el a fost multă vreme dus de-acasă și a trăit tot între Ruși, dar că la el în sat se vorbește cu mult mai curat. Tatăl lui nici nu știe rusește. Tata e prost, îmi mărturisește fratele basarabean în limba lui atât de sugestivă, care îmi amintește cronicarii mol-

doveni, e bogat în împrejurările dela sate, are o sută de desiatine de pământ.

Imi amintesc de afirmația d-lui Vasile Stroescu, marele basarabean, că țăranii români din Basarabia au cea mai bună situație economică dintre toți țăranii neamului nostru. D-l Dimitroff susține același lucru, făcând comparație între basarabeni și moldoveni, pe cari îi cunoaște dintr'o călătorie prin România. N'au însă nici școli și nici biserici moldovenești. In scurtă vreme n'o să mai avem nici noi, adaug eu, școlile ni le-au luat și biserică ungurească încă ni-au înființat. Ne privim față în față și în ochii noștri se întâlnesc îmbrățișându-și privirile scăldate în aceeași jale.

Dela constatările aceste de ordin general gândurile noastre se întorc simultan spre Țara Românească : oare ce va face ea în acest războiu ?

Nu știu pentru ce am tăcut o clipă amândoi sub povara acestei întrebări. Eu cred că gelozia ne strângea de gât. D-l Dimitroff mă privește resemnat și-mi spune că în Rusia e credința că România va merge împotriva Austriei, fiindcă în Austria sunt mai mulți Români și fiindcă Austria e mai slabă. Poate că el ar fi așteptat să-i afirm contrariul, cecace eu n'am făcut. Am povestit d-lui Dimitroff toate persecuțiile ungurești și toată desnădejdea Ardealului. El se miră de fiecare brutalitate ungurească și tresare la fiecare durere a noastră. Ei vezi, ter-

mină el, pe cum bag de seamă, la d-voastră tot poporul unguresc e împotriva Românilor. La noi Rușii, societate rusească, are cea mai largă simpatie pentru noi. Nu știu dacă știi, dar s'au găsit deputați ruși în Dumă cari au cerut drepturi pentru Basarabia, câtă vreme Krupenski al nostru e împotrivă, fiindcă e boier. Moldovenii sunt căutați peste tot locul. Femeile ruse au de două ori atâta considerație pentru dumneata dacă-i spun că ești moldovean. Privesc la noi ca la o rasă superioară.

Conversația alunecă asupra femeilor ruse, dela cari se vede că d-l Dimitroff a îndurat multe patimi, fiindcă nu e numai moldovean, dar e și un voinic bărbat frumos. Ascult mărturisirile lui făcute cu simplitate și fără nici o reticență. E însurat a doua oară. Prima nevastă eră o femeie frumoasă și săracă. S'au luat din dragoste. Au trăit doi ani împreună. Au fost doi ani ca două zile de vară aprinse și pline de iubire. Nimic nu le-a tulburat căsnicia decât mici isbucniri copilăroase. Într'o bună dimineață frumosul moldovan s'a trezit că nevastă-sa își pachetează lucrurile și se gătește de plecare. Ce-i? Ce s'a întâmplat? Își întâlnește rusoaica prima dragoste și l'a lăsat.

Acum, plecând să mă bat cu d-voastră, poate că și aceasta își găsește și revine la prima iubire, încheie basarabeanul povestea tristă. De aceea vă spun să nu care cumva să vă îndră-

gostiți de vr'o rusoaică. Adecă, să vă îndrăgostiți, fiindcă nu este femeie în lume care să știe iubi cu atâta patimă ca Sonia ori Katja, ori alta din neamul lor, dar păstrați-vă cumpătul și gândiți-vă că dragostea în Rusia nu e lungă cât o operă wagneriană, deși are toate accentele ei sguuitoare.

Povestind, visând și apărându-ne de muște ajungem seara la Trembovla unde trebuie să petrecem noaptea. D-l Dimitroff se desparte de noi, după ce ne-a dat în grija altora, urându-ne noroc în imperiul lui Nicolae al II-lea, iar noi îi dorim să se întoarcă sănătos din războiul pe care abiă îl începe.

IX

UN CAZAC

La Tarnopol ajungem seara târziu. Orașul, într'o înfundătură de văi, se ivește deodată în lumini și urloaie de fabrici scânteietoare în întuneric.

Suntem găzduiți în edificiul fostului tribunal militar și tocmai în sala de ședințe, unde dormim sub privirile rătăcite ale unui tablou cu Franz Iosef. Dimineața ne trezim în zornăit de pinteni. Un ofițer rus ne salută : *Zdrastuite hospoda!*... Are ordinul să ne călăuzească în oraș, dacă dorim să cumpărăm ceva ori să mâncăm. Curtenitor și prietenos tânărul ofițer nu știe nici o vorbă streină. Avem noroc cu maiorul care, polon din Galiția, însurat cu o rusoaică, vorbește bine rusește. El ne leagă conversația cu cazacul, căci e cazac d-l *Ojarowski*, fiu al unui general de cavalerie.

Toată ziua am umblat prin oraș, dela cafenea la prăvălii, apoi la restaurant și la fotograf să veșnicim legătura de prietenie cu simpaticul no-

stru călăuz. Pe străzi se încrucișau soldați ruși cu cetățenii nu tocmai bucuroși de oaspeții neinvitați. Negustorii, de altfel, primesc mai repede rublele rusești decât coroanele al căror preț a scăzut. Un semn de resemnare acesta și de desnădejde pentru bunii austriaci.

Toată ziua am umblat prin oraș și toată ziua am observat pe tânărul ofițer rus. Din tagma lui căzăcească nu se mai apropiase nimeni atât de mult de mine încât să-l pot vedea în lege.

D-l Ojarowski e mai mult băiat. Nu cred să fi trecut decât cu vr'o doi ani peste douăzeci. Din răs mai ales (culegi frăgezimea) vârstei lui, un răs venit din piept, plin, sonor și lung. Are ochii vineți, nas puternic și o bărbie energică. Când vorbește, buzele cărnoase i se răsfrâng și deasupra nasului, pe mijlocul frunții, se aleg două brazde adânci, cari îi dau un aspect de cruzime stranie pentru tinerețea lui. Încă o notă ciudată : are un bas atât de profund încât îți pare că vorbește un om trăit. Căciula căzăcească îl prinde admirabil, trasă peste urechi și mițoasă. Calcă plin de demnitate, legănându-se puțin din spetele late, cam cum ar călca flăcăii noștri dela sate. E deci foarte firesc ca, intrând cu un astfel de om și în astfel de împrejurări într'o prăvălie sau la fotograf, negustorii să se piardă în adânci plecăciuni până la pământ și în nesfârșite vorbe mieroase.

Cazacul meu, așa cum e el, nu are suflet rău, deși glasul i se ridică poruncitor de câte ori cere sau dă cevă. Seara, înainte de a merge la restaurant să cinăm, văzându-ne toaletele cam defectuoase, a dispărut pentru câteva momente, aducându-ne o întregă garderobă de haine militare austriace să ne alegem. Erau toate luate din trenurile capturate. Se îngrijește să mâncăm bine și aruncă chelnerilor priviri feroce dacă greșesc la serviciu. Șampania cerută de maior nu-l încântă și, ducându-se acasă ne aduce o mare sticlă de nu știu ce lichior tare să ne libovim.

Mergând prin oraș trebuie că făceam o ciudată impresie, mai ales eu schiop și cu ghiata stângă crăpată în două ca să-mi încapă piciorul pansat, alături de un maior dela husari cu aspecte de general în uniforma lui acoperită de șnururi aurite și alături de tânărul cazac. Rând pe rând s'a adunat în urma noastră o ceată întregă de oameni, copii și femei, care s'a oprit în fața casei după ce am intrat noi să ne odihnim după masă. Ei, lăsați, că am să vă arăt cum se vor împrăști „ievreii” ăștia impertinenți, a zis Ojarowski și a ieșit furtunos pe ușe. Nu pricepeam motivele mâniei lui căzăcești și mă așteptam la vreo nenorocire. În vreme de războiu aglomerările n'au loc la orașe, dar ce stricau oare bieții oameni adunați gură căscată să petreacă cu privirile niște prizonieri?

Ojarowski a apărut în odaie radios, poftindu-ne să ne uităm pe fereastră.

Pe piața din fața tribunalului militar erau vr'o sută de persoane. Se plimbau de colo până colo uitându-se din când în când spre ferestrele noastre. Deodată apar din casa în care eram noi doi cazaci fără arme și desbrăcați. Aveau cămășile roșii rusești, în cap căciulile și la spate ascundeau *nagaica*, călcând ca și când n'ar avea nici o intenție rea până ce au ajuns în mijlocul mulțimii. Și...

N'am văzut niciodată o mai vertiginoasă mișcare de fugă ca atunci. Când s'a ivit învârtindu-se *nagaica*, o sută de oameni, cu o sută de pași lungi, așternuți pământului, s'au făcut nevăzuți. Cazacii au rămas victorioși pe teren și noi ne-am retras triști dela fereastră în râsetele sgomotoase ale lui Ojarowski.

De ce aceasta l'am întrebat. El a dat din umeri : „ievreii”... Și ne-a îmbiat cu bonboane de Moscova și ciocolată. Fiecărui ne-a vârat cu deasila și prin buzunare.

Un bărbier a venit să ne bărbierească. Inarmat cu un mizerabil briciu ne masacrează fețele ca un găde. Ojarowski nu înțelege cum se poate să nu purtăm mustăți. El abia are câteva tulleie pe sub nas pe cari și le sucește și le ră-sucește : — *Boje moi, Boje moi*, de ce nu am eu mustăți ca d-voastră...

A doua zi a stat ziua întreagă cu noi, a fumat și a băut lichior, să ne țină de urât fiindcă nu mai aveam voie să ieșim în oraș. Așteptam plecarea spre interiorul Rusiei, care totuși nu s'a întâmplat decât a treia zi.

X

UN NEAMȚ ȘI UN RUS

Suntem la Wolociska. Orășelul, unde se vămuia înainte cu câteva săptămâni în numele lui Frantz Josef, nu se vede. Pe străzi se desfac din întunecung și din surubositate de prizonieri. Undevă, la o cotitură, cineva mă strigă pe nume. Intreb în dreapta și în stânga să aflu cine e omul care m'a putut desluși prin besnă și nu-l găsesc.

Cine să fi fost ?

Poate vr'un coleg dela companie. Poate vr'un prietin. Ori poate că nimeni. Treceam fosta graniță a Austriei și mă urmărea vr'o amenințare chezaro-crăiască ? Sau, pornit pe drumul pribegiei, desmoștenit, îmi trimitea vorbă de jale vr'un strămoș, de acolo din Ardeal, din groapa lui îndepărtată ? Ori părăsind Galiția, picătuiile mele de sânge, rămase în pământul ei, mă che-mau, oftându-mi numele în noapte ?

Nu știu.

Atâta știu că senzația aceasta nocturnă m'a tulburat. Ținându-mi capul în piept pare că ve-

deam, acolo unde vede credința populară sufletul, urmele unei mâni care m'a strâns cu violență.

Eram tulburat și nu m'am putut limpezi nici în societatea primitoare a ofițerilor ruși cari, înainte de a ne luă interogatorul reglementar și înainte de a ne cercetă de vr'un lucru pe care nu era iertat să-l trecem în Rusia, ne-au tratat cu mâncare și băutură.

Stam la colțul mesei și tăceam. Aburii ceaiului îmi năvăleau fierbinți în obraz și mă căușeau și mai mult.

La dreapta mea eră un ofițer austriac dela ulani, un locotenent tinerel, un *von* oarecare, înalt, cu picioarele subțiri cam strâmbe, adus de spate, palid și nervos. Gargarisea un dialect vienez prea puțin înțeles de vecinul meu dela stânga, un căpitan din cavaleria rusă, care, după cât se vedeă, învățase nemțește mai mult din carte.

Convorbirea se da peste colțul meu, din care zâmbeam când unuia când altuia din vecini, zâmbetul gol al tuturor distraților. Nu-i vorbă, oricât m'aș fi străduit eu, tot n'aș fi putut să mă strecor în discuție. Ulanul și Rusul, amândoi cavaleriști, se întrețineau cu o mare bogăție de termeni tehnici despre cai, o temă prea puțin familiară unui infanterist ca mine, despre curse și despre câni. Dar dacă nu luam parte la vorbă ochii mei neliniștiți nu puteau să nu înregistreze cel puțin mișcărilor și mutrele celor doi vecini.

Ulanul erà cum v'am spus. Atât dacà mai pot adăugà, cã se purta ras, desvelindu-și o gură cu buze subțiri, strâmbatã în colțul drept de un vecinic zâmbet acru.

Rusul erà un exemplar tipic de bărbat. Spãtos, cu mustața lungă, își trimetea douã raze liniștite și sigure din ochii lui vineți. Baritonul profund îi învăluia vorba într'o căldură potolită. Fața calmă nu-i tresărea când vorbea. Nu făcea nici un gest. Doar când își scutura cenușa din țigară dacã lovea odată tacticos cu degetul arătător în cartonul lung și bătea în aceeaș vreme din picior.

In fantazia mea neguroasă și în absența mea pare cã cei doi vecini se îndepãrtau din ce în ce mai mult unul de altul, apropiindu-se însã de mine, mărindu-se, lămurindu-și trãsurile feței și ale corpului întreg : câștigau puterea unui simbol.

Ceaiurile se succedau cu repeziciune și țigările se fumau și mai repede. Printre aburi de ceai și prin fum vecinii mei continuau sã vorbească. Abia îi mai auzeam.

— Pare cã ai fost rănit, spune Ulanul.

— Da, o rană stupidă. Intr'un atac, un infanterist, de pe la spate, de jos... Abia am putut ședeà vr'o săptămână... Măgariul...

Neamțul sughiță a răs și scaunele s'au dat la o parte cu sgomot, cum ne-am sculat dela masă, ca sã trecem în odaia de alături, unde trebuia

să mărturisim cine suntem, de unde suntem și ce avem asupra noastră.

Am fost întrebați toți și de naționalitate. La întrebarea aceasta s'au născut mai multe discuții și o seamă de schimburi de vorbe între Ruși și noi și între noi înși-ne. Se afirma din o anumite parte austriaco-ungară, în frunte cu domnul locotenent *von*, că noi nu putem fi decât unguri și austriaci, iar nu Români, Cehi, Maghiari, Nemți, etc. Am protestat unii ajutați de aprobarea Rușilor. Alții s'au oprit în fața întrebării cu gurile căscate, neștiind ce naționalitate să adopte în grabă.

— Domnilor, a zis căpitanul rus, fostul meu vecin care pareă a fi comandantul, fiți ce vreți. Aceasta deocamdată nu are multă importanță. Vă rog însă altceva. Dacă mai aveți vr'o armă asupra D-voastră predați-o.

Nimeni nu mai aveă nimic.

— Și încă ceva. Știu că unii dintre D-voastră, ca de pildă domnul locotenent *von*, aveți și bani de-ai statului: casa regimentului, casa batalionului, casa companiei. Vă rog, dați banii aceștia, reținându-vă pe ai D-voastră particulari.

Domnul *von* s'a înverzit ca un șovrigar. Colțul drept al gurii i s'a lăsat mai jos de cum eră și nara stângă i s'a ridicat în sus.

— Mă rog, eu n'am nici un ban.

— Cum să n'ai? Mi-ai spus D-ta. Ai douăzeci

de mii din casa batalionului, îi replică Rusul zâmbind.

— Da, dar cu nu-i dau. Eu trebuie să-mi dau seama de ei.

— Foarte bine. Primești o chitanță.

— Da, dar cu toate acestea...

Situația erà penibilă. Rusul își scutură țigara bătând tacticos din picior.

— Domnule, nu eu îți iau banii d-tale, ci statul rus ia banii statului austro-ungar, după cum se obicinuește în război. Chestiunea e limpede.

— Asta-i cultură rusească, scrâșni domnul *von* printre dinți, trântind vr'o câteva pachete cu bancnote pe masă.

Toți am rămas înlemniți de această întorsătură violentă a lucrurilor. Ne așteptam la o izbucnire furioasă a Rușilor. Numai căpitanul știa însă bine nemțește, iar el, tăcând un moment, părea că crește ca din apă, părea că se ridică cu vr'o câteva capete deasupra noastră și din ce erà liniștit s'a liniștit mai mult.

— Domnule, părerile d-tale despre cultura rusească ar trebui să le păstrezi pentru d-ta, fiindcă nu interesează. În orice caz, după ce ai stat la masa mea, ar trebui să fii mai curtenitor și ar trebui să-ți dai seama că ești prizonier, cel puțin atât, dacă nu vezi că eu îți sunt superior în rang. De altfel d-ta ești arestat.

Domnul *von*, din ce erà strâmb s'a strâmbat

și mai mult, s'a încovrigat și s'a împutinat de tot. Doi soldați au intrat tropotind în odaie și l'au dus frumușel afară.

Căpitanul s'a întros spre noi.

— Domnilor, D-voastre aveți bani de ai statului?

N'are nimeni, am răspuns toți uitându-ne unul la altul.

— Vă cred pe cuvânt și fiindcă mai sunt vr'o trei ceasuri până pleacă trenul spre Kiev, vă rog să treceți dincolo să mai luăm câte un ceai. Pofțiți...

Ne-am așezat numai pe marginea scaunelor rușinați, noi austriacii. Vr'o câțivă dintre Ruși, înțelegând povestea, s'au indignat, alții au dat din cap nedumeriți. Căpitanul și-a aprins o nouă țigară.

— Domnilor, pofțiți ceai și dacă vă place muzica vă rog să ascultați pe un camarad de-al nostru care cântă bine.

În odaie eră pian și unul dintre Ruși s'a așezat să-și acompanieze tovarășul.

Vr'o câteva arii din Ceaikovski au răsunat calde, profunde și pline de patimă.

XI

M U R A

Prietenul L., e un băiat frumușel. Are ochii negri mari, genele lungi și părul creț. În Rusia poți face carieră cu înfățișarea lui, în Rusia unde variațiile blondului sunt singurile cunoscute.

La Kiev, sosiți noaptea pe la unsprezece, ne imbarcăm împreună într'o trăsură cât o găoace. În fiecare trăsură, pe capră, alături de vizitiu, se ține un soldat rus cu arma.

Străzile vechei capitale a Ucrainei sunt cam pustii. Lume puțină, pe ici pe colo, pe la colțuri, se oprește să privească exodul ajuns, se vede, obicinuit al prizonierilor.

Caii merg încet, fiindcă drumul până la așa zisul „Kriepost”, o veche fortăreață unde vom fi internați, e lung de mai mulți kilometri. Legănați în trapul ușor privim la case cum se înșiruie dealungul străzilor. Sunt aproape toate moderne. Tramvaie vin și trec lovind din clopoțele.

E oraș mare Kievul, cu toate aparențele unui

oraș occidental. Pe mine însă nu mă prea leagă această surpriză de altfel destul de plăcută, după o rătăcire pe câmpuri și prin cuiburi murdare galițiene. Gândul îmi zboară departe în istorie. Pe aici s'au dat odată lupte. Pe aici, pe malurile Dnistrului, se cântă legenda Hatmanului Mazepa. Pe aici a trecut Taras Bulba al lui Gogol. Și în acest Kiev a intrat odinioară Hatmanul Chmielnitzki, acesta adevărat și nu legendar, refăcând pentru o clipă Ucraina mare, despre care visează astăzi vr'o câțiva Ruteni din Galiția și toți Nemții de pe lume.

În tăcerea nopții bate un vânticel ostenit, ca un om bătrân. Pare că flutură prin aer bărbi căltoase de popi pravoslavnici.

Aici în Lavra din Kiev a trăit sfântul Teodosie și tot aici și cronicariul Nestor care îmi răsare în minte din cutare carte de istorie celtită. O emoție națională mă cuprinde. Unde ești Petre Moghilă, arhiepiscop al Kievului, vlăstar de domn moldovean?!

Pe vremuri vechii voievozi ai Moldovei purtau și titlul de voievozi ai Ucrainei. Pe vremuri! Astăzi neamul românesc trimite cel mult prizonieri la Kiev, bieți înfrânți, cărora măriile moarte le sunt o povară îndoită.

Vântul șoptește mereu gureș, ca un bătrânel. Nu mai ispiăvește. Soldatul de pe capră se molipsește și el : face pe Ciceronele. Unde-i restaurant spune că-i restaurant, unde e cinematograful

spune că e cinematograf. Pare că ne și explică ce-i aceia cinematograf.

Undeva, la un colț de stradă, e lumină mai multă. Două umbre, o femeie și un bărbat, ne privesc lung și o pornesc pe trotuar alături cu noi.

— Te pomenești că-i vr'o cunoștință de-a ta de pe la Paris, zice L., aruncând priviri iscoditoare împrejur.

— Te pomenești.

Și salutăm amândoi, făcând semn cu mâna.

Umbrele ne răspund, cu multă cordialitate, opresc apoi o birje, se urcă și dau ordin birjarului să mâne alături cu noi.

Merg la doi pași de trăsura noastră. Mă aplec să le văd fețele. E un băiat tânăr și o domnișoară. Nu am de unde-i cunoaște. Li agrăesc totuși pe franțuzește. Nu pricep însă nimic. Incerc pe nemțește. Cu atât mai puțin. Atunci mă resemnez. Nu însă și amicul meu pe care-l tentează noutatea unei cunoștinți cu o Rusoaică. El se așează în locul meu și începe să lucreze cu mâinile și cu capul. I se răspunde pe aceeași limbă.

Multă vreme se joacă această pantomină destul de obositoare. Se vede însă că totuși e necesară vorba pentru mărturisirea unui sentiment — mai ales noaptea.

Prietenul meu, după ce a epuizat toate gesturile posibile și imposibile, cade cu capul pe perna trăsorii, sfârșit.

— Uf, mă, trebuie să spun o vorbă. Nu mai pot. Ce să spun?

Duhul lui Cyrano, coborându-se asupra mea, îmi șoptesc :

— Spune-i : Român... Moldovan... Pravoslavnic... simpatie...

— A, simpatia, simpatia.

Vorba aceasta cucerește fata. Amândoi, amicul meu și ea, scot capetele din trăsura să se vadă mai bine. O dungă de lumină le luminează fețele, scoțând de pe buzele amândurora un *a-a-a* admirativ. Abia atunci vede fetița peste ce comoră de băiat a dat ea : brun, cu ochii negri, cu părul creț.

Nu mai încetează „simpatia” până la „Kriepost”. E declamată pe toate gamele, cu și fără semnul întrebării, cu și fără semnul exclamației, sub razele șagalnice ale lunii și sub privirile paternale ale soldatului rus, care se uită la fată și-și pupă mâna în semn de mulțumire.

A doua zi ne pomenim de dimineață, adecă ne sculăm, fiindcă n'am dormit toată noaptea, pe paturile de scânduri ale „Kriepostului”, ieșim în curte și ne plimbăm să privim la lumea de pe stradă.

Și care nu ne e mirarea ? !

La poartă stă de vorbă cu soldatul de pază fata noastră de aseară. Vrea să intre, probabil, dar nu e permis. Roșe la față, se vede că s'a certat cu Cerberul nostru. Abia ne vede și, rămânând

o clipă cu ochii mari, scăpărători de bucurie, izbucnește în plâns cu hohote.

Soldatul se uită când la ea, când la noi, și dă din umeri. Se va fi gândind că e vr'o rudă de-a noastră, dar are ordin să interzică orice convorbire — par'că noi, cu sau fără ordin, am putea să legăm vr'una ! Ne face însă cu toate aceste semn să ne apropiem mai mult de poartă.

Amicul L., profund emoționat, îmi trece vr'o zece pachete cu de-ale gurii, primite prin soldat dela — Mura, căci așa îi spune ciudatei admiratoare. Eu mă strecor cu ele ca un hoț pe lângă pereți, intru în hardughia de casă, mă întind pe scânduri și visez.

Acum mai mult ca oricând stăpânește puterea clipei. O lume întreagă stă în fața morții : o lume întreagă trăiește cu o intensitate înmiită ziua care trece, care e poate cea din urmă. Câți amanți, prinși de vârtejul nebun al războiului, câți amanți tăcuți cari nu și-au spus o vorbă de mărturisire până acum, au vorbit astăzi ! Arvers, de-ai trăi, nu ți-ai mai scrie sonetul. Fâlfâie aripa morții deasupra noastră și viața își cere dreptățile ei. E patimă, e lăcomie. Acum e clipa celor dintâi sărutări, fiindcă e clipa celor din urmă. E zodia femeilor acum, fiindcă acum se pune mai puternică decât oricând teribila întrebare : a fi sau a nu fi. Și abia acum ne dăm bine seama bărbații ce fluturi suntem în economia na-

turii și cât de mult este legată eternitatea omenirii de-un zâmbet de femeie.

Visez.

Afară a început demult să cearnă o ploaie subțire de toamnă. Amicul intră pe ușă ud de sus până jos.

— Se cam lungește afacerea. Fata nu vrea să se mai ducă d'aci.

— De, poartă-ți și tu consecințele culorii, îi răspund eu nu fără oarecare maliție.

Și ne apucăm să mâncăm. Din când în când eșim să ne convingem de statornicia și credința Murei. E mereu în fața porții, palidă, cu ochii plânși. Nu s'ar depărtă mai mult de cincizeci de pași pe trotuar.

La amiazi ne părește pentru vr'o două ore ca să revie cu noi pachete și noi lacrimi.

Biata fată, ce va fi în sufletul ei tulburat de copilă a stepei ucrainiene ! Ce volbură de simțiri ! Ce aspră pornire de dorinți !

Uitându-se la noi își încoardă grumazii frumoși, își saltă sânii feciorelnici și-și strânge pumnii mici.

Către seară printr'o bură deasă suntem scoși vr'o treizeci și înșiruiți în rânduri de câte patru. Trebuie să plecăm.

Pornim spre cea mai apropiată stație de tramvai între baionete : vom fi duși la gară.

Tremurând de această lovitură, sprijinită de brațul tânărului de aseară, Mura vine în urma

noastră, ca după mort. Lacrimile îi curg șiroaie și nu-și mai poate lua ochii mari de pe noi. La urcarea în tramvai deodată se produce un șgomot și o mișcare violentă. Mura, făcându-și drum printre soldați și prizonieri, îl prinde pe fericitul meu amic pe după cap, îl strânge și îl sărută cu foc.

Soldații au înjurat, lumea a râs și ea plângea, biata Mura, săraca...

XII.

LEUTNANT OHNMAECHTIG

În Rusia nu călătorești, ca în alte țări, cu ceasurile. Dealungul vastului imperiu moscovit te duci cu zilele și săptămânile. Deaceia vagoanele rusești sunt cât corăbiile. Te poți și trebuie să te sălășluiești în ele ca la tine acasă, cu masa ta, cu patul tău, — firește, dacă nu e vreme de războiu și nu iești prizonier ! Trebuie să te aranjezi astfel, fiindcă e lungă călătoria și fiindcă găurile sunt la depărtări imense. Până să ajungi dela una la alta poți muri de foame.

Confortul acesta cam primitiv își are însă și foloasele lui. Între călători e mai multă intimitate. Nu te așezi îmbufnat lângă vecin ca să te socoli vesel că ai scăpat de tovărășia unui necunoscut din pricina căruia n'ai putut fumă o țigară și nu te-ai putut întinde în lege. Nu. Îl saluți, intri în vorbă cu el și legi prietenie cu nădejdea unei trăinicii de cel puțin câteva zile.

Pe noi vreo treizeci și doi de prizonieri austro-germani ticsiți mai întâiu într'un vagon de clasa a doua, pe urmă de a treia și mai apoi de a patra, neapărat, că nu ne supără o prea multă comoditate. Ghemuiți unul într'altul, dacă sfiorâia unul, tușeam să-l trezim, și dacă se găsiă careva să-și miște piciorul, ne mișcam toți în semn de protestare. De dormit, dormeam cu schimbul, care pe jos, care pe sub bănci.

Nu confortul vagoanelor rusești putea, deci, să ne apropie, nici lungimea drumului pe care nu o bănuiam și nici chiar soarta comună de prizonieri. Pe unul îl smulsese valul războiului din Berlin, pe altul din Praga, din Viena, din Budapesta, din Zagrab și pe altul din Făgărașul Ardealului. Fiecare cu patima lui, cu gândurile lui și cu nenorocul lui, ce puteam noi avea laolaltă?

Și eră totuși ceva ce ne strângea în brațe deopotrivă, pe cei treizeci și doi de ofițeri, ca și pe ceilalți o mie de soldați din celelalte vagoane.

Stepa, cu peisagiul ei cenușiu nemai văzut până acum, ne fugea pe dinaintea ochilor, nesfârșită, dreaptă și veșnic aceeași, pătată doar pe ici pe colo de vre'un sătuleț cu casele abia ridicate deasupra pământului, ori de valurile verzi ale vr'unui oraș, care se vedeă în zare ca un lac țintuit la mijloc cu puncte de aur : turnurile bisericilor.

Pe la margini de sate sau dealungul căii fe-

rate, pe câmp, se arată din când în când câte un chip de Tolstoi, așa cum îl știm toți, cu cămașa lui, cu barba lui, cu părul lui și cu privirile lui întoarse înlăuntru. Călare, ori pe jos, ori în „droșcă”, se opreă, făcându-și mâna pod peste ochi, să ne vadă mai bine. Din toate mișcărilor îi isvoră o liniște biblică și o bunătate apostolică.

Pe la gări, unde ne opream să mâncăm pentru cele 75 kopeici ¹⁾ pe cari le primeam la zi, Ru-soici cu ochi mistuiți de o flacără tainică, vreo Katiușa ori vreo Sonia, ne priveau cu toată ardoarea noutății.

Din goana trenului ne petreceam cu transporturi militare. Frânturi de cântece războinice ne loviau straniu în urechi.

Tot eră străin și solul și oamenii și limba și obiceiurile. O străinătate cu atât mai isbitoare, cu cât ne afundam mai mult în ea.

Și trenul ne ducea nebun mai departe. Te cuprindeau fiorii ca în poveste. Unde o să ajungem? De bună seamă la marginea lumii, în fața unei prăpăstii, să dăm cu picioarele în nimic.

Ei bine, străinătatea aceasta ne apropiă pe noi și ne strângeă, cum ai strânge niște pui de cuc, într'un cuib de pasăre străină. Mestecând o nemțească de cele mai multe ori execrabilă, ne bucuram că putem să stăm în vagonul no-

---

1) 1,50 fr.

stru, și când ieșiam la lumină eram sfioși și bănuitori. Nu ne prea uitam în lături și orice atingere cu indigenii ne făcea să tresărim : — Cine-i? Ce-i? . . .

Ne apropiam și povestiam și răspovestiam întâmplările din războiu. Fiecare cu pățaniile lui. Firul poveștii se înodă mereu și nu se mai sfârșia. În zadar se desfăcea înaintea noastră o lume nouă, atât de interesantă sub toate aspectele, noi închideam ochii în fața ei și ne urmam sporovăiala.

Așa mi-am spus eu necazurile mele dela Monasterciska, așa și-le-a spus vecinul pe ale lui, așa ni le-am spus toți pe rând și așa și-le-a spus și amicul . . .

B.C.U. Cluj / Central University Library Cluj

La ce l-aș mai numi? E de fel din Viena și după cât se pare e dintr'o familie bună. De altfel povestea lui e povestea mai multor viteji ai glorioasei armate habsburgice. Amicul meu s'ar putea, deci, numi cum voiți. Așa dar . . .

Trenul țacăne monoton, cântându-și eternul cântec, pe limba lui de metal. Afară, prin fața ferestrelor, defilează Rusia într'un film de nu știu câte sute și mii de kilometri. În vagon, prin fum de tutun prost, abia ne vedem unii pe alții. Unii moțâie cu capul în piept, alții, ajunși la rând, se bucură de toată latitudinea unei bănci și dorm, ca în sânul lui Avram. Un aviator prusac, poreclit Stupul, își caută . . . parazitii cu mult sistem și cu multă seriozitate, pare c'ar fi un mare

savant. El ni i-a adus pe acești oaspeți cari se vede că au un teren atât de prielnic pe vigurosul lui corp teuton, încât se înmulțesc și se răspândesc ca Polonii în Posnania, cum ar zice cancelarul german.

Amicul vienez e întrebat de cineva :

— Ei, dar tu cum ai fost prins ?

— Eu ? Teribil. Știi, eu am fost la Lublin. Luptă mare, știți, teribil, colosal. Pe mine m'a trimis maiorul cu două plutoane să apăr un colț de pădure până se retrage batalionul.

— Și pe tine, remarcă un malițios dintre ascultători.

Aproape toți amicii apăraseră câte o retragere.

— Da, domnule, și trebuia să stau acolo de seara până în zorii zilei. Acum, știți voi ce însemnează să aperi o retragere. Inseamnă să nu dai voie dușmanului să înainteze până ce trupele tale n'au ajuns în siguranță, adică, să te jertfești până la ultimul om, dacă e lipsă. Ei bine, aceasta eră datoria mea.

(Aici urmează o amănunțită descriere strategică a colțului de pădure, cu mulți termeni tehnici și cu mulți „colosal” . . .).

— Așa, cum vă spun, așa ne-am așezat. Rușii nu puteau veni decât din față, nu și din dreapta, cum zicea măgarul de maior. Ne-am așezat și am așteptat. Am așteptat un ceas, două, trei. Către miezul nopții, deodată . . .

— Deodată, exclamăm toți ascultătorii.

— Deodată, frate, ne surprinde . . . . .

— Vă surprinde, întărește malițiosul.

— Da, ne surprinde un foc omorîtor. Curgeau gloanțele că ploaia. Unul s'a isbit drept înaintea nasului meu în pământ, altul mi-a găurit chipiul — nu ăsta, altul — și curgeau, știi, ceva colosal. Rușii trebuie să fi fost, bestiile, cel puțin un regiment.

— Da, sigur, ei cu numărul, se mângâie unul.

— Natural, cum a fost și la noi, adaugă un altul, cu dispreț.

— Pe urmă, întreb eu profund interesat.

— Pe urmă, foc, foc, omorîtor, mă rog, ce să vă spun, curgeau gloanțele ca ploaia. Unul s'a isbit drept înaintea nasului meu în pământ, altul mi-a găurit chipiul — nu ăsta, altul — și curgeau știi . . . .

— Ceva colosal, exclamăm toți în cor.

— Da.

— Și pe urmă, mă interesez eu mai departe.

— Pe urmă, am rezistat mult. Am tras în muscali să-i facem terciu. Eu cred că au murit grozav de mulți. Mormane de cadavre. Și n'au îndrăznit, lașii, să ne atace piept la piept, cu toate că trebuiau să știe, după intensitatea focului nostru, câți eram. N'au îndrăsnit.

— Ce să îndrăznească, aprobăm noi ceilalți cu multă convingere.

— N'au îndrăznit, frate, și . . . Mă, dar, ce

noroc ! Știi, să-ți treacă glonțul prin chipiu și să nu-ți atingă un fir de păr. Păcat că nu mai am eu chipiul ăla . . . .

— Ei, și pe urmă, se împacientează unul.

— Pe urmă, trebuie că batalionul s'a retras în ordine, dar eu nu mai știu ce s'a întâmplat. . . . fiindcă, frate, de trei zile n'am mâncat nimic și marșuri și fugi nebune și . . . „*auf einmahl bin ich ohn maechtig geworden*"¹⁾ și când m'am trezit, frate, Rușii mă căutau prin buzunare, lașii și mizerabilii . . . .

— Dar geanta, cum ți-ai salvat-o, urmez eu vorba. Trebuie că v'au luat cu toptanul, pe toți, hoții de Muscali, și pe ordonanța ta.

— Ei, vezi, ce noroc, înfulică vorbele amicul, geanta . . . .

Unul din cealaltă parte a vagonului, care bea ceaiul din aceeaș cească cu amicul, i-a tăiat vorba, probabil vrând să-i ceară ceva.

— Mă, ascultă, ăsta, cum îți zice. . . .

— *Leutnant Ohnmaechtig*²⁾ îi zice, răspunde un Ceh rânzos din Praga, privind ironic în dreptul nasului.

Și n'a răs nimeni. Din câți eram în vagon numai patru am fost răniți. Ceilalți, aproape toți buni patrioți austro-ungari, guralivi și mâncători de bestii muscălești, căzuseă prizonieri cam

1) Deodată mi-am pierdut conștiința.

2) Sublocotenent Leșinatu.

în felul amicalui : „*auf ein mahl bin ich ohmaech-
tig geworden*” . . . .

N'a răs nimeni. Doar trenul dacă se hărhăia,
ca un uriaș bătrân, cum ducea pe spatele lui
moscovit un colț de Austrie vitează.

XIII.

TRECÂND VOLGA

Volga e artera principală a corpului slav. Depe țărmul ei, de sus, din gubernia Tver, până jos la Marea Caspică, au pornit mișcările mari slave. Imperiul moscovit, cu cât se întindea pe Volga la vale, cu atât mai mult câștigă în tărie Ivan al IV-lea, cel Groaznic, dealungul Volgii a făcut istorie, iar începutul de viață mondială a Rusiei, sub Petru cel Mare, venind după cucerirea Astrahanului, deci, după complecta naționalizare a marelui fluviu, nu poate fi o simplă coincidență.

Marea Caspică, cum e ea închisă, e o nenorocire geologică. Dacă ar avea o ieșire la Ocean întreagă soarta poporului rus ar fi alta. Volga nu s'ar vărsa în ea, ca într'o pungă, energiile fără margini ale Volgii nu s'ar scurge în sec, ca în lada unui cămătar, care șade pe bani, ci ar luă contact cu lumea, realizând un câștig după legile economiei moderne. Toate orașele depe

malurile Volgii, Nijni-Novgorod, Kazan, Samara și Astrahan, ar avea alt aspect, iar opera de civilizație pe care — cu mijloace modeste, neapărat, — a dus-o veacuri de-a rândul poporul rus în aceste părți, printre semințiile de rasă inferioară mongolică, ar fi dat un alt rezultat. Dar nu numai istoria Rușilor ar fi fost alta, ci și întreaga istorie a lumii — dacă Marea Caspică ar deschide o gură să poată sărută Oceanul.

Apele Volgii duc în unda lor tot sufletul poporului rus. Incete, largi, adânci și mândre în liniștea lor, pare că oglindesc toată bunătatea leneșe, toată imaginațiunea rătăcitoare, toată profunzimea neguroasă și toată încăpățânarea slavă. Te uiți la ele cum vin, cu străluciri metalice în valuri, ca din fundul veacurilor, și cum se duc oarbe înainte, ca fatalitatea. Nu știi ce atitudine să ai în fața lor. Să te înfiori ca un copil, alături de un uriaș năstrușnic? Să te apleci, ca un educator, către un copil? Ești întocmai ca în fața poporului rus.

Se zice că primăvara își iese Volga din alvie, revărsându-se peste țărături la depărtări imense. Atunci trebuie că la nord, acolo în gubernia Tver, bătrânul Zeu moscovit s'a îmbătat de vutcă și-și face de cap. Supărat pe mersul prea greoi al istoriei rusești, ca un terorist de cea mai sanquinară speță, lovește cu vivacitate sălbatică. Plictisit de fatalismul blonzilor lui copiii, se sbate să le dea lecții de întreprinderi îndrăznețe.

N'ar strică, dacă, regulându-i alvia, Rușii ar împrumută ceva din răsvrătirea primăvărată a râului lor.

Treceam Volga, în dreptul Samarei, pe o zi întârziată de Septemvrie. Eră în amurg. Soarele se tăvăliă beat prin papura depe țărmuri. Zâmbetele lui de satir bătrân mai îmbujorau pe ici pe colo fața curată a apelor. Cerul eră roșu și el da rușinea orgiilor solare.

Din fereastra vagonului mă uitam pe vasta întindere majestoasă a undelor călătoare. Pare că îmi cetia cineva la ureche versuri triste de Lermontov; că mi se cântă un cântec rus dela țară, simplu și monoton, și că mi se murmurau aspre rugăciuni pravoslavnice.

Printr'o firească asociație de idei mi-am adus aminte de Murășul nostru. Apă lină, în patul lui mititel și nisipos încă se sbate sufletul unui popor. Și, oricât am fi noi latini, oricât am păstră în sângele nostru urme trace, totuși, avem o bună parte slavă în noi. Murășul are ceva din marele râu moscovit. Imi lămuream acest gând din emoția, aș putea să zic familiară, care mă cuprindea în fața Volgii.

Altceva simțea Neamțul trecând pe deasupra coamei îndrăznețe de valuri. El vedeă numai partea pur estetică, tabloul, culoarea și măreția naturală a râului. Eu aveam apropieri instinctive de înrudire față de firea lucrurilor din jurul meu. Și dacă spun că în trecerea peste Volga aveam

sensația cadenței versurilor negurosului poet rus, a melodiei cântecelor populare ruse și a bâzâitului pravoslavnic al unei rugăciuni, dacă spun că din apele Volgii îmi răsăriă imaginea bietului nostru Murăș, e că vreun strămoș al meu îndepărtat în veacuri a trebuit să calce pe țăr-murii Volgii . . .

Pe sub pod se strecurau domoale, uriașe plute, atât de des descrise în literatura rusă și în cea a călătorilor prin aceste locuri. Sordizi plutași cu pletele lungi se uitau besmetici, cu pipa în mână și cu gura căscată, la trenul care le treceă pe deasupra capului. Pescari, vestiții pescari de pe Volga, cu mânecile resfrânte, cu capetele goale și cu părul în vânt, trăgeau năvoadele grele de bogăția peștilor argintii, așa, cum îi știm din cutare tablou ori din cutare sculptură. Vapóare uriașe, cum nu are nici o navigație fluvială în Europa, treceau în sus și în jos, țipând din sirene, cu călători, ori trăgând după ele șlepuri încărcate cu păcură sau cereale.

Depe malul drept s'a urcat în vagonul nostru un ofițer rus, bărbierit și pe mustăți, cam prea gras pentru tinerețea lui, elegant și purtând chiar și urmă de monoclu la ochi. Vorbea perfect nemțește, mai bine decât mulți dintre noi. Trecuse prin Germania și ne pomenea de călătoriile lui prin Italia.

Ne-a întrebat de partea tehnică a războiului și de partea lui umană. El nu fusese încă.

Se părea a fi un om cu mult spirit, după felul cum învârtia întrebările și aruncă răspunsurile. Chiar și ocolirea părții politice da dovadă de finețe și bună creștere.

Se poate însă să stai de vorbă cu un Neamț, acum în vremile acestea, și să nu te rănească cu o falcă de măgar? E explicabilă în orice caz această mentalitate a unui popor pornit la luptă cu lumea întreagă. Dușmănit de toți el crește brutal, din apa acestei uri universale, chiar și dacă nu ar avea înclinări atavice de mitocănie.

Cum ne strânsesem în jurul ofițerului rus, plăcut atinși de vizita lui colegială, aviatorul prusac, Stupul, a încercat să se vâre și el printre noi, scărpinându-se mereu. I-am făcut loc cu obișnuitul respect pe care i-l purtam și lui, dar mai ales mulțimii pe care o reprezintă.

— Ascultă domnule, spune-mi dumneata cam câți sunt soldații d-voastră?

— Mulți, răspunse Rusul zâmbind.

— Bine, bine, mulți. Asta o știm și noi. Dar un milion, nouă, zece, douăzeci de milioane? Am vrea să știm cu numărul.

Rusul l-a privit ironic în față și a dat din umeri, făcând un gest larg de nedumerire.

— De, domnule, nu pot să-ți spun un număr precis, fiindcă armata noastră e fără de număr.

Trenul scăpase depe pod, făcând o curbă în jurul țărmurilor. Rusul, cu vorbele lui și cu

gestul lui larg, având la spate uriaşa cetate de ape a Volgii, s'a sculat, pentrucă se oprise trenul şi trebuia să se întoarcă. Intr'adevăr, n'avea nevoie să mai umble după statistici, fiindcă afirmaţia lui, în cadrul în care o exprimase, era destul de convingătoare. Volga i-o confirma.

XIV.

URMAȘII LUI TAMERLAN

La gara din Ufa, mă plimbam în sus și în jos pe peron, călcând clipele cu piciorul. Eram plictisit. Intr'a doua săptămână de călătorie mă dospisem și mă copsesem, respirând zile întregi, fără întrerupere, aceeași atmosferă îmbâcsită de vagon, ascultând aceleași povești, aceleași glume greoaie nemțești, și aceeași muzică sgomotoasă a trenului în goană. Mă plimbam, oprindu-mă din vreme în vreme, să-mi deschid gura mare și să respir aier curat. M'am descheiat la bluză să mă ia puțin boarea. Chipiul mi-l țineam în mână să-mi mai iese negura din cap.

Intreaga gară erà plină de Tătari, unii mai ceaùrii decât alții, spânateci și destul de curați. In caftane negre, lungi, cu căciulițe cu floaca înăuntru, împărțeau niște priviri tăioase, a căror semnificație îmi erà absolut nepricepută. Erau și vreo câțiva bătrâni, cu părul și cu barba albă, stranii la înfățișare, ca niște strigoi, mici

și veninoși, clipind din niște pleoape roșii, fără gene, tremurând din mâini și din cap, cu buzele și cu fălcile încheștate, ca după consumația unui păcat. N'am văzut bătrâni mai înfiorători.

Mai erà, spre a-mi mări oroarea, și un idiot, tot Tătar, care fugeà bălăbănindu-se, de colo până colo, printre oameni. Se vede că aveà, nenorocitul, patima conductoriei, căci se opreà în fața fiecărui individ, morfolind din gelatina gurii lui bolnave, numele gării : — Ufa—Ufa—Ufa ! . . . .

Imi erà penibil și m'aș fi urcat în vagon, dacă n'aș fi avut nevoie de puțină mișcare și de aier limpede.

Plimbându-mă însă printre acești urmași ai sângerosului Tamerlan, am început să mă gândesc la ei și la istoria lor.

Odinioară ceaștii aceștia mici și ațoși au stăpânit cea mai mare parte a Rusiei europene, au pătruns cu oardele lor până în centrul continentului nostru și câte răsboaie n'au răsboit domnii moldoveni cu ei ! Câte fete nu ne-au furat, câte biserici nu ne-au prădat și câte energii nu ne-au cheltuit, spânii aceștia cu fața unsuroasă !

Se zice că strânseseră averi din povești la curțile stăpânilor lor, aur și argint și pietre scumpe.

Pe urmă s'au șters din istorie lăsând numai urma unei amintiri injurioase.

Oricât ar fi de vinovați față de neamul meu,

față de strămoșii mei, cărora le-au luat puțința, în tovărășie cu alții de soiul lor, de a-și fixa un loc văzut în istoria continentului, nu puteam avea decât un sentiment de milă pentru biata lor urîțenie și pentru nimicnicia lor actuală.

Cum mă plimbam, așa, meditând, am simțit că în urma mea, cu aceiași pași, mă urmărește cineva. Am mers ce am mers și deodată m'am întors, nu știu nici eu pentru ce, răstit și încruntat.

M'am pomenit față în față cu un Tătar. Mișcarea mea violentă se vede că l-a sguduit, căci a avut o tresărire nervoasă și îmi închipui că, dacă ar fi putut roși, ar fi roșit. Pe o față smolită de Tătar nu-și prea găsește însă locul delicateța unei culori trandafirii.

Eră îmbrăcat europenește, într'un fel de uniformă.

Ne-am privit un moment țintă și îmi părea mie că vrea el să spună ceva.

— Ești Tătar, l-am întrebat pe nemțește.

— Da, sunt musulman, mi-a răspuns într'o nemțească-franțuzească-rusească, spre mai marea mea mirare.

* Și am intrat în vorbă.

Prietenul eră student în litere la nu știu ce universitate rusă.

Am îndrugat vreo câteva fraze banale asupra războiului, satisfăcându-i curiozitatea, și am în-

ceput apoi să-l descos, întrebându-l despre situația Tătarilor în Rusia. El spunea consecvent „musulman”, dar primea cu bucurie să-l numesc „Tătar”.

— Câți sunteți în Rusia, l-am întrebat.

— Peste treizeci și cinci de milioane, mi-a răspuns, dublând, firește, numărul, cum se obicinuește în Orient.

— Și vă asupresc Rușii?

Răspunsul a fost o privire aruncată împrejur și un zâmbet de tristeță.

A început să mă intereseze. L-am tras la un loc mai ferit. L-am chestionat asupra tuturor domeniilor vieții naționale tătărești.

Tânărul era destul de bine pregătit pentru o conversație politică. Am aflat lucruri cari mi-au schimbat atitudinea anterioară față de urmașii lui Tamerlan și cari m'au pus pe gânduri.

Tătarii trăiesc mai ales la sate, dar au o puternică clasă de mijloc. Orașul Kazan, de pildă, e aproape tătăresc. La Ufa, încă, sunt mulți. În întreaga Rusie sunt răspândiți negustorii Tătari. E adevărat că nu dețin în comerțul rusesc o situație conducătoare, fiindcă, asemeni tuturor orientalilor fac mai mult negoț ambulant ori în mic, dar totuși dau un procent considerabil în producția comercială a Rusiei. Mai ales negustorii de cai sunt vestiți și răspândiți.

Tăria națională a Tătarilor, ca a tuturor popoarelor desmoștenite, a fost biserica. Mohame-

dani, ei s'au strâns în jurul moscheelor lor și n'au putut fi clintiți. Doar aristocrația, căci a fost și o aristocrație tătărească, cu prinți chiar, dacă i-a părăsit, rusificându-se. Tăria Tătarilor rezidă și astăzi în această biserică. Mufti din Ufa, cu toți hogii lui, cu facultatea teologică pe care o susține, e un șef național. Și Mufti e totdeauna un om foarte învățat. Mufti actual e chiar un distins savant, Mufti...

Biserica le-a dat Tătarilor și un alt izvor de energie: sprijinul dela Constantinopol. Interlocutorul meu mi-a șoptit că și astăzi vin cărți din Țarigrad pentru ei și că Mufti niciodată nu uită că el e supusul Șeic-UI-Islamului, deși îl numește Țarul în funcție, dintre trei candidați propuși de marea adunare a hogilor.

Tătarii mai au apoi și școli. Au o școală normală, vreo câteva licee și o mulțime de școli primare, firește, susținute de ei și nu de stat.

Și în toate se învață numai tătărește, orice știință a lumii.

Dar Tătarii fac și o politică independentă. Au cinci reprezentanți în Dumă, întocmai câți are neamul românesc din Ardeal și Țara ungu-rească. Acești deputați tătari nu-și afișează credințele lor politice, deși își accentuiază cu fermitate naționalitatea. În intimitatea lor visează însă toți reînființarea Imperiului lui Tamerlan.

Mă rog, minunății pe cari trebuie să te duci

la Ufa, ca să le auzi : — Tătarii duc o luptă națională modernă ! . . . .

Mă uitam la băiatul care-mi povestea toate aceste și-mi făceam eu discernământul meu din tot ce-mi spunea el cu ardoare de fanatic. Reduceam proporțiile, tăiam aripile orientale, dar tot mai rămânea ceva.

Și totuși par'că nu-mi venia să cred. Prea eră Tătar povestitorul, prea se uită șasiu, prea îmi părea că a venit acum de curând dela un prânz lucullic, cu carne bătucită sub șea și cu lapte de iapă. Imi venia că mi-a jucat cineva o farsă.

Mi-a trăsнит un gând nebun prin cap.

— Ascultă, domnule, dumneavoastră veți avea și o presă. CU Cluj / Central University Library Cluj

— Firește că avem. Dintre cele patru gazete cotidiene cea mai bună e „*Ialdâz*” dela Kazan. Redactorul ei e un bun gazetar. A studiat la Paris și a scris și o carte despre poporul nostru. Avem și reviste.

Bătrânii fără gene au trecut prin dreptul nostru bâțâind din cap, probabil, drept semn de confirmare a celor spuse de băiat.

— Atunci trebuie că aveți și o literatură.

— Sigur.

— Dar cu literatura cum stați?

— Foarte bine. Tocmai acum a murit un mare poet. A murit foarte tânăr, săracu. Păcat.

— Și cam în ce gen scria? Cu cine se poate asemăna?

— Scria cam ca Schiller, așa . . . .

Nu mi-am putut suprima un zâmbet. Se apropiă vremea plecării și i-am strâns mâna Tătarului. De altfel chiar și dacă mai puteam sta cu el de vorbă l-ași fi părăsit, de teama ca nu cumva să scoată din buzunar, ca un ultim argument despre supracivilizația urmașilor lui Tamerlan zis și Timurleng, vreun volum de „*Fleurs du mal*” al vreunui Baudelaire tătăresc.

XV.

LA GRANIȚA EUROPEI

— Ei, vezi, i-am zis lui D. S., un Ungur, singurul din vagonul nostru, vezi, acum ne apropiem de străvechea voastră patrie. Am trecut Uralii. Frumosi munti. Seamănă cu Carpații noștri. Se vede că această asemănare i-a reținut pe vechii tăi părinți în Europa. Altfel poate că se prăpădeau și ei, ca ceilalți năvăli-tori. Seamănă cu Carpații la înfățișare dar nu și la subsol. Uralii sunt cu mult mai bogați. Ai văzut fabricile de-alungul căei ferate și știi că nu este mineral care să nu se găsească în coasta lor milenară. Eu, să-ți spun drept, dacă eram Magor al vostru, ori cum îi zice, îmi vedeam de treabă pe aici și nu mai umblam după centrul Europei.

— Da, sigur, zâmbi înțepat colegul meu, si-gur, tu ai fi rămas pe aici și ai fi rezolvit ușor problema româno-maghiară. Noi cu Uralii noștri, voi cu Carpații voștri. Eră bine, Nu-i așa?

— Da, neapărat, eră bine, i-am răspuns, chiar și din punctul de vedere al războiului actual fiindcă, vezi, de aici scot Rușii fierul și oțelul pentru tunurile lor. Ai văzut că la Zlotoust e o fabrică de arme. Dacă dețineți voi Uralii, Rușii erau bătuți de mult. Și, apoi, cum zici, problema româno-maghiară încă n'ar fi existat, o problemă destul de grea pentru regatul lui Sf. Ștefan.

D. S., mă știți cine sunt și s'a mulțumit să mă măsoare amenințător din ochi, gândindu-și în mintea lui că va ști el să-mi plătească ironiile când ne vom întoarce. Eu, cu obrăznicia inerentă sclavului ajuns pe aceiaș treaptă cu fostul lui stăpân, nu m'am intimidat însă de loc. BCU Cluj / Central University Library Cluj

Tocmai treceam pe lângă o haltă unde lucrau muncitori Kirghizi, primii pe cari i-am văzut din acest neam. Purtau pălării cu bordurile rășfrânte, aveau mustăți subțiri și lungi, bărbile neîmplinite, umerii obrazilor scoși, nările în vânt și privirile încrucișate. Am continuat.

— Problema româno-maghiară e într'adevăr foarte grea. Mie mi-a venit totdeauna să o aseamăn cu o balenă care a luat în gură o bucată prea mare. Voi nu ne puteți înghiți, fiindcă vă e gâtulejul prea strâmt și noi nu putem să murim. Uită-te, îi vezi pe Kirghizii aceștia. Eu cred că cu ei o scoteți mai bine la cale. Afinitatea de rasă v'ar fi dat posibilitatea să-i maghiarizați mai repede. Nu v'ar fi trebuit atâtea legi, atâtea

bataie de cap și atâta cheltuială de energii bănești.

Ungurul se uită pe fereastra vagonului și mă ascultă enervat, bătând în geam cu degetele ritmul trenului.

— Ți dai mâna să vorbești așa aici, dar dacă ai fi la noi, altfel ar fi cântecul.

— Cum, la noi, l'am întrerupt. Aicea e la voi. Eu să fiu în locul tău nu m'aș rușina de pământurile acestea pe unde au hălăduit odinnoară strămoșii mei. Aș fi emoționat simțind mișcându-se în mine ceva din majestatea acestei stepe fără de hotare. Privește-o cum se întinde. Are alt peisaj, decât cea rusească. E mai sălbatică. E mai vie și mai colorată. Are pădurile aceste de mesteacăn cari mai ales acum toamna îi dau un farmec deosebit. În amurg, în bătaia razelor de soare, uită-te cum tremură frunza roșiatică a mestecenilor, ca o mare în-sângerată. E frumos. Eu, să fiu în locul tău, după ce am trecut de Celiabinsk în Siberia, aici între Urali și Altai, m'aș lăsa furat de valul vremii înapoi, m'aș închipui acum sunt o mie de ani, rătăcind cu săgeata în mână după vânat, printre păpuriștile lacului care se vede acolo la orizont, aș cercă să găsesc în limba mea elementele cele mai arhaice și mai aspre, le-aș urla să-mi pocnească coșul pieptului și m'aș simți fericit, că mă pot regăsi un moment cu strămoșii. Dar tu, tu te ferești și ți-e silă că-ți pomenesc

lucrurile aștea. Nici nu îndrăznești să înregistrezi locurile din jurul tău. Par'că ți-ar fi teamă că recazi aievea în starea sălbatică de acum un mileniu. Aceasta, dacă aș fi răutăcios, m'ar face să cred că într'adevăr ești sufletește atât de aproape de aceste locuri, încât ți-e frică de cea mai mică adiere, că te desvelește în costumul originii....

— Dacă ai fi la noi, a repetat Ungurul.

— E adevărat, dacă aș fi în Ungaria, pentru vorbele acestea m'ai înfundă cu vreo câteva luni de închisoare. Aceasta o știu, fără să mi-o spui. Mi-o spunea mutra de Kirghiz pe care am văzut-o, mi-o spunea sălbătăcia stepei, fiindcă, după cum vezi, eu trec pe aici făcând studii asupra poporului unguresc. Trebuie să vin printre Kirghiți ca să-mi pot da bine seama de politica voastră...

Ungurul m'a lăsat singur la geam. M'am bucurat. Ii aruncasem toate aceste mici săgeți, numai să scap de el. În realitate pe fundul sufletului mi-se lăsase o dulce tristeță, care numai răspânditoare de răutate nu eră. Doream să fiu singur. Aceasta eră pricina. Și, cum Ungurii sunt mai sensibili la partea națională, am răușit.

Trecusem granița Europei și mă gândeam la continentul pe care-l lăsam în flăcări. Bătrân cazan aprins, a început iar să clocotească. Vechiu petec de pământ nehodinit, se cutremură iară. Unde-l va duce această nouă frământare?

Ce nou principiu de viață va introduce în civilizația noastră? Ce formulă nouă? În ce tipare se va tipări rodul acestei noi sbuciumări sângeroase.

Orgolioși, noi ne credeam pe punctul culminant al progresului. Dar ce e aceia „progres”? O singură bubuitură de tun a spulberat tot pospaiul de vorbe cu care ne-am înșelat. Și iată-ne iar înfășurați în platoșe de luptă, pentru o chimeră nouă, pentru noi vorbe, al căror înțeles vor veni să-l schimbe alte răsboaie.

E incontestabil, că din Urali până la Oceanul Atlantic și dela marea nordică până în Mediterană, e creerul planetei noastre.

Biată minte a acestui corp învârtit, nebun în imensitatea universului, te-ai tulburat iară în durerile unei noi faceri.

Imi era milă și îmi era jale, pentru că, legați prin legăturile rasei noastre albe, strânși prin cătușile unei religii comune, uniți și asemănați prin același ideal, oricât am trăi încercuiți între hotarele țărilor noastre, oricât ne-am vămuț unii pe alții, ori câtă ură ne-am purtat și oricât ne-am bate, oricât ne-am deosebi prin temperament și interese, avem totuși, noi Europenii, o dragoste de frați, care se manifestă printr'un patriotism continental, al cărui sentiment ne încearcă, de câte ori trecem granița continentului nostru.

Fie că am apuca-o spre răsărit, spre apus sau

spre sud, la granița Europei simțim inima bătându-ne cu putere și simțim necesitatea unei fluturări de batistă. Intindem brațele. Avem senzația despărțirii. Ne ducem de „acasă”.

Și acest patriotism continental mă durea în clipa aceea. Scos din luptă, îmi părea că sunt aruncat, ca un atom netrebnic, din creierul pământului. Luptându-se, Europa gândește. Și eu eram înlăturat dela această efort uman.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

NOPTI SIBERIENE

BCU Cluj / Central University Library Cluj

I.

PE FOND AZIATIC

Sublocotenentul W., s'a bărbierit, s'a pudrat, s'a pomădat, și-a așezat chipiul frumușel pe urechea dreaptă și a ieșit. Monoclul nu și-l-a pus decât în curtea cazărmii, după ce s'a convins că la fereastra de vis-à-vis, în pavilionul ofițerilor ruși, stăruie, ca și în zilele trecute, frumoasa siberiană, frumoasa lui siberiană, căci erà a lui, nu mai încăpeà nici o îndoială că erà a lui, că a cucerit-o, că va fi întregă a lui, în scurtă vreme.

Sublocotenentul W., a traversat curtea cu pași de pisică, sărind dintr'o ogașe în alta prin noroiul afund. A mai aruncat o privire siberianei și a luat-o pe *Irkuțkaia ulița* ¹⁾ în jos, tropotind cât se puteà de delicat cu piciorușele pe trotuarele de scânduri.

Nu venise decât de vr'o câteva zile la Tomsk, dar, cu remarcabilul lui simț de orientare, pe

---

1) Str. Irkuțkului.

care, din pricina vremii scurte — de sigur numai din această pricină — nu și l-a putut pune la contribuție în războiu, știà încotrò să o ia spre centrul orașului.

A lăsat la dreapta *Dom Nauki*, adecă Universitatea populară, cu Școala Comercială cu tot, îndreptându-se prin fața unei drogherii și a unei biserici, pe o ulicioară care coborà.

Case de lemn cochete, împodobite cu frumoase sculpturi, îl priviau pe d. sublocotenent fără ca ele să se împărtășească de vr'o atenție din partea lui. Ținta dumisale erà *Pocitamskaia ulița* ¹⁾.

Și erà păcat că nu învrednicià d. sublocotenent nici măcar cu o coadă de ochiu aceste case interesante. Așa cum erau ele, de lemn, cele mai multe aveau un aspect pitoresc, cu ferestrele și porțile încrustate în ingenioase linii de o primitivitate mișcătoare. Pe fiecare casă par'că se vedeà trecând mâna de artist a unui mujic.

Dar d. sublocotenent nu numai că nu se uità la case, ci, cum coborà pe stradă în jos, în loc să-și arunce privirile înainte, cel puțin spre dunga de argint a Tomului, care se vedeà curgând larg la marginea orașului, se uità mereu la ghetete să nu și le murdărească.

Și acesta erà încă un păcat, fiindcă pe țărmul vestic al Tomului se ridicà un deal acoperit cu deasă pădure de brazi și semănat cu vile albe,

---

1) Strada Poștei.

dăcia, cum le spun Rușii. Nu avea nimic grandios în el, nici o frumusețe strigătoare și nici nu-ți da de bănuț că într'o depărtare relativ mică te găsești lângă magnifica coamă de munți a Altailor, din care penelul pictorului *Gurkin* a scos admirabile tablouri pe cari le expunea tocmai atunci la Tomsk. Nu erà nici măcar ceva specific aziatic, ceva ce ți-ar putea reaminti vr'o pagină dintr'un călător prin Tibet, din *Potanin* bunăoară, unul dintre marii exploratori ai Asiei centrale, care își poartă încă bătrânețele nonagenare în capitala culturală a Siberiei, în Tomsk. Erà o mică privesște muntenească, și îți mângâia frumos ochii oboșiți de platitudinea stepei. BCU Cluj / Central University Library Cluj

D-l sublocotenent mergea, cum zic, spre *Pocitamskaia ulița* și nu putea prin urmare să-și piardă vremea cu nimicuri ca aceste. Strada aceia erà locul de plimbare al elitei orașului, iar el mergea să se arate Rusoaicelor, plin de el însuși, studiindu-se în mers și căutând poza cea mai fericită. Dacă n'a cucerit nici o cetate rusească, să cucerească cel puțin cât mai multe Rusoaice, își zicea el în gândul lui.

Ei bine, iată-l în sfârșit, pe amicul nostru ajuns în dorita lui stradă.

E către sfârșitul lui Septemvrie 1914. Lumea n'a îmbrăcat încă toaletele de iarnă. Siluetele femeilor se desenează subțiri pe geamurile mari ale vitrinilor.

Sunt tot prăvălii europene, cu articole importate aproape fără excepție din Germania și Austro-Ungaria. Sublocotenentul a remarcat cu multă plăcere aceasta unui negustor evreu dela care a cumpărat un piepten „*Made in Germany*”, întrebându-l ce se face acum, dacă va ține războiul multă vreme.

Vânzători de ziare, *gazetçiki*, alergau în sus și în jos, strigând edițiile speciale ale celor două cotidiene din Tomsk, *Sibirskaja Jizn* și *Utro Sibiri* ¹⁾. Chioșcurile, ca toate chioșcurile din lume, erau ticsite cu ziare din capitală, cu broșuri, cu reviste și fascicule de romane sensaționale.

Dintr'o stradă lăturalnică, învăluit într'un hohot de râs argintiu, a răsărit un grup de fete, trecând ghiontindu-se pe lângă „*strieț-ul*” ²⁾ spilcuit. Erau toate fete de liceu. Râsul lor contrastă atât de mult cu seriozitatea studentelor universitare, cari, cele mai multe cu ochelari și aproape jumătate măritate cu studenți, se strecurau grăbite, strângând ghiosdanul subsuoară.

Sublocotenentul W. a urmărit pe una până la facultatea de medicină, fixând-o, mereu fără rezultat. După alta a mers până în dreptul facultăței de litere, întorcându-se iară neîncoronat de succes.

---

1) Viața Siberiei și Dimineața Siberiei.

2) Dela austrieț, adică austriac.

Orașul Tomsk, cu o populație de peste 100.000 locuitori, are o frumoasă universitate, ale cărei ziduri n'ar face rușine nici unei universități europene de provincie. Sublocotenentul nostru nu tie ce știință se face în ea, dar e dispus să-și închipue că e stăpânită de cea mai crasă ignoranță, nu atât din pricina studentelor, căci cu succese la studente nu s'a prea lăudat nici la el acasă, cât mai ales din pricina studenților, cari l'au luat la ochi, cât ce s'a învârtit mai cu insistență prin preajma Universității.

Băieții aceia bine legați, prea puțin trecuți pe la bărbier și păroși, în uniformele lor vinete și negre, oricâtă visare nebuloasă le străbătea din priviri și din mișcări, aveau ceva soldătesc, ceva ce-l siliă pe sublocotenent, ori de câte ori îi întâlnește în vr'un drum amoros, să facă la stânga sau la dreapta împrejur și să o ia în altă parte, înapoi spre *Pocitamskaia* lui, singura stradă europeană a Tomskului.

Intr'adevăr, numai această stradă a orașului siberian are trotuare asfaltate, numai de-alungul ei ai în câțva iluzia Europei, dacă, din întâmplare, nu dai cu ochii de vr'un Kirghiz desmățat, în fuga calului, după vr'o vacă scăpată din ciurdă, de vr'un mujic zdrențos, de vr'un jongleur sau prestidigitator chinez, ori de vr'un negustor japonez.

Și e de mirare că în acest oraș vechiu de peste trei sute de ani nu s'a putut înfiripă o față cât

de cât mai civilizată a străzilor, fiindcă, altfel, se simte în atmosfera Tomskului o tendință de progres, deși, nici tramvaie și nici lumină electrică nu este. Vitrinele mari, încărcate cu cărți rusești, franțuzești, nemțești și engleze, cu cărți de muzică și instrumente muzicale ale librăriei *Makușin* deschid chiar și către cel mai exigent trecător frumoșii ochi limpezi ai civilizației...

Să nu-l scăpăm însă din vedere pe d. sublocotenent. Dumnealui nu prea are patima cărților și orice ar veni dela Ruși e barbarie, chiar și dacă acești Ruși i-ar da, pe cum i-au dat lui și celorlalți, prizonieri fiind, deplina libertate de a se învârti prin oraș de dimineața până seara, fără nici o pază și fără nici un control.

D. sublocotenent, vecinic robul taliilor subțiri, fermecat de un zâmbet trimis cu franchetă, s'a luat pe urmele unei femei, care a apucat-o printr'o stradă lăturalnică, a cotit la dreapta și a cotit la stânga, privind mereu înapoi, până ce, ajunsă în fața unui hotel, ori așa ceva, din poartă, i-a făcut semn să intre după ea. El a ezitat un moment, și-a pipăit punga, apoi, cu un adânc dispreț, i-a întors spatele frumusecii. Nu făcea, adevă, ar fi făcut, fiindcă de dragul ei, în drum, a uitat să-și însemne în memorie locurile pe unde a trecut, astfel, încât la întoarcere s'a pierdut prin ulicioarele întortochiate ale cartierului tătäresc, s'a încurcat vr'o oră cătâund

să iasă la centru și s'a pomenit, nici el nu știa cum, drept în fața bazarelor.

Aceste bazare, cu prăvălioare cât o găoace, cu negustori evrei și tătari, deși erau destul de curate, dădeau o notă profund orientală orașului. Prietenul nostru s'a înholbat mânios la ele și la lumea care mișună în preajma lor, apoi s'a îndreptat spre răsărit, încotro știă că trebuie să cadă cazarma lui. La un colț de uliță a recunoscut confiseria lui *Grenich*, un Neamț din Livlanda, *immer lustich* ¹⁾, cum obișnuia să spună, și de treabă, cu care a putut schimba cea dintâiu vorbă înțeleasă în Siberia. De acolo a trecut în regiunile cunoscute lui, călcând mai sigur și mai vesel, deși în fundul sufletului simția nemulțumirea insuccesului acelei dupamiezi, simția umbra supărătoare a unei campanii pornite cu tot aparatul de care dispunea și terminată fără glorie.

Și cât eră de nedrept ! Glorie îi trebuia lui ? Gloria unui succes pe lângă o femeie, e adevărat, nu-l încingeă, dar îl înfășură, cum urcă pe ulicioara pe care a coborât, strălucita glorie a celui mai frumos apus solar. Dacă ar fi bănuț-o, s'ar fi întors cu fața spre occident, și-ar fi înfipt piciorușele în pământ și și-ar fi aruncat monoculul în noroi, să vadă mai bine minunea trandafirică, aruncată ca un vâl imens pe capul soarelui, care

---

1) Totdeauna vesel.

se uită cu setea aprinsă a celei din urmă priviri de etern amant, asupra pământului, asupra întinsului sălbatec al stepei aziatice, pe care, pentru întârziata ei păgânătate, se vede că o iubește mai mult, pe care trebuie să o iubească mai mult, fiindcă o luminează mai puțin.

Nu-i poți însă face cap de acuză d-lui sublocotenent pentru graba cu care se duceă spre casă, nesocotind o frumusețe naturală atât de rară. Ordinul eră ca deodată cu umbrele sării să se retragă toți prizonierii pe la locuințele lor.

Irkufkaia ulița gemea de sute și sute de cărucioare, cari înotau prin noroiu, trase de niște cai mici, îndesați și flocoși, ca niște măgari. Tot în a treia căruță se găsiă câte un mujic înfășurat într'un cojoc peticit și legat pe la mijloc cu sfoară. Celelalte se țineau lanț, în trapul mărunț al călușeilor. Mujicii nu ședeau în căruțe, fiindcă descărcaseră lemnele și sacii de grâu cu cari veniseră la oraș, ci se sprijiniau în genunchi. Cum înaintau tăcuți, cu bărbile lor călțoase, oboseți de calea de sute de verste pe care o făcuseră și care le sta iar înaintea, d-lui sublocotenent i se părea că, legănați de alergarea căruțelor, sunt niște mumiile pravoslavnice cari fac mătânii neîncetat și dincolo de moarte. Unul câte unul își întorcea capul blajin spre el, murmurând cu tristeță : *austrieț!*... D-lui sublocotenent îi sună ca o amenințare această simplă constatare învăluită într'o exclamație de bunătate slavă și

își iuțiă pașii. Și-a tras chipiul de pe ureche pe ochi și așa își vedeà de drum, ținând cărarea după lungul nasului și gândind injurii la adresa bieților mujici, cari, Doamne ferește, în sălbătăcia lor s'ar fi putut da din căruțe jos, să-l gătuie și să-l mănânce de viu.

Soarele cădeà din ce în ce mai mult, lăsându-și pleoapa ostenită peste ochiul lui uriaș. Cazăr-mile zidite din cărămidă roșie părea că ardeau în flacăra amurgului, păreau o cetate de foc. Când le-a zărit din capătul străzii *Irkuțkaia*, l-a săgetat pe d. sublocotenent în inimă strania lor înfățișare, s'a uitat cu grije în jur, ca și când s'ar apăra de o primejdie, și instinctiv a aruncat ochii și spre apus, fără să poată însă înregistra dumnezeiescul *mauve* împrășiât în infinite nuanțe pe cer; iar când, apropiindu-se, l-a lovit, ieșind de prin curți, murmurul surd al soldaților ruși întorși dela exerciții, a tresărit înspăimântat, și-a recapitulat impresiile de peste zi în fulgerul unei clipe și s'a simțit dintr'odată atât de străin și atât de singur, încât, dacă nu i-ar fi fost rușine de el însuși, ar fi luat-o la fugă.

Soarele, încetul cu încetul, scăpătà pe celălalt tărâm. Ultima companie venià de pe câmp învăluită în umbrele sării. Soldații, cu cismele lor grele, tropotiau în ritmul unei cântări care răsună firoasă cu melodia ei recitativă și simplă. Părea mai mult spusă, ori mai bine zis strigată :

*Niemțom tugo, tugo, tugo,
Sierbom liubo, liubo, liubo,
A Rossiei charașo... 1)*

Un cântec patriotic ! D-l sublocotenent înțelegea că e vorba de Nemți, de Sârbi și de Rusia și a simțit îndoindu-i-se senzația singurătății. Și-a întetit și mai mult pașii. Prin dreptul companiei a lăsat să-i cadă monoclul sau i-a căzut el, de capul lui, ca un lucru ne la locul său ?

Rușii mormăiau basuri îndrăcite și cismele le cădeau în noroi cu putere.

Motiv de speriat n'ar fi fost, fiindcă, cu tot basul lor, Rușii îl priviau mai mult curioși, iar cântecul nu pomenia nimic despre Austria, ca și când n'ar exista. D-l sublocotenent n'a scăpat însă de sguiduitoarea impresie nici chiar după ce a trecut departe de ei, s'a strecurat glonț prin fața ferestrii cu siberiana lui, frumoasa lui siberiană — căci eră a lui, nu mai încăpea nici o îndoială că eră a lui, că a cucerit-o, că va fi întreagă a lui, în scurtă vreme — și abia a putut da de poarta casei.

Ofițerii prizonieri erau găzduiți în locuințele ofițerilor ruși plecați la războiu, câte patru, câte șase sau câte opt, după cum erau de mari ca-

---

1) Nemților (le merge) rău, rău, rău,
Sârbilor, plăcut, plăcut, plăcut,
Și Rusiei bine.....

merile. Apartamentul lui era gol. Nici măcar ordonanța nu era acasă. Se vede că colegii i se duseseră în vecini să joace cărți, iar Wentzel a plecat după de-ale gurii. În odaie se întunecase.

Nervos, cum era, n'a putut suportă acel desert trist și a ieșit. Avea un amic care locuia în aripa opusă și trebuia să coboare iară în curte. A coborât.

Se înserase deabinele. A aruncat o privire spre răsărit. Dela cazarmă încolo nu mai era nimic : stepă și iar stepă...

Un moment a avut viziunea chemătoare a Vienei, a scumpei lui capitale, a fetelor blonde, ca niște franzele de lux, cari se plimbă pe străzile ei, a berăriilor ei sgomotoase și a plimbărilor de pe *Kertner Strasse*. Pare că-i făcea semn Viena lui, ca o iubită îndepărtată — *Vino, vino!*...

Nu era nici o santinelă să-l păzească, nu era nimeni care să-i ceară socoteală, nici măcar un gard nu împrejmuia cazarma. Ideia fugii i-a străfulgerat mintea. A și făcut vr'o câțiva pași spre câmp. Dar încotro s'o apuce? Și cum să străbată vasta întindere a Siberiei? Imposibilitatea i se lămuriă crudă în față. Suflețelul lui de altfel sec, s'a strâns, s'a chinuit, s'a frământat, a gemut și a născut două lăcrămele pe lumea ochilor lui spălăciți. Mânile i s'au lăsat nebleznice dealungul trupului și capul i-a căzut în piept. O tristă figură străină pe acel aspru fond asiatic, o figurină, mai bine zis, fiindcă d. subloco-

tenent erà mititel și slăbuț, săracu, și blond, încât părea că și culoarea îl mai împuțină ; figurină pe care o mână brutală de valah necioplit nu se încumetă să o zugrăvească.

II.

DOM' MAIOR

Pe dom' maior l-am văzut mai întâiu la Sibiu, la regimentul 2 de husari unde l-a surprins războiul. La Czortkow în Galiția ne-au luat deodată Rușii în drum spre Siberia, după ce stătusem în spital câțeva vreme, eu rănit la picior și dom' maior cu o așa zisă pneumonie. La Trembovla, tot în Galiția, am început să-l cunosc în câțva pe dom' maior. Voise să șterpească un covor persian dintr'o casă fără stăpân, dar a fost împiedecat, iar la masa ce ni s'a servit de către Ruși, constatând mereu, fără să zic ceva, că eu sunt sătul, mi-a strâns dinaintea gurii cele mai bune bucături. În tren, dealungul Rusiei, l-am cunoscut mai bine pe dom' maior. A scos niște cărți de joc din geamantanul doldora de toate bunătățile după cari poate ahtia un prizonier : rufe, perii de orice soi, praf de dinți, pomadă, apă de Colonia, legătoare de mustăți și perină, pe cari le-a putut salvă, pe toate, în lupta grea

pe care a purtat-o, a scos cărțile de joc și m'a învățat *taroc*, pe mine și încă pe un nenorocit. Am jucat azi și am jucat mâne. Am pierdut azi și am pierdut mâne câte o rublă-două. Intr'o bună zi, amicul G., bunul meu amic, care chibiță totdeauna cu devotament, m'a tras de mânecă :

— Mă, ăsta măsluește cărțile !

Și n'am mai jucat.

Acum dom' maior e la Tomsk. Nu știu cum se face că o scoate și pe rusește în jargonul lui. Se înțelege cu toată lumea. Cât ce a sosit, în prima zi, s'a prezentat la colonelul rus, comandant al pieței și al nostru, cerându-i leafa înainte. El, ca ofițer superior, luă 75 ruble pe lună. Ofițerii în grad inferior luau numai 50. A cerut și voie să locuiască în oraș singur, tot fiindcă era ofițer superior. I s'a dat și voie și leafă, iar el s'a instalat în cel mai bun hotel din Tomsk, la Hotel Europa.

Nu trec două zile și dom' maior ajunge lefter de parale. Le-a tocat cu femeii la un șantan. A tapat în dreapta, a tapat în stânga și a mai stors el de un cheful.

La o săptămână dom' maior s'a prezentat însă din nou la colonelul rus.

— Dom' colonel, vă rog anticipați-mi leafa pe o lună, fiindcă trebuie să-mi cumpăr rufe și haine. Sunt gol.

Rusul, om de treabă, a scos portmoneul și i-a împlinit dorința din banii proprii.

Nu trece a doua săptămână și dom' maior se prezintă iară.

— Dom' colonel, vă rog, am telegrafiat acasă, îmi sosesc...

Rusul, cam plictisit, a scos iar portmoneul și i-a întins de astă dată numai 37 ruble și 50 kopeici, adecă jumătate leafa pe o lună.

Adevărul eră că dom' maior telegrăfiase, nu acasă, ci la banca *Albina* din Sibiiu. Dar n'a trecut o săptămână nouă și dom' maior a bătut iar la ușa colonelului.

— Dom' colonel, mă r...

Abia a început și abia și-a putut face mutra obicinuită de nenorocit. Rusul, un om bunduc și cam ursuz de fel, s'a ridicat de pe scaun, trântind pana pe masă cu dreapta și desenând cu stânga un gest imperativ de urs prost crescut și barbar,

— Afară !...

— Mă r...

— Afară !...

A doua zi dom' maior a trebuit să-și ia catrafusele dela hotel și să se mute, ce-i drept, nu tocmai la cazarmă, cu ceilalți ofițeri, ci cu niște doctori prizonieri, într'o casă particulară. Inșă nici acolo n'a avut noroc. A făcut el ce a făcut și a strâns vr'o câțiva prieteni într'o seară la el, un căpitan și vr'o câțiva plutonieri, verzi, săracii, și neumblați în lume.

Dom' maior a comandat vin și dom' maior

a adus și femeii. S'a încins un chef cu dansuri, cu chiote și nebunii. Fetele s'au mirat de exuberanța europeană a lui dom' maior, care a trezit jumătate strada din somn...

Rusia e însă cu adevărat un stat polițienesc și Siberia e într'adevăr Siberie. Despre aceasta s'a convins dom' maior în spre ziuă, când, dând drumul femeilor, le-a prins poliția, care așteptă la poartă să-și termine dom' maior și ai săi tãmbălăul civilizației, le-a prins fără milă, le-a dus la comandantul pieței drept mărturii ale severului regim de care se împărtășesc prizonierii de războiu în Rusia și încă odată mărturii ale bunului simț, ale bunei educații și ale disciplinei armatei austro-ungare târâtă în Siberia de laba sălbatecă a ursului dela Nord.

III.

DUIOASĂ DESPĂRȚIRE

Adio, lung adio și fără revedere !...

Slavii, Francezii, Italienii și Românii am fost despărțiți de Nemți și Unguri. Noi am rămas la Tomsk. Ei au fost duși mai departe în interiorul Siberiei, spre Krasno-Iarsk și Irkuțk, către Wladivostok.

Un general ne-a adus această veste, explicându-ne motivele despărțirii. Noi nu eram adevărații dușmani ai Rusiei. Aliați anglo-fraco-ruși duc războiul să ne elibereze de sub jugul strein germano-austro-ungar.

Petrecuserăm mai mult de o lună împreună și începurăm să nu ne mai simțim bine. Știrile de pe frontul rusec, singurul care ne interesă pe noi, erau tot mai bune, adecă tot mai rele. Armata austriacă fugiă împrăștiată. Rușii se apropiau de Carpați. Nemții și Ungurii contestau veracitatea informațiilor rusești, iar noi le credeam, să fi fost cu adevărat mincinoase. Posibi-

litatea desmembrării Austriei surâdea cu atâta ademenire, încât mulți, aruncând la o parte orice considerație, jubilau în gura mare. Se introdusese un fel de acord între noi. Când sosià o telegramă despre o nouă înfrângere austriacă se cutremurau geamurile dela apartamentele slavo-latinilor sguduite de *Marseilleză*. Nu trebuia să mai cetești gazete. Erà destul să auzi acordurile glorioase ale eternului cântec de libertate al tuturor neamurilor.

Adio, lung adio !...

A doua zi după ce s'au cărăbănit amicii am început să fac razzia prin vecini. In fiecare cameră strălucea câte o hartă a Austro-Ungariei. Cu cât erà mai mare, cu atât erà proprietarul mai mândru.

— Ei, cum stăm ?

— Bine. Eu de aici nu las nimic.

— Cum nu lași ?

— Păi, aici nu sunt Slovaci, acolo nu sunt Slovaci ? Avem să-i facem o țară... Vezi...

Și Cehul ducea cu degetul pe hotarele liberei Cehii, se oprià cu grijă la cotituri, să nu greșească, terminà mângâind harta cu mână și mă privià radios.

— După cum văd, te întinzi până la Tisa. Atunci, să fim sănătoși, că suntem vecini, dar nu care cumva să treci malul, că te...

Cehul mă luà copilărește pe după cap, îmi

strigă în ureche *se treiaske*, iar eu îi răspundeam pe limba lui : *nazdar*.

— Dar tu, mascalțonule, tu ce zici ?

— Eu, iaca, mă cert cu Sârbul ăsta, că zice că n'avem drept în Dalmația și nici voi în Banat. Acum, spune tu...

Latinitatea biruiă de obicei, deși eră în minoritate, iar dacă nu biruiă ea, atunci ne biruiă Marseilleza pe toți, căci trebuiă să o cântăm aproape zilnic. Numai ce te pomeniai că o începe unul de prin curte, ținând gazeta nouă în mână și o continuă altul de prin etajul al doilea.

— Allons enfants...

— Allons enfants...

Și geamurile se cutremurau și hărțile Austro-Ungariei se uitau cu jale, de pe pereți

---

IV.

O ICOANĂ

Cei dintâi cari au ajuns în contact cu societatea rusă au fost prizonierii cehi. Un Ceh din Praga, prietenul Wenceslaw, povestește următoarele :

— De vr'o două săptămâni mă încercă adânci emoții religioase. Tu, care mă știi și nu mă știi, poate că te miri de această apropiere a mea de Dumnezeu, deși ar trebui să-ți dai seama că un tipic reprezentant al urmașilor lui Huss nu-și prea plimbă gândurile prin cer.

La noi e o mare mișcare antireligioasă. Aproape toți intelectualii suntem atei ireductibili. Unde mai pui că eu sunt și medic, ghiftuit cu întreaga literatură a celor fără Dumnezeu !

Ei bine, cu toate aceste, cum zic, de două săptămâni mă fură gânduri biblice și tot mai mult mă poartă mintea în calea lui Isus. Și știi de ce ? Să-ți povestesc.

Pe Nadejdea Alexandrowna o cunoști, pe fata căpitanului L... N'o cunoști ? Atunci trebuie că

ai văzut-o pe drăcoaica aceia prin curte. E în fiecare seară cu săniuța pe deal în dosul cazărmii. O spulberată mititică, cu părul blond cenușiu și cam șașie. E numai nervi în trupușorul fraged. Câte odată, destul de des, firește, ca toate Ru-soaicile, are și momente de liniște, de penibilă liniște neguroasă. Atunci se retrage într'un colț cu degetul pe buze, gânditoare, își încrucicează ochii mai tare ca de obicei, nasul resfrânt are tresăriri de patimi profunde și buzele subțiri i se strâng.

Eu merg des pe la ea, fiindcă e mamă-sabolnavă. Au mare încredere în mine, nu atât din pricină că mi-ar cunoaște lungul nasului meu doftoricesc, ci fiindcă sunt european și mai ales fiindcă am studiat la Berlin. Nu-ți poți închipui ce respect au oamenii aceștia pentru știința nemțească. Mă rog, ce să-ți spun? Atâta respect, cât dispreț au pentru a lor.

Intr'o seară am găsit-o pe Nadejdea singură. Bătrâna, cu toate reumatismele, plecase prin vecini la ceaiuri. Știi că aici nu poți spune „la ceai”. În Rusia toate se socotesc la plural.

Am surprins-o pe fată dansând căzăceasca. Fluera și dansă. S'a mai învărtit odată, după ce am intrat, în fața mea, fâșâindu-și fustele, a mai bătut odată cu piciorul în pământ, și-a scuturat părul căzut pe spate, mi-a făcut o adâncă reverență, m'a ciupit de nas, a răs și s'a trântit pe divan obosită.

Am întrebat-o dacă a primit vr'o scrisoare dela logodnic de e atât de veselă. Mi-a răspuns că nu, dar i-a venit ei, așa, să cânte și să danseze, că logodnicul nu i-a mai scris de două luni, că ei nu-i pasă, fiindcă știe că nu i se poate întâmpla nimic lui Piotr Nicolaevici.

Siguranța aceasta îmi părea o nepăsare deghi-zată. Am certat-o, cercând să mă solidarizez oarecum cu bietul tânăr îndepărtat.

— Bine, bine, nu i se întâmplă nimic lui Piotr, dar suferă, săracu, acolo în tranșee, la cinci mii de kilometri de dumneata și par'că aș vrea să te văd câte odată că te gândești și mai serios la el.

Mi-a făcut o poză de mireasă îndurerată.

— Suferă, săracu, dar suferiă și aici de lipsa mea. Abia plecă cu soldații pe câmp și mă și trezeam cu câte un bilețel. M'am obișnuit cu suferințele lui.

— Da, însă acum cu bilețelele s'a cam is-prăvit.

— Dar, dacă-ți spun că nu i se întâmplă nimic.

— Cum, nu i se întâmplă nimic? El e în răz-boiu.

— În războiu, dar dumneata nu știi nimic de icoană?

— Ce icoană?

— Ei, asta-i! N'ai auzit? Icoana sfântului din Piață.

— .....?

— Când a plecat regimentul din Tomsk a fost aici în curtea cazărmii o slujbă mare, a fost episcopul Anatolie și au adus și icoana făcătoare de minuni din Piață. După ce s'a terminat slujba a apărut un moș bătrân în fața regimentului și a dat polcovnicului o iconiță întocmai ca icoana făcătoare de minuni. Păstrează-o, a zis, pentru că atâta vreme cât vei avea-o la dumneata, nici unul din regiment nu va muri. Un moș mititel și bătrân, bătrân. Nimeni nu-l văzuse până atunci în Tomsk. Nimeni nu l-a văzut până în clipa aceea în curtea cazărmii. Par'că picase din cer. Trebuie să fi fost un sfânt. Poate chiar sfântul Nicolae. Acum înțelegi? Polcovnicul nu va arunca icoana, să moară el și Piotr Nicolaevici...

Am ascultat-o până la sfârșit, silindu-mă să-mi stăpânesc zâmbetul. Fata avea douăzeci de ani și credea în basme de aceste. Pe urmă, răsgândindu-mă, m'a prins o revoltă împotriva acestor popi ignoranți, cari, vezi, s'au folosit și de prilejul acesta să sucească capul acestui biet popor admirabil, pe care l-au reținut tot cu mijloace de aceste în mersul spre civilizație.

Am luat fata de mână și cu ferența obișnuită a ateilor i-am dovedit naivitatea credinței, eu, ca european și ca om de știință.

— Cum? Sfântul Nicolae la Tomsk? El, de acolo din groapa lui, de unde va fi? Nu, iconița nu-l va păzi pe Piotr în războiu, ea, o bucată de

lemn zugrăvită de un zugrav prost. Și dacă va fi cineva în stare să-l păzească, va fi o altă icoană, fetițo, cu mult mai frumoasă...

Mă înțelegi. Am arătat-o pe ea.

Biata față, s'a schimbat deodată la față. S'a înălbit, și-a încrucișat privirile, au început să-i tresară nările, și-a astupat gura cu palma și s'a sgulit pe divan.

Repede mi-am dat seama de gafa pe care am făcut-o. Venisem, cu autoritatea mea științifică și cu prestigiul meu de străin, să-i tai aripele speranței. M'am oprit și am cercat s'o dreg. I-am dovedit cu statistici că cel mult zece procente dintre soldați mor în războaie și că primejdia nu-i, deci, așa de mare, cum și-ar putea închipui cineva din depărtare. Dar putut-a știința mea să-i mai dea seninătatea credinței?...

A fost în zadar. Vorbele mele necredincioase au prins. Nadejdea nu mă mai ascultă. Și am lăsat-o pe atât de gânditoare, pe cât de veselă fusese îa început. Așa am găsit-o a doua zi, a treia zi, a patra zi, în fiecare zi de atunci încoaci.

Acum îți dai seama cât de mult mă tulbură povestea aceasta.

Adecă, cum? Cine sunt eu să sdruncin credința fericită a unui suflet curat? Am eu certitudinea, nu că sfântul Nicolae n'a venit la Tomsk, dar că Dumnezeu...

Ascultă! Sunt foarte tulburat. Am fost ne-

ghiob și rău și îmi aduc aminte de nevestă. Nu-i dădeam voie să umble la biserică. Când am plecat în războiu s'a dus fără să mă întrebe.

Dumnezeu ! Dumnezeu !...

Ce-o fi aia ! Nu știi. Atâta văd acum, ca nicio-dată, că credința lui mută munții, cum spune Evanghelia, că e în stare să dea puterea liniștei unei logodnice, al cărei logodnic se duce la moarte.

Dumnezeu ! Dumnezeu !...

Intr'adevăr, încep să nu mai urmăresc cu aceeași ură pe popii aceștia ignoranți și soioși. Imi închipui că, pe lângă toată atmosfera anti culturală pe care o răspândesc, fără îndoială, cu nemiluita, într'un moment mare ca acesta, ei dau un sprijin netăgăduit, un factor al biruinței rușești, ei, cu icoanele lor și cu ortodoxia lor îmbâcsită.

Da, da...

Tu ești abonat la biblioteca lui Makușin ? E o frumușică bibliotecă, cu cărți nemțești și franțuzești. Nu plătești decât 20 kopeici pe săptămână și depui o cauție de 2 ruble. Se pot abona și prizonierii. Alaltăeri am scos „*Pensées religieuses*” de Pascal. De două nopți mă flagelez cu maximele acestui strașnic gânditor. De două nopți mă privește ochiul lui sever, străbătut de flacăra lui Isus.

V.

UN SÂRB

E ordonanță în apartamentul în care locuiesc eu, cu un Român, un Italian și un Croat. E Sârb din Banat Mladen al nostru. Știe și românește, ungurește și chiar englezește, fiindcă a fost în America. Un băiat voinic, cu mustața mare. A, mustața lui Mladen ! Iși are povestea ei. Mladen a fost servitor o vreme prin Belgrad. A fost servitor la un ministru. Atât de mult îl iubiă excelența sa încât îl ținea ca pe copilul lui și-i împliniă toate dorințele. L'a dus chiar și la bal la palat pe Mladen, excelența sa domnul ministru. Dar nu numai, așa, să privească de după ușe, ci în lege, ca pe un ambasador. La Belgrad, la bal la palat, după mărturisirea lui Mladen, nu-ți trebuie decât o haină neagră, niște mănuși albe și să știi să dansezi „colo”. Iar cât despre partea dansului : unul e Mladen !...

La un astfel de bal a făcut Mladen cunoștință cu prințul Gheorghe și a legat cu el prietenie

ca 'n povești. Se duceau împreună în fiecare săptămână odată să pescuiască cu undița pe Dunăre. Și ce băiat detreabă eră prințul. Dacă se plictisiă de pescuit, se desculță, își băgă picioarele în apă, îi da o țigară lui Mladen, și începea să povestească : — ce mai face „*șvaba*” dincolo peste Dunăre și hoții de Unguri...

Așa a ajuns Mladen să-l cunoască și regele Petar. Intr'o zi l-a chemat bătrânul la el. Au zise cum știe el griji vacile. Avea bătrânul o vacă din Elveția. Nimeni nu i-o știă griji. Zice regele : — Mladen, eu nu pot bea decât lapte dela vaca asta. Să mi-o grijești tu, că aici n'am pe nimeni ca tine. — Ți-o grijesc, Maiestate, a răspuns Mladen, răsucindu-și mustața. Dar regele de colo : — Foarte bine, dragul meu, dar un lucru te rog. Să-ți razi mustața, că, știi, aici la noi așa-i legea. — Maiestate, orice să-mi ceri, dar asta nu pot. Mi-a mai cerut o milionară din America. Ziceă că dacă mi-o rad, mă ia de bărbat. Și nu mi-am ras-o...

Acum regretă Mladen. S'ar fi ciufulit, cei drept, dar eră în Serbia și putea să lupte și el alături de prințul Gheorghe împotriva Neamțului și Ungurului.

— Mladen, adu apă !

Mladen cetește gazeta.

— Mladen, pune lemne pe foc !

Mladen are vr'o trei camarazi în bucătărie și le povestește noutățile zilei.

— Mladen ,te chiamă domnul locotenent !

Mladen, să audă, și se întoarce în altă parte. Domnul locotenent e croat și Mladen îl urăște din fundul sufletului, fiindcă domnul locotenent nu vrea Serbia mare, deși, spune Mladen, aceleleaș cântece le-avem, domnule, dansăm aceleași dansuri și suntem aceeași nație...:

A căzut Belgradul.

Pe Mladen nu-l mai poți folosi la nimic. Umblă tembel de colo până colo, se ascunde prin bucătărie și plânge.

— Nu se poate, domnule, nu se poate. Nu-i dreptate pe lume. Și soldat, ca Sârbul, nu e. Dar nu se poate, domnule. Belgradul ! Ce oraș frumos ! Așa case ca în Belgrad nu mai sunt în nici un oraș de pe lume...

A treia zi după căderea Belgradului știrea s'a confirmat oficial și Mladen a devenit grav. Lipsește des de acasă. E mereu printre Sârbii lui, prin lagăr, deși i-am interzis, nu cumva să ne aducă vr'o boală epidemică.

Belgradul a fost însă recucerit.

Mladen s'a mai înviorat. Nu s'a îndoit un moment că „*svaba*” a putut să intre în cetatea tuturor Sârbilor, dar știrea l'a sguduit, cu toate aceste. Gravitatea nu și-a mai pierdut-o.

La o lună s'a prezentat cu noaptea în cap la noi în odaie.

— Ce-i, Mladen ?

— Domnilor, mă duc.

— Unde, mă? Ești nebun?

— În Serbia, domnilor. Am trimis o petiție cu încă douăzeci și patru de tovarăși să ne lase să mergem să ne batem. Am trimis-o la Petrograd, la ministrul sârb și Țarului. Azi plecăm. A venit ordinul. Mai mare rușinea să stai aci, când mor frații noștri. Altfel n'avea nici un rost să dezertez la Ruși...

Mustața lui Mladen eră unsă frumos, trupul lui drept se ținea mai bine ca oricând, în ochi aveă străluciri fugare și fruntea i s'a încrețit, tăind pe mijloc o dungă firoasă.

— Am să-l văd eu pe „șvaba” la Belgrad.

I-am întins toți mâna, cu excepția Croatului.

— Să umbli sănătos, Mladen, și vezi de te poartă bine, să nu pună Ungurii mâna pe vaca lui Petar...

VI.

I A N

Ian erà măcelar de meserie și ceh de neam. Mic, ațos, cu mustăcioara tunsă și adus puțin de spate, l'ai fi crezut mai curând bărbier, dacă nu chiar croitor.

Ian s'a plictisit dela o vreme fără de lucru în lagăru prizonierilor. Se făcuse iarnă cumplită cu 20—30—40° Reaumur. Nu maiputea ieși pe afară să caște măcar gura la exercițiile Rușilor. Să stea toată ziua lungit, ca ceilalți, în baraca pe jumătate subpământeană, îi erà iar imposibil, mai ales că i se isprăviseră banii de tutun. Avusesse el câteva parale când sosise la Tomsk, dar, împrumutând în dreapta și în stânga, pierzând la cărți și la șac, în curând s'a trezit fără lescaie.

A încercat Ian la început să-și găsească de lucru ca bucătar. Prizonierii, împărțiți în companii, purtau gospodărie, ca acasă— pe banii Rușilor. A intrat la bucătărie, fiindcă, zicea el, dela măcelărie până la bucătărie nu e decât un

pas. A fost însă dat afară la vr'o trei săptămâni. Fusesse învinuit de un Polon că împarte carnea parțial între Cehii lui. Nu erà adevărat, dar comandantul companiei erà și el polon.

A încercat atunci Ian la brutărie. S'a umplut de făină vr'o câteva săptămâni, a ridicat la saci și a cărat lemne. Intr'o bună zi s'a privit în oglindă. El, cogeamite măcelar, obișnuit să se vadă numai în roșu, s'a zărit alb din creștet până în tălpi și năclăit cu aluat. Mândria de profesionist i-a svârlit lopata din mână, l-a scuturat de făină, l-a spălat de aluat și cât ai bate în palme Ian s'a desfăcut și de această meserie nouă.

In lagăr, tocmai atunci, mai ales printre Cehi, erà mare învârteală. Se înființă un cor și o orchestră. Se găsisse un conte rus, singurul care trăia la Tomsk, să cumpere toate instrumentele pentru o orchestră și o baghetă. Altceva nu mai trebuia fiindcă glasuri și mai ales urechi și mâni aveau Cehii.

Ian cântase în cor în copilăria lui. S'a prezentat și el la examen. A fost însă respins. A fost chiar luat cu huideo, fiindcă a încercat să-și susțină cauza cu mai mult glas. Ian mai bătuse și o tobă într'o orchestră de provincie. Dar se vede că și știința aceasta îi erà insuficientă. Printre muzicanți se găsiu tot absolvenți de conservator, oameni pretențioși, cari au dat mai târziu un concert slav foarte aplaudat de societatea Tomskului. Ian, cu un cuvânt, n'a avut

noroc nici în această întreprindere. A trebuit să-și ia iară locul vechiu în baracă și să se apuce iar de plictiseala de mai înainte.

Noaptele se începeau la trei după amiazi și se terminau a doua zi la zece. Zilele, în scurttimea lor înspăimântătoare, abia se alegeau din nopți. Ian s'a întristat rău, și, ce erà mai îngrijitor, Ian a început să viseze.

Ah, visurile, visurile ! Ce căutau ele în capul lui necăjit ? Dacă închideà ochii visà Ian, dacă îi deschideà visà iar, și dacă îi ținea întredeschiși, veniau visurile ca niște căprioare să bea apă printre pleoapele lui înlăcrimate, căci Ian plângea de multe ori, de câte ori îi apărea nevastă-sa cu copiii în brațe, să se uite la el, cu ochii mari și dornici.

Zadarnice erau toate încercările de a-și trimite gândurile în alte părți. Vr'o vorbă aruncată de vr'un tovarăș, vr'un cuvânt spus în somn de vr'un vecin, îl mutau iar cu sufletul acasă în Cehia lui și baraca se populà iar cu vedenii triste. Noaptele mai ales păreau că nu se mai sfârșesc arătările. Ian le vedeà și pe ale celorlalți : copii flămânzi, părinți sdrențoși și fete desnădăjduite, cu sutele și miile...

Noroc că dăduse de un mijloc de a-și cumpără tutun. Primià atâta pâne încât puteà să și vândă o parte din ea. De obicei vindeà jumătate, își cumpără tutun și cât erà ziua de lungă trăgeà din lulea. Il încunjurau valuri argintii de fum,

mângâitoare și prietenești, iar el avea iluzia că mai e cineva care stă lângă el, unul dintr'ei lui de acasă, nevăzut, dar bun și compătitor.

Intr'o zi au fost conșcriși toți meseriașii și muncitorii prizonieri. Lui Ian i-a strălucit atunci prima rază de bucurie. Trebuie să găsească și el de lucru undeva. Rând pe rând s'au dus bərbierii, croitorii, lăcătușii, mecanicii, tipografii, librării și toți ceilalți, angajați la muncă în oraș. Până și birjarii au plecat. Așa a ajuns și Ian la nevasta unui măcelar plecat în războiu.

Ordinul era ca toți prizonierii muncitori pe la particulari să primească haine și să nu fie puși la munci cari desonorează uniforma. Plata se făcea după învoială, sub controlul comandamentului rus, care trimetea din când în când ofițerii prizonieri să ancheteze bunul mers al lucrurilor.

Când s'a văzut Ian iar cu barda în mână, cu cuțitul la brâu și cu amnarul, a răsuflet odată din baierile inimii, și-a trântit căciula pe ceafă și a prins condeiul în mână : — Dragă nevestă, află că sunt sănătos, că am de lucru și...

Nici el nu știa cum să-i dea de veste nevestii, că e bine și că le mulțumește Rușilor că nu l-au lăsat să moară fără de lucru.

Trei luni de zile a stat Ian la stăpân. Și-a strâns vr' o treizeci de ruble. A patra lună s'a trezit însă în el spiritul de independență al Cehilor. Cum, adevărat? Măcelar cu măcelăria lui, fost patron, să stea în slujba altuia?

S'a asociat cu încă doi și prizonieri cum erau și-au deschis o măcelărie. Nu lucrau în mare, dar știau să pregătească șunci de Praga și crenvirși admirabili. Ofițerii prizonieri, cari alcătuiau în grupuri câte un menaj, au început să cumpere dela el. Au început să cumpere și orășenii.

— Șuncă de Praga, crenvirși !...

În fiecare dimineață pornia Ian cu corfa în spate pe la cazarmă și prin oraș.

A ajuns un tip cunoscut. Toată lumea îl știe la Tomsk pe „austrieț”-ul întreprinzător, pe Ian, pe fratele ceh, pe „slavul nostru”, iar lui i-a revenit vechiul umor. Fiecărui cumpărător îi spune o ghidușiță: Făceă și politicărary Cluj

Pilda lui au urmat-o și niște croitori. Mulți dintre muncitori și meseriași s'au hotărît să nu se mai întoarcă din Siberia, unde este un atât de larg teren de muncă, unde sunt atâtea izvoare de venit și populația atât de primitoare.

VII.

S F Â N T U L

Unul Vasile Țepeneag de pe valea Cărașului din Banat. Eră cel dintâi care se sculă și cel din urmă care se culcă. Nu mănca decât legume și pâne. Se spală după fiecare mâncare și-și zicea rugăciunile. Toată ziua umblă singur, de colo până colo, prin baracă și nu vorbiă cu nimeni. Avea niște mustăți lungi, o barbă neagră mare și părul vâlvoi. Capul și-l ținea veșnic pe umărul drept, pe față cu un zâmbet iertător și rugător de iertare. Ochii căscați i se uitau împrăștiat. Mânile îi tremurau când se împreunau pentru rugăciune și degetele i se încleștau nervoase când se închină.

L-au fost botezat „sfântul”. Străinii mai ales se prăpădeau de răs când îl vedeau bătând în fiecare seară câte douăzeci de mătănii. Se întrebau ce însemnează încovoierile acele și de ce va fi sărutând omul praful bărăcii. Românilor

le era cam rușine de el. Il cicăleau mereu. El răspundeà rar de tot câte o vorbă legănată.

Intr'o seară, vr'o câțiva, vecini cu satele, l-au încolțit.

— Măi Văsălie, ce dracu te tot ferești de noi. Să-ți zici tu ocinașele tale, că nu te oprește nimeni, dar mai fă-te încoaci să-i mai tragem și vr'un cântec, știi, ca pe la noi. Te-o fi ajungând doar și pe tine dorul de nevastă.

Foileana bobului,
Vai, zilele omului,
Cum se trec,
Cum se petrec...

— Lasă-l, mă, nu-l vezi că-i iar la porțile raiului...

Țepeneag s'a oprit o clipă dus pe gânduri în fața tovarășilor. Soba mare împrăștià lumină în jur, obrajii lui palizi păreau că sunt morți și ochii îi străluceau fosforescenți.

— N'ar strică să vă mai rugați și voi lui Dumnezeu, că aveți destule păcate pe suflet.

— Ne rugăm, Văsălie, dar în gând, că Dumnezeu aude și așa.

— N'ar strică, fraților, că aveți păcate grele. Gândiți-vă că ați omorât oameni.

— Par'că i-am omorât noi, de capul nostru. Câți Ruși am trimis noi pe lumea cealaltă cad toți în capul lui Franz Iosef. De pe partea asta poți fi liniștit, Văsălie...

Țepeneag a tresărit strângându-și buzele cu amărăciune.

— Nu știi dacă Dumnezeu îl va pedepsi numai pe el. Nu cred. Dacă noi n'am fi voit? Și-apoi el e papistaș. Cine știe cum crede el! Alta e credința noastră...

Țepeneag s'a așezat lângă sobă, alături de ceilalți, într'o rână. Toți tovarășii au izbucnit veseli.

— Așa, Văsălie, așa te vrem. Așează-te aci lângă noi.

Eră întâia oară că se încurcă și el la taifas. A zâmbit trist și a oftat.

— Mă așez, fraților, că trebuie să mai vorbesc și eu, trebuie să mă spovedesc cuiva. M'aș fi dus la un popă rusesc, dacă aș ști rusește, că-s tot de legea noastră...

Pe fețele tuturor s'a înstăpânit un aier grav. Simțiau că se desleagă o taină. Țepeneag a început să povestească cu vorba rară și chinuită.

— Eram în Galiția, după cea dintâi luptă mare. Ce să vă spun? Ați văzut și voi cum e războiul. Se făcuse seară când s'a isprăvit. Noi ne-am fost dat înapoi cu vr'o câteva mii de pași. Am lăsat în urmă toți răniții. Plângeau bieții oameni și urlau de durere. Ne-am săpat șanțurile. Compania noastră se potrivise la marginea unui sat. Zicea căpitanul că noaptea vom avea li-niște, că Rusul e obosit și el.

Mie îmi căzuse frate-meu de dimineață. L'au ras cu cele dintâi gloanțe. Și ce munte de om erà, măi fraților? Să te omoare cu un pumn. Trăiserăm bine împreună. El erà mai mare ca mine cu trei ani. Dar n'am avut niciodată nici o vorbă. Imi erà jale și necaz. Mă gândeam la copiii lui. Aveà patru. Mă gândeam să-i răzbun. Am să-i tai beregata celui dintâi Rus pe care-l întâlnesc, îi ziceam unuia Toader Barbăalbă, care sta lângă mine. Erà îndârjit și el, că-i murise și lui un văr. Ba să-i sucești grumazii și să-l spânzuri de limbă, a zis el. N'a apucat să-și gate vorba bine. N'am apucat să mai spun și eu ceva. S'a spart un glonț de tun drept în fața noastră. Cel dintâi în seara aceea. Lui i-a luat capul și pe mine nu m'a atins. M'a umplut numai de țărână.

Când m'am desmeticit Toader Barbăalbă erà tot un sânge de sus până jos și nu mai suflă. Tunurile rusești au început să bubuie ca la sfârșitul lumii. Se sguđuia cerul. Și tot spre satul nostru băteau. Pe mine m'a prins groaza. Nu-mi ieșià din minte Toader Barbăalbă : — Ba să-i sucești grumazii și să-l spânzuri de limbă !...

Bătaia lui Dumnezeu, fraților. Noi ne sfătuiam cum să tăiem și să spânzurăm pe Ruși, creștini ca și noi, și Dumnezeu ne-a auzit și ne-a pedepsit.

Toată noaptea n'am mai tras nici un glonț. A doua zi am luat-o cu toată compania la fugă. Vr'o două zile nu ne-am oprit. Când am stat

de popas, la marginea unei păduri, eră într'o dimineată. Se făcea un soare curat și un cer vântat ca liliacul. Căpitanul ne-a numărat, ne-a cercetat puștile și a poruncit să ni se aducă mâncare. Eu, ca un lunatec, nu mă gândiam la nimic. Il auziam pe Toader Barbăalbă zicând : ba să-i sucești grumazii, ba să-l spânzuri de limbă, și-l vedeam lângă mine fără cap și plin de sânge. Nu mi-ar fi venit să mănânc și n'aș fi putut închide un ochiu să mă odihnesc puțin.

După ce au isprăvit feciorii cu merindea și au tras câte o țigară, a strigat căpitanul :

— Să-l aduceți pe Rus, să mai mâncăm și Ruși !...

Nici nu le-am fost văzut până atunci. Fusese la coada companiei. Un ometeu, cât o claiie și bărbos și sdrențos. Zicea căpitanul că el a făcut semn Rușilor unde să tragă cu tunurile în satul de unde am rupt-o la fugă, că e spion. L'a ispitit în toate limbile pe care le știa căpitanul, dar namila de om tăcea încruntat și nu răspundea decât „*neznai*”.

— Atunci „*neznai*” să fie, a zis căpitanul, și te-om acăța frumușel coala de-un stejar.

Cumplit om căpitanul. Un Ungur din Seghedin. Noi credeam că glumește. Dar el, nu.

— Măi Sânpetrea, zice către un căprar, i-al pe Rus și-l spânzură de stejarul ăla din marginea pădurii, să-l văz și eu pe dumnealui cum zice „*neznai*” și-l bate vântul...

Peste întreagă compania au trecut fiorii morții. Sânpetrean s'a îngălbenit și s'a înverzit, s'a sculat și și-a dus mâna la chipiu.

— Trăiți, dom' căpitan, eu nu pot.

— Cum? Nu poți?

— Mai bine să mă spânzure el pe mine.

L-a împușcat, i-a tras un glonț în cap lui Sânpetrean, de s'a lungit omul ca o cârpă la pământ, și înjură căpitanul de nu-l țineă gura, că suntem Valahi puturoși, că noi suntem mămăligă și nu cătane, că să fim ai dracului cu tot neamul nostru.

Mie îmi clănțaniau dinții în gură și mă gândeam la vorba lui Toader Barbăalbă : — Ba, să-l spânzuri de limbă, ba să-i tai beregata... M'a văzut căpitanul. A strigat la mine.

— Iacă și pe ăsta. Ți-e frică.

Mi-a făcut semn cu mâna.

— Pleacă.

Și am plecat, măi oameni buni, l-am deslegat pe Rus, că eră legat la mâni și i-am făcut sbiț în jurul gâtului. Când am ajuns în dreptul stejarului s'a închinat și el și m'am închinat și eu. Zice el : pravoslavnic? Zic : pravoslavnic ! Și l-am spânzurat, măi oameni buni...

În barba lui Țepeneag cădeau lacrimi fără număr.

— Și-acum îl aud cum horcăie și-l văd cu limba scoasă, Doamne, Isuse Hristoase, Sfântă Maică Precistă !...

Țepeneag se închină și cu el împreună toți ceilalți. Focul abia mai pâlpâia în sobă și pe fețele bieților Români treceau umbre și lumini în unde încete.

VIII.

KATJA ȘI SONIA

Amândouă sunt blonde. Katja are părul mai deschis. Al Soniei e cenușiu. Amândouă sunt funcționare. Katja e în birourile unui inginer. Sonia e la căile ferate. Amândouă stau în aceeași locuință.

Aceasta e asemănarea între ele. Altfel se deosebesc mult. Katja e plină și are linii rotunde, are gust mai rafinat, știe mai multă literatură și se îmbracă mai bine. În toate trădează o educație mai îngrijită și o mai bună stare în copilărie. Sonia pare să fi răsărit dintr'un strat social cu un grad mai jos, fiindcă fața ei are trăsături mai aspre, e mai sveltă și mai ascultătoare. Totdeauna Sonia cedează mai întâi în micile lor certuri trecătoare.

Dar mai au două puncte de întâlnire. Amândouă au întrerupt studiile la universitate din lipsă de mijloace și amândouă își au romanele de iubire, terminate cu adânci decepții. Firește

că decepțiile acestea le-a suportat mai bine Sonia decât Katja. Sonia tot mai speră într'un roman fericit. Katja spune cu mândrie că nu va mai iubi niciodată cu nădejdi de trăinicie luminoasă, va culege de azi pe mâne, de unde va vrea ea și când va vrea, plăcerile iubirii sensuale — și atât !

Când a izbucnit războiul european Sonia a voit să intre soră de caritate. Katja se bătea cu gândul să ceară voie să lupte în front. Vr'o două săptămâni s'au frământat în frigurile pregătirii. Sonia și-a cumpărat cărți de anatomie și Katja a făcut exerciții cu un baston, în loc de pușcă. Au urmat apoi două săptămâni de necazuri în care au trebuit să constate că dacă își părăsesc slujbele, la întoarcere, n'au să și le mai poată ocupa. Au mai trecut în sfârșit două săptămâni de lamentații asupra rolului ingrat al femeii în lume și în Rusia. În săptămâna a șaptea au sosit cele dintâi transporturi de prizonieri. Katja și Sonia și-au găsit o nouă preocupare, care, de altfel, le convenia mai mult.

Primul transport a sosit într'o Vineri dimineața. Ca fulgerul s'a răspândit vestea în oraș. O mulțime de lume s'a îngrămădit la gară. Neapărat, că Sonia și Katja au fost cele dintâi.

Să fi fost o mie de prizonieri. Vr'o treizeci de ofițeri. Restul erau soldați. Ofițerii erau în vagon de clasa a patra, iar soldații în vagoane de marfă, câte patruzeci de vagon.

Una la un capăt al trenului, cealaltă la altul, Katja și Sonia s'au uitat lung la bieții austriaci frânți de oboseală, nespălați, ruși și unii răniți. Fiecare în parte avea impresia că li se face prizonierilor o primire prea rece, dacă nu chiar dușmănoasă. Pe ici, pe colo, din public, sbură câte o glumă urmată de râsete. În acelaș moment și Katja și Sonia își aruncau privirile severe asupra păcătoșilor, ca să și le întoarcă apoi rugătoare către prizonieri.

În drum spre casă au vorbit puțin. Din când în când se opriau, oftau și se uitau una la alta cu înțelegere :— săracii austrieci !..

Seara au stat mult de vorbă. Nu s'au dus la cinematograful obișnuit. Au stat acasă și și-au povestit impresiile. Una a văzut un lucru dureros, cealaltă a văzut altul. Amândouă și le împrăstiau în memorie, cu lungi considerații asupra imperfecțiunii firii umane. Ce e războiul? Se întrebau. E ultima rămășiță a bestiei în om, răspundeă Katja în mezzosopran și Sonia în alt.

— Da, dar ei l-au dorit.

— Așa e, însă noi n'am dorit războiul japonez?

— Adevărat.

— Săracii Austrieci.

— Săracii.

Și Katja s'a întors în pat la dreapta, iar Sonia la stânga, spre perete.

Din ziua aceea au avut de lucru. În fiecare dupăa miază, după slujbă, ieșiau la plimbare să

vadă prizonieri. Dacă vedeau vr'un soldat de rând, dacă se convingeau că e soldat de rând, îl opriau la un colț de stradă, îi strecurau discret câteva kopeici în mână și se duceau mulțumite mai departe. Toată seara apoi vorbeau despre micul lor dar, făceau în închipuire biografia prizonierului, îi cântăreau nenorocirea și-i plângeau soarta amară.

Dorința lor mare era să cunoască niște ofițeri. Și-au cumpărat gramatici nemțești și au făcut un plan de bătaie. Nemțește n'au prea învățat, dar planul și l-au executat inteligent. Sonia îl găsisese.

Au știricit cine e comandantul prizonierilor, au căutat printre prietenii lor cine îl cunoaște, au găsit o Evreică, madam *Bronenoseț*¹⁾, cum îi ziceau ele, din pricina grăsimii ei considerabile, și au legat prietenie cu el și cu nevastă-sa.

Căpitanul K., era din rezervă, vorbea perfect nemțește și era însurat cu o fostă călăreață de circ, o tătară mult mai tânără decât el, mult mai incultă, dar cu inima moale și bună. Când ce a auzit Akulka de dorința fetelor a stat de capul căpitanului până ce, într'o bună zi, Katja și Sonia au putut face cunoștința alor doi Cehi, apoi a altora și altora, de toate naționalitățile, câți treceau prin biroul căpitanului cu vr'o treabă.

---

1) Quirasat.

Pe câți i-au cunoscut i-au mângâiat cu privirile, le-au spus o vorbă bună pe rusește, dar nu s'au putut înțelege. Și Katja și Sonia erau nemulțumite. Ar fi dorit o cunoștință mai fără control.

Intr'o zi au cetit la gazetă că episcopul Anatolie al Tomskului și Altailor va da de Crăciun un prânz pentru toți prizonierii pravoslavnici Sârbi și Români. Căpitanul invitase pe ofițeri la el. Gândul Soniei și al Katjei s'a întors imediat spre catolici. Oare ei să nu aibă nici o sărbătoare?

Și s'au pus amândouă pe lucru. O săptămână întreagă și-au tras dela gură, au cumpărat fel de fel de mezeluri, prăjituri, ceai de cel mai bun, tutun și câte o tabacheră, cadoul, căci fiecare Rus, fie cât de sărac, trebuie să dea un cadou de Crăciun.

Când au apărut cei doi aleși în prag Katja și Sonia au roșit de bucurie. Măi aveau oaspeți, vr'o câteva colege și vr'o câțiva colegi, dar toată inima lor se îndreptă spre bieții străini. Imaginația lor fecundă îi învăluia în aureola unor eroi sau cel puțin martiri. Ori ce ar fi făcut ei eră bine și frumos și original mai ales. Dacă domnii ofițeri se așezau degajați, picior peste picior, pe scaune, Katja zâmbia triumfător Soniei. Dacă zâmbiau ei la rândul lor, Sonia o privia cu mândrie pe Katja. La atâta se reducea toată povestea, căci cei doi fericiți abia știau

îndrugă vr'o două vorbe rusești. Aveau un dicționar cu ei și de câte ori voiau să spună ceva răsfoiau câteva sute de pagini. Și aceasta era însă original și Katja și Sonia iradiau de mulțumire când puteau prinde înțele ul unui cuvânt vorbit de ei.

Niciodată nu 'a jucat o pantomină mai dificilă și niciodată n'au mâncat mai bine, n'au fumat tutun mai bun și n'au băut ceai mai aromat cei doi ofițeri, ca atunci.

Târziu de tot, obosiți de o „convorbire” atât de grea, oaspeții au cam rărit vorba. Folosind un moment de tăcere Sonia a făcut semn asistentei să asculte și Katja a spus la început cu glas tremurat, dar către sfârșit tot mai aprinsă, o poezie de a ei „Prizonierii”. Erau impresiile dela gară rimate cu refrenul „*aceștia nu sunt dușmani*”. Toți au aplaudat. O știau pe Katja meșteră. Publicase mai multe versuri într'o revistă studentească. Ofițerii n'au priceput însă nimic, au plecat capul în pământ obosiți și ei. Katja și Sonia au crezut că sunt triști și emoționați, i-au acoperit cu o undă nesfârșită de mângâieri și i-au ghiftuit cu prăjituri și țigări.

Dar vremea trecea și toți manifestau semne de plecare. Katja părea că nu și-a isprăvit încă rolul. Se învârtia în dreapta și în stânga frângându-și degetele. Intr'o anume clipă s'a oprit în fața unuia dintre ofițeri, i-a pus mânele pe umeri și i-a spus tare și răspicat.

— Nu fii supărat. Oricând poți veni la noi. Eu te primesc ca o mamă, ca o soră sau ca o nevastă. Cum dorești.

— Până aci, au protestat Rușii.

— Nu protestați, le-a răspuns Katja cu un gest de mândrie, fiindcă îmi cunoașteți principiile.

Și oaspeții s'au împrăștiat, iar Katja și Sonia s'au culcat tăcute și gânditoare. Sonia pusese ochii pe unul. În căpșorul ei blond se lămuriau primele capitole ale noului roman. Katja era gravă și mulțumită, că a făcut o faptă umană.

— Ascultă, Katja, zise Sonia strângând perina în brațe, într'adevăr aceștia nu sunt dușmani.

— Dragă Sonia, ți-am mai spus, a răspuns Katja, de când au trecut dincoaci de frontul rusesc, ei nu ne mai pot fi dușmani.

IX.

IN ȚINTIRIMUL DIN TOMSK

Zăcea înfășurat cu giulgiu alb într'o cameră mortuară a spitalului de epidemii. Murise bietul de tifos exantematic. Eră român din jurul Bistriței, un anume Stan Sofronea, infanterist. Boala îl slăbise grozav. Vână în jurul ochilor, vână la buze și vână dedesubtul unghiilor, eră aproape cu neputință să-l privești fără să te cutremuri.

Vr'o câțiva foști prieteni din plutonul de onoare care venise să-l petreacă la groapă l-au așezat într'un sicriu de brad înspăimântați, l-au scos pe brațe afară și l-au pus într'o sanie largă. Rușii trimiși și ei drept gardă de onoare au prezentat armele, ofițerul comandant al plutonului de prizonieri a comandat și el *drepti*, a salutat și a dat ordinul de plecare.

L-au dus mai întâi la o biserică din apropiere. reotul rus i-a cetit o scurtă slujbă, i-a lipit pe unte o hârtie și i-a pus în mână o altă hârtie.

Vr'o câteva babe s'au închinat la căpătâi, i-au aprins două luminițe de ceară la picioare, apoi s'a pornit convoiul spre țintirim.

Erà iarnă cumplită în Februarie 1915. Ningea. Fulgi grei de zăpadă se lăsau albi deasupra negrei nenorociri ce-l ajunsese pe Stan Șofronea. Scăpase omul de gloanțe, scăpase de baionete, scăpase lancea Cazacilor. N'a avut cel puțin parte să-și doarmă somnul de veci în uriașul mormânt comun din Galiția. A venit să moară înveninat la Tomsk în mijlocul Siberiei, să-și culce oasele trudite în pământul îndepărtat al Asiei, singur.

Ningeà. Par'că se împreună cerul cu pământul Soldații abia se puteau țineà pe urma saniei trasă de un cal rusesc nărăvaș. Făceau copci prin zăpadă, cădeau și se sculau iară, silindu-se să păstreze cât mai bine ordinea. În sufletul tuturor se scoborîse ceața dureroasă a aducerilor aminte. Iși vedeà fiecare pe mama lui, pe surori și frați și nevestă, acolo în Ardealul îndepărtat. Rușii erau visători. Călcau voinicește cu cismele lor grele, dar ochii vineți le erau duși în altă parte. Se vedeau și ei undeva în Germania sau în Austria, mergând pe acelaș drum, ca Stan Șofronea, pe pământ străin și rău primitor, ori cât ar fi de bun.

Ningeà. Trecătorii se opriau pe străzi, își descoperiau capetele, se închinau smeriți și se uitau o clipă în urma tristului convoiu. Bătrânii

dau dumiriți din cap, femeile își ștergeau o lacrimă în taină și copiii se uitau cu ochii mari.

În țintirimul vast al Tomskului, la marginea răsăriteană, acolo unde nu sunt cruci și unde se îngroapă necunoscuții, acolo îl așteptă gura largă a unui mormânt pe Șofronea. Aceiași prieteni l-au luat iară pe brațe și l-au coborât încetșor în groapă. Alții au dat cu lopețile să arunce pământ peste el. Mergea greu. Inghetaseră bulgării.

Întâi a aruncat ofițerul o mână de țărână, pe urmă prizonierii, rând pe rând, mai apoi Rușii.

Mormântul a fost repede astupat. Repede s'a tras dunga de pământ care taie toate năzuințele omenești. Șofronea a rămas înăuntru. Ceilalți au rămas afară.

O clipă, după ce au sfârșit, și Rușii și Românii s'au privit cercetători în față. Par'că ar fi voit să se întrebe : — adecă de ce aceasta? O clipă. S'au închinat apoi toți plini de aceiași cucernicie pravoslavnică, au dat din umeri și au exclamat, fiecare pe limba lui, cu obișnuitul fatalism al țăranilor : — Ce să-i faci? N'ai ce-i face !

Și au plecat.

În seara aceia trebuie că sufletul mortului colindă pe la vr'o margine de sat din jurul Bistriței să-și ia supremul adio dela rude și dela prieteni. N'a putut însă găsi pe nimeni. Sufletele

alor lui rătăciau și ele în goană prin țintirimul din Tomsk căutând un mormânt proaspăt și negăsindu-l, neștiindu-l alege de sub pătura de zăpadă care-l acoperise ca uitarea pe acest martir necunoscut al Ardealului.

X:

GHEORGHE ROATĂ

Ce va face România? E eterna întrebare care frământă pe Românii din lagăr. Vr'o câțiva bucovineni știu rusește și cetesc gazetele. Ei sunt purtătorii de vești. România intră împotriva Austriei. România nu va intra. Părerile se alternează, după cum își fac calea știrile gazetelor rusești. Părerile se ciocnesc cu violență de multe ori. Acolo în barăcile subpământene, la lumina misterioasă a focului, în atmosfera grea de azil de noapte, s'au născut fanatici.

Unul de pe câmpia Ardealului, un fost cantor, cu barba lungă de apostol, cu ochii mari, străfulgerați de ideal, umblă nopțile dela om la om :

— Să știți că se întâmplă. Azi am vorbit iar cu domnii ofițeri ai noștri. România va intra cât mai curând. O săptămână, două, trei ! Doamne auzi-ne !...

Toți îl ascultă cu frică și cu cutremur. Nicăeri nu se respectă mai mult puterea credinței ca în rândurile țăranilor.

E însă o meteahnă la mijloc. Războiul cu patimile lui înfricoșate a răscolit și cele mai ascunse adâncuri ale religiosității românești. Greutatea jurământului dat împăratului se resimte mai mult decât oricând. Mulți se tem de bătaia lui Dumnezeu. Nu cumva, călcând acest jurământ, — vor fi aspru pedepsiți. — Dați Chesarului ce este al Chesarului și lui Dumnezeu ce este al lui Dumnezeu, răspunde cantorul de pe Câmpie, închinându-se. Noi ne-am dat împăratului sângele și ne-am primejduit viața. Ne-am deslegat de jurământ. Acum să-i dăm și lui Dumnezeu ce este al lui. El ne-a făcut Români, așa cum suntem.

Dar vorbele cantorului, ca și știrile gazetelor rusești, promit numai intrarea României în războiu. România nici gând nu are să se miște. În lagăr se înstăpânește din ce în ce mai mult necredința. Nici chiar asigurările „domnilor ofițeri” nu mai prind. Bietul apostol de pe Câmpie, pe zi ce merge, își trăește traiul. Azi îl întâmpină un zâmbet, mâne îl șfichiuește o ironie, poimâne îl năvălește o insultă. Contrariat, și el, ca toți oamenii cari se simt ne la locul lor, își pierde cumpătul și comite azi o gafă, mâne o prostie, poimâne o măgărie. Isbutește, în sfârșit, cum se întâmplă de obicei cu toți apostolii vremii noastre, să se acopere de ridicol. Nimeni nu-l mai crede. Toți își permit câte o lovitură : — Când intră România, cantore ? Radeți barba, că poate că se 'ndură să te asculte !...

Un ultim rol serios al cantorului !...

Intr'o zi a primit dela „domnii ofițeri” o hârtie. Bieții „domni ofițeri” au trecut și ei prin toate gamele de sentiment cari au tresărit în barăci. Ei nu și-au pierdut însă credința. Și nu șiau pierdut-o fiindcă aveau propabil un orizont politic mai larg. Ei vedeau că România nu poate să nu intre în războiu alături de Rusia. Erau însă și ei amărâți de veșnica așteptare dureroasă. De aceia i-au dat Cantorului hârtia. Eră un fel de apel către țara românească pe care ar fi fost să-l iscălească ei, cu toți subofițerii Români din Tomsk și vr'o sută de soldați. Credeau ei că glasul lor va avea un răsunset în Regat.

Cantorul a adunat pe toți gradații într'un colț de baracă. Le-a cetit hârtia și a început să le-o explice.

Eră noaptea târziu. Toate lămpile erau stinse. Focul se stinsese de mult. La lumina unei lumânări de seu a cetit rândurile de rugăminte și plângere. Cum cetia silabisind, pe fața lui palidă, slăbită de suferință, și în ochii lui negri, strălucitori de mângâierea ședinței, isbucniau tresăriri nervoase. Barba îi tremură și glasul i se opinteă, răsunând dogit, ca prin regiunile înalte ale unui „Carii pe Cheruvimi”.

Gradații, vr'o patruzeci de voinici, ascultau gravi. Înțelegeau toți că e vorba de un act mare în viața lor. Toți tăceau.

— Ascultați, fraților ! Cinci copii am acasă. Mai bine să-mi moară toți, decât să nu trimitem noi hârtia aceasta, să știe Țara ce vrem.

Unul l-a întrerupt, încruntând din sprâncene :

— Dar dacă Țara stă pe loc și noi rămânem cu iscăliturile, ce zice Franz Iosef ?

Atunci s'a desfăcut din ceată un fruntaș mititel, cu picioarele strâmbe, cu nasul roșu, degerat în luptele din Carpați, s'a postat la mijloc și și-a rotit odată ochii printre tovarăși.

— Măi, oameni buni ! Eu am tot tăcut până acuma. N'am zis nimic. V'am lăsat să vă faceți voi apa voastră. V'ați făcut-o. Acum lăsați-mă să vă spun și eu o vorbă, una, ca o sută. Mă, să știți că România intră și-l rade pe Franț.

— De unde știi tu ?

— De unde știu ? Din bun loc știu. Dela unul din România. Eu eram la tren la Vârciorova, cu slujba mea. Când s'a pornit războiul, zice omul meu, tot slujbaș și el la trenurile românești, zice, să știi, frate, că nu mai trece mult și eu nu mă mai opresc cu trenul aici, o iau până la Timișoara și mai în sus, că se face România mare. Așa a zis. Eu îl știu de mult pe Vașilescu. Om de treabă. Nu m'a mințit niciodată. Ce-a zis el totdeauna s'a întâmplat. Acuma voi credeți ori nu credeți, dar România să știți că intră, uite, așa cum iscălesc eu aici prea cinstitul meu nume.

Și s'a iscălit încet-încet, crăcănat, de jos în sus, privind chiorâș fiecare slovă.

— Așă ! Gheorghe Roată mă chiamă. Voi faceți ce vreți.

Puțin dintre cei de față erau din părțile mărginașe cu România ale Ardealului. Aproape nici unul nu avusese legături imediate cu Țara. Pășirea netedă a lui Gheorghe Roată i-a determinat pe toți. Cantorul, nu fără oarecare amărăciune, s'a retras mai la o parte, cedând locul de conducător noului venit, mai puțin apostol, dar mai documentat.

XI.

KOSTJA ȘI MICHEL

Kostja e un uriaș, cu barba mare roșcată, cu mustățile trecute peste gură, cu mâinile cât lopețile și picat de vârsat. Cum face, cum drege, el tot cam ziua stă de pază. Se vede că sergentul are considerație pentru bătrânețea lui. Kostja a trecut de patruzeci de ani. Dar cu toate acestea e nemulțumit. De câte ori își ia pușca în spate să se așeze la intrarea lagărului de prizonieri îi înjură pe Nemți. Cine dracu i-a adus iar la Tomsk? Câtă vreme au fost numai „slavianii” habar n’avea că face slujbă ostășească, se culcă seara la nouă și se sculă dimineața la șase, trăgea tutun se mai gândia la nevastă, mai povestea și-i treceau ceasurile ca clipele. Acum trebuie să stea însă de două-trei ori câte o oră pe zi straje. Și e frig. Abia intră în cazarmă să-și desmortească oasele și iese iară la slujbă.

Dar supărarea lui Kostja nu ține mult. După zece minute de plimbare în sus și în jos prin

fața intrării, îi înghiață barba și-i înghiață muștățile sloiu, se strânge bine în șubă, își trage căciula mițoasă pe ochi și-i uită ce-i pe-afară.

Siberian de două generații, s'a învățat cu frigul. Moșul lui plecase de undeva din gubernia Kazanului, tatăl lui se născuse în Siberia. De unde să se mai teamă de înghețuri? Călțuni are, șubă bună are, barbă are, căciulă are. De ce s'ar teme de frig? Doar ochii dacă îl ustură puțin de gerul de 40°. Dar și-i închide pe jumătate și și-i apără cât de cât. Își închide ochii și se gândește.

Kostja are patru copii acasă, are pământ și învărteală bună. Țăranii din Siberia stau mai bine decât cei din Rusia europeană. În Siberia e pământ mai mult și mai puțini boieri. Tocmai de aceea și vin în vremea din urmă o mulțime de coloniști noi pe cari Kostja îi socotește venetici. Are învărteală, are vite, are pasări. Numai ouă câte vinde el la Tomsk! Iar din exportul de unt își revendică și el partea lui. Cine știe câți miliardari americani se hrănesc cu unt din laptele vacilor lui!

Cum se plimbă Kostja cu pușca în spate și cu ochii pe jumătate închiși tot acasă se gândește. Face mereu planuri de viitor. Vara trecută a fost dat foc împreună cu alții unei păduri din jurul satului. Au ars vr'o câteva mii de hectare. A ars două săptămâni încheiate de s'a întunecat soarele și s'au speriat domnii dela Tomsk.

Acum e pământ bun de arat, gras ca laptele de capră. Ce grâu are să iasă din el ! Kostja speră să meargă acasă pe vremea semănatului, dacă va mai ține războiul.

Când se plimbă el așa nici nu-l bagă în seamă pe trecător decât după ce s'a strecurat cu un pas mai încolo. Abia atunci strigă cu glasul lui mâncat de vutkă reglementarul „*stoi*”. Abia atunci își desface puțin pleoapele și-l măsoară de sus până jos plescăind din buze. Trecătorul se sperie iar Kostja râde șiret pe sub mustață „*Bumaga*”¹⁾, strigă iar răstit. Fiecare prizonier slav sau latin trebuie să aibă un bilet de liberă petrecere în oraș. Un mijloc de a nu lăsa pe Nemți sau Unguri să se furișeze. „*Bumaga*”, strigă Kostja. Trecătorul își scoate biletul, Kostja îl ia în mână — de obicei îl ține întors, fiindcă nu cunoaște slovele — îl „cetește” și-l dă dumirit înapoi, vesel că pe el nu-l poate înșelă nimeni și murmură mulțumit : — „*Charașo*” !²⁾...

Acesta e Kostja.

Michel? Michel, firește, e neamț. Michel e sergent major dintr'un regiment de infanterie prusacă. Pare că-i mai zice și Probsdorfer. El încă e înalt, dar deșirat și roșcat și cu părul rar. Pe unde are Kostja pădurea lui de barbă, Michel are vr'o trei fire îmbârligate. Are și el

1) Hârtia.

2) Bine.

semne pe obraz, dar sunt pistrui, iar ochii lui Kostja, când se deschid mari și albaștri, par'că se bucură de un lucru ne mai văzut până atunci. Ochii lui Michel se învârt mereu neodihniți, ca două picături de zeamă de varză, după niște pleoape roșii și fără gene. Kostja? Un brad. Michel? O greblă de om.

Dar ce strașnic e prusacul, cu toate acestea. Toată baraca în care stă el, vr'o cinci sute de oameni, îi duce frica. Să nu sforăie cineva prin preajma lui, după nouă ore seara, că strigă cocoșește de se duce vestea.

Michel își va fi având și el nevasta și copiii lui acasă în Țara Nemțească, dar nimeni nu-i știe. El nu vorbește decât despre războiu. De câte ori se aude o veste tristă, Michel se bate cu palmele peste burtă și exclamă îndurerat: — *O moai Foaterlant!*... 1).

Michel nu se îndulcește decât când își ia rolul de educator. Atunci fața lui, după cât poate, împrumută o expresie de bunătate apătoasă. Michel a salvat o cărticică de propagandă războinică. Nu i-au luat-o Rușii. Toată teoria războiului germanic e sprijinită în ea pe citații din Biblie. Michel citește cucernic și ceilalți Germani ascultă și ei cucernici.

Aceasta se întâmplă însă mai ales în amurg. Peste zi Michel are alte misiuni de împlinit.

---

1) O, mein Vaterland — O, patria mea!

Una din cele mai de seamă e să spioneze pe slavo-latini, cari în fața lui toți sunt trădători de țară, fiindcă au acceptat favorurile rusești, să se învârtă liberi prin oraș.

Intr'o zi, împlinindu-și această misiune, Michel se găsește la ieșirea din lagăr. Privește crâncen pe toți prizonierii cari intră și ies, Are aierul că și-i înseamnă cu deosebire pe Polonii din Posnania, cărora le poartă cel mai mare necaz.

E ger cumplit. Michel are însă tenacitatea urei, pe lângă cea nemțească. Nu s'ar mișcă nici mort dela postul lui de observator.

Prizonierii vin și trec cu sutele. Pe Michel îl roade la inimă viermele curiozității. Oare ce-ar fi dacă ar încerca să scape în oraș, să vadă cum trăiesc acolo trădătorii, ce fac, ce dreg?

De strajă stă Kostja. I-a înghețat barba, i-au înghețat mustățile, iar căciula de oaie, prin preajma ochilor, e plină de bură. Un urs somnoros, își închipuie Michel, și pășește hotărît spre ieșire. A făcut un pas, a făcut doi, a făcut zece. Tocmai se pregătește să scape, pe buze cu zâmbetul suveran de dispreț, când glasul mâncat de vutkă răsună, rostogolindu-se ca o grămadă de bolovani în urechea lui Michel :— *Stoi ! Bumaga !*

Michel se oprește o clipă prostit. Se face că nu înțelege. Rusul zâmbește șiret, ca de obicei, și scrie pe palmă silabisind : — *Bu-ma-ga !*...

Un val de sânge îi năvălește la cap lui Michel. Tot paraponul nereușitei, tot necazul împotriva

trădătorilor, toată ura împotriva Rușilor, i s'a ridicat cu valul, dela inimă la cap. In loc să se întorcă înapoi, rămâne pe loc și face semn că n'are bilet.

A, *niemeț* ¹⁾, exclamă Kostja și mai vesel ca înainte, arătând cu mâna direcția spre lagăr, *niet* ²⁾.

Un al doilea val de sânge îl înfurie și mai mult pe Michel. Incepe să strige cuvinte de ocară asupra Rușilor, că sunt barbari, că numai pe Nemți îi tratează rău și că pe frații lor de barbarie îi țin în sân : — Da, da, *niemeț*, sunt. Și sunt mândru că sunt !...

Dar Kostja nu-l înțelege ce spune. Nu înțelege nici semnificația tonului ridicat. Își închipuie în gândul lui, că așa trebuie să fie limba nemțească, și-i răspunde aproape înduioșat : — Haida, de, Neamțule, ce să-ți fac, nu te pot lăsa ! Vezi-ți de treabă și tu !...

Michel, apucat de toate năbădăile, mai ales că se strânsese și lume în jurul lui, prizonieri și cetățeni din Tomsk, nu se pleacă însă, cu toate insistențele pacifice ale lui Kostja, face clăbuci la gură, își descheie mantaua, își rupe bluza la grumazi și-și desvelește pieptul : — Aici, bestie, aici să lovești ! Nu mi-e teamă ! Am mai fost în fața baionetelor voastre !...

De ce însă această violență ? De ce oare vrea să moară Michel ?

1) Neamț.

2) Nu.

Kostja, săracul, în argumentația lui, ca să-î arate că tocmai de aceia e el în slujbă, ca să nu-i lase pe Nemți să iasă în oraș, bătuse cu palma pe patul puștii.

Așà dar, moarte?

Kostja, în fața acestei întorsături neașteptate, s'a întunecat și a încruntat din sprâncene. Sulița îi străluceà ascuțită și doritoare de sânge pe armă. A luat arma de pe umăr. Vr'o câteva femei au fugit țipând. Kostja s'a încruntat și mai tare, s'a repezit spre Neamț și cu degetul arătător dela mâna stângă l-a ciocănit pe pieptul gol, râzând : — Pleacă, Neamțule, n'auzi că nu te las?...

XII.

IMPĂRATUL NEMȚILOR

Un grup germano-maghiar discută despre cruzimile războiului. E un maior austriac, un locotenent prusac, un sublocotenent evreu și un sublocotenent ungar. Toți sunt unanimi în a constata că de partea Rușilor cad cele mai multe crime, jafuri, omoruri și siluiri.

Discuția pornise dintr'un comunicat al statului ui major rus prin care se denunță ororile săvârșite de niște germani, cari, prinzând o soră de caritate rusă, au violat-o rând pe rând, ofițeri și soldați, lăsând-o pe jumătate moartă în tranșeele atacate și cucerite din nou de Ruși.

Părerea generală e că așa ceva nu s'a putut întâmpla, dar, dacă s'a întâmplat, nimic nu e deajuns, orice grozăvie, pentru răsplata crimelor rusești.

Maiorul, un om în vârstă, uscățiv, suferind de stomac, nervos și autoritar, leagă firul discuției.

— Noi austriacii am fost cei mai umanitari în războiul acesta. Destul de proști am fost, e adevărat.

Între germani și austriaci e o tensiune. Nici unii nici alții nu-și recunosc meritele. Fie zis spre lauda austriacilor că nu ei sunt de vină pentru această regretabilă sciziune. Prusacii, cu orgoliul lor bătăran, au provocat-o. Ei desprețesc orice nu pornește dela ei și nu e ca la ei, orice ar atinge prestigiul lor și al Kaizerului.

S'ar putea, deci, ca sublocotenentul prusac să nu releveze cu acreală afirmată a maiorului?

— Ei, acum, tocmai aceasta nu se poate spune. Husarii unguri, de pildă...

Pe fețele tuturor celorlalți codiscutanți se întinde umbra galbenă-verde a nemulțumirii. Maiorul clipește repede din pleoape și-și mușcă țigara.

— Continuă, te rog, continuă. N'ai spus încă :
— la noi în Germania. De altfel așa ar fi trebuit să începi. Voi nu puteți porni o frază fără :
— la noi în Germania.

Unde rămâne însă Ungurul? S'ar putea să lase el fără nici un răspuns insulta adusă nației sale? Ungurul a deschis gura de mult, dar așteaptă să năvălească vorbele nemțești, care i se încurcă totdeauna prin regiuni necunoscute, până să-i ajungă pe limbă. De aceia vine la cuvânt mai curând sublocotenentul evreu. El e austriac de fel și german prin sentimente, dar

nu poate suferi pe prusacii conservatori și reacționari, fiindcă e socialist de meserie.

— Mă rog, dați-mi voie să vă povestesc un fapt văzut cu ochii mei. Eram în luptele din jurul Lublinului. Luptam împreună cu trupe germane. Eu sunt dela artilerie. Intr'o bună zi, schimbând o poziție, am văzut un spectacol pe care n'am să-l mai uit în viața mea, vr'o șase tutunuri trase pe un deal de niște soldați. Erau șase tunuri luate dela Ruși. Vă puteți închipui ce povară grozavă. Bieții soldați trăgeau ca vitele și, dacă se opreau să poposească, alții, din urmă, cu biciuștile, urlau și-i loviau mai mult peste cap decât peste spate. M'am revoltat și am strigat brutelor să se oprească. M'am apropiat. Când colo, ce să vezi, domnule locotenent? Soldații cari trăgeau erau prizonieri ruși, între cari doi ofițeri, iar cei cari îi mânau de dinapoi erau germani, da, germani...

Ungurul a râușit, în sfârșit, să-și găsească și el pachetul de vorbe nemțești, și-i dă drumul, punându-și în cumpănă toată vigoarea fizică.

— Ce husari, domnule? Ce unguri? Dar oare împăratul nostru a dat ordinele pe cari le-a dat Wilhelm?

În odaie se face o clipă tăcere penibilă. Ungurul e amenințător. Prusacul râde însă cu plăcere și se lasă pe spate în pat, picior peste picior.

— Ei, dacă-i vorba să fim dreți, atunci să spunem toți adevărul întreg. Despre „ordinul”

Kaizerului se vorbesc multe. Să vedeți cum a fost. Eu eram aproape de față. După luptele din Prusia orientală am prins o țară de Ruși. Nu mai aveam ce face cu ei. Nu aveam ce să le dăm de mâncare. La o săptămână a venit Kaizerul să inspecteze trupele. Paradă mare. Bere multă și cântece. Kaizerul doria să vadă câte un ofițer inferior și un soldat din fiecare regiment care s'a distins, ca să le mulțumească. Dela regimentul meu a plecat tocmai un soldat din compania mea. Zice că a lăcrămat Kaizerul de bucurie, când i-a văzut, le-a strâns mâna tuturor, pe rând, și le-a spus : — Dragii mei, v'ați purtat frumos, ca niște adevărați soldați germani. Patria vă rămâne recunoscătoare. Un lucru mă nemulțumește însă. Faceți prea mulți prizonieri. Rușii se vede că vreau să ne învingă înăuntrul țării, acasă la noi, să ia pâinea dela gura soldaților noștri și să înfometeze Germania. Prea mulți prizonieri. Voi n'aveți arme? Voi, bavarezilor, voi de ce purtați cuțitul în cizmă? Hindenburg a răs, dar Kaizerul zice că tot serios a rămas. De atunci trupele noastre au făcut totdeauna cei mai puțini prizonieri. Bavarezii, băieții dracului, îi făceau totdeauna scăpați pe Ruși. Scurt. Le tăiau beregata, ca unor pui de găină...

Evreul, fire generoasă, cu ochii holbați de spaimă, a adăugat indignat :

— Nu știu care va fi adevărul adevărat din tot ce spui. In orice caz e semnificativă ideia

pe care și-o face un ofițer german despre Kaizerul său.

În toată povestea prusacului, în tot felul cum o spuneă, cu un surâs de îngâmfare pe buze, eră și o bună doză de laudă. De aceia maiorul se agită din nou. Prea s'ar păreă că nu mai prusacii au făcut prizonieri, prea s'ar păreă că numai ei au putut fi strașnici. De aceia mărturisește și maiorul.

— Cât despre aceasta, har Domnului, și noi am făcut destui prizonieri. Și Kaizerul nostru ar fi putut vorbi tot așa. Dar noi nu i-am stârpit decât pe Cazaci. Toate regimentele noastre au primit ordinul să nu facă prizonier pe nici un cazac. Care, unde eră prins, eră executat, fie că eră rănit sau nu.

XIII.

BEDUINII SIBERIEI

Alexandru Alexandrovici erà mi se pare cel mai bătrân student. Ascultà medicina de vr'o cincisprezece ani. Fusesse însurat de vr'o două ori. Nu știu cum s'a făcut că pe el l-am cunoscut printre cei dintâi la Tomsk.

Alexandru Alexandrovici erà un om înalt și uscățiv, dar vânjos, ca un mesteacăn. Mustața lungă îi fluturà în vânt, ascunzându-i puțin surâsul larg, care nu i se deslipià niciodată de pe buzele groase. Și-i mai ascundeà ceva. Ii ascundeà și urîtul șir de dinți lați și rari.

Mă împrietenisem bine cu el, poate fiindcă în primele conversații ne-am fost ciocnit aspru. El erà socialist și eu naționalist. Nu mă înțelegeà, pentru ce doresc eu distrugerea Austro-Ungariei, unde, ziceà el, oricum, sunt mai multe libertăți decât în Rusia. A trebuit să-i dau lungi explicații, să-i fac un curs de istorie românească și unul de politică internațională. Când am ter-

minat Alexandru Alexandrovici a dat dumirit din cap, m'a învăluit într'o privire frățească de adâncă compătimire și mi-a zis :

— Evghenii Osipovici, iartă-mă că nu te-am înțeles dela început. După cât văd și tu ești unul de seama mea, tot un nemulțumit, tot un desmoștenit. Se vede că în întreagă lumea e semănată nenorocirea. De multe ori m'am gândit la o vorbă dintr'un roman de Paul Bourget : nedreptatea și durerea sunt umane, nu vă închipuiți că le veți putea șterge, înlocuindu-le cu minciuna fericirii universale, răsărită din capul înfierbântat al Revoluției Mari. M'am gândit, dar tot nu se poate să fie adevărat. Prea ar fi dureros. De altfel, eu am în inimă ceva ce-mi spune că nu se poate să fie adevărat. Dar inima te înșală totdeauna. Vezi, aceasta e cea mai mare meteahnă a noastră, a Rușilor, că ne trecem toate gândurile prin inimă. Să fie un semn de primitivitate? Se prea poate.

Alexandru Alexandrovici a zâmbit. Și-a zâmbit zâmbetul lui trist. Eu i-am strâns mâna prietenește, fără să-i răspund. A continuat.

— Da, trebuie să fie un semn de primitivitate. Sângele dacă ți-se urcă la cap, te întunecă. Eu îmi închipui că atunci când se naște un gând mare, în cap trebuie să fie cât mai puțin sânge, trebuie să se refugieze la inimă. atunci, în clipa aceea, să lase așa zisul spirit cât mai liber. Ori ce zici? Nu știu cum aș putea să-ți spun. Mă rog,

prea suntem dominați de sentimente. Orice am face, orice am gândi, chiar și din domeniile cele mai abstracte, pe noi ne inundă un fluviu de simțiri și ne tulbură rațiunea. De aici toate oscilările mișcărilor noastre, toate excentricitățile vieții noastre publice. Uite, să-ți spun o pildă. Revoluția din 1905...

Pe fața smolită a lui Alexandru Alexandrovici se strecoară totdeauna o flacără tainică, de câte ori pomenește de revoluție. A luat și el parte la ea. Păstrează și astăzi cu mândrie trei urme alor trei cnute de Cazaci, de pe vremea aceia, una în cap și două pe umeri.

— Revoluția din 1905 a fost un gând mare al Rușilor, dar s'a prăbușit fiindcă a intervenit bătaia repede a inimii rusești. O clipă victorioși, șefii noștri, au crezut că vor schimba fața întregii Europi cu revoluția lor. Au căutat legături în străinătate. Nu s'au știut concentra. N'au știut să raționeze limpede. Și, ceeace e și mai trist, gândul mare al revoluției noastre s'a șters cu atât mai mult, cu cât se vedește mai bine insuccesul ei. Odată înfrânți, din ideologia cea mai avântată, am căzut în scepticismul cel mai amar. Ai cetit, de sigur, pe Leonid Andrev și pe Arzubașev. Sunt reprezentativi pentru oricine se interesează de psihologia actuală a Rușilor și sunt dezolanți pentru orice Rus de treabă. Da, așa e, scumpul meu. Nu știu

ce se va alege de noi. Poate războiul acesta să ne scoată la lumină.

— Cum? Vreți iar revoluție?

Alexandru Alexandrovici a răs cu poftă.

— Nu te speria, dragă. Ești mai Rus decât Rușii. Nu vom face revoluție tocmai acum. Dar dacă dorești să cunoști starea de spirit a noastră, a studenților, vino, te rog, într'o zi la mine. Ne întrunim de obicei vr'o câțiva prieteni în fiecare săptămână la ceai. Ai să auzi lucruri interesante, fiindcă, nu uită, noi suntem un factor politic puternic, noi studenții, iar eu, cel mai bătrân, am să ți-i aleg pe sprânceană, pe acei cu cari să stai de vorbă.

Alexandru Alexandrovici a plecat în mersul lui legănat de visător, iar eu am rămas, gândindu-mă la apropiata întâlnire într'adevăr interesantă. O societate de studenți Ruși! Toate tipurile studentești, toți intelectualii din romanele ruse mi-au răsărit înainte, în frunte cu Bazaroff, straniul nihilist. Studenții ruși, i-am văzut și în Elveția și i-am văzut și la Paris, au un caracter cu totul altul decât ceilalți de pe continent, poate tocmai fiindcă au un rol absolut deosebit.

În prima Sâmbătă care a urmat convorbirii noastre m'am dus la amicul meu Alexandru Alexandrovici. Sta tocmai la marginea opusă a orașului. Am ajuns târziu de tot. Eră noapte în cheiată la ora șase când am bătut încetișor

în uşă, dar n'am fost auzit. Am bătut mai tare. Din vălmăşagul de glasuri din lăuntru l-am auzit pe al lui Alexandru Alexandrovici, poftindu-mă. Am intrat.

Pe un fel de divan alcătuit din nişte lăzi acoperite cu o velinţă sta întinsă o femeie, nevasta unuia dintre studenţi. Fumă privind îngândurată în tavan. Pe pat eră lungită o studentă. Alături, pe marginea patului, un student. Unii în jurul mesei în picioare, alţii pe scaune, beau ceai şi fumau, puţin lămurii prin fum şi aburi.

— A, Evghenii Osipovici, bun sosit. Te aşteptam demult. Le-am povestit tuturor despre tine. Dă-mi voie să ți-i prezint. Mai întâi femeile. Ori să nu ți-i mai prezint. Prea sunt numele noastre lungi şi neobişnuite pentru un străin. Vorbeşte, te rog, cu toţi şi zi-le cum îţi trece prin minte.

— Vasia trebuie prezentat, a strigat o voce de bas în hohotul general.

— A, Vasia, da, sigur, trebuie să-l prezint. Uite-l pe Vasia!

Dintr'un colţ s'a ridicat în două picioare o jiganie de om mărunţ, cu un cap enorm încununat de nişte plete creţe, ca un păpua.

— Vasia, întinde laba, a strigat iar vocea de bas într'un nou hohot de râs.

I-am strâns mâna bietului om, întorcându-i cu prisos zâmbetul de profundă bunătate, ce

i se degajă din obraz. Alexandru Alexandrovici l-a bătut pe umeri.

— I-am spus să se tundă cel puțin acum, când vine un european la noi. De altfel, ca să-ți șterg impresia urită și să ai prilejul să constați încă odată că extremele se ating, dă-mi voie să-ți prezint și pe Wera Constantinovna, studentă în chimie și prietena lui Vasia.

Din acelaș colț, din care a răsărit nenorocitul, s'a apropiat de mine Wera.

— Eu sunt, domnule !

Mică și ea, cu părul creț și ea, nu cred să fi văzut undeva în tablourile lui Watteau un chip mai plin de grație. I-am strâns mâna, întorcându-mă spre Alexandru Alexandrovici.

— Pomeneai de contraste. Venus eră blondă. Grecii sunt bruni. Nu știu de ce, dar totdeauna mi-am închipuit că numai uriașii ar putea face cea mai frumoasă miniatură. Iată, o miniatură rusă. Numai în țara urșilor poți întâlni pe domnișoara Wera.

— Ham-ham !...

— Are să te muște Vasia, domnule.

Un nou hohot de răs a sguduit ferestrele și eu m'am așezat la masă. Alexandru Alexandrovici a făcut tăcere.

— Băieți, lăsați glumele. Evghenii Osipovici, povestește-ne, te rog, ceva despre Europa. Știi că noi aici, în Siberia, populația dela orașe, suntem smulși din Rusia europeană, deportați sau

alungați de nevoi. Avem un dor înăscut de celălalt continent.

— Am un rol de detectiv în seara aceasta. Vreau să știu dacă faceți revoluție sau nu. Europa s'o lăsăm deocamdată.

Pusă cheștiunea neted de către sine, evident, discutată și răsdiscutată de către ei, conversația se angajează fără greutate. Adecă, vorba vine ! Studenții mei au spiritul de autodidacticism al tuturor socialiștilor. Sunt greoi. Ii chinuesc citațiile. Ei cari nu recunosc principiul autorității, mereu apar ținând de coadă o citație dintr'un sfânt socialist. Sunt deslânați. Stând de vorbă cu ei asupra culturei soiei ușor poți ajunge să te încaieri atacând problema Dumnezeirei. De altfel sunt sinceri și de o admirabilă corectitudine. Unul dintre ei, serios, palid, student în filosofie, îmi răspunde cel dintâi.

— Atâta vreme cât ține războiul e imposibilă o revoluție, nu fiindcă nu am putea-o noi organiza, ci fiindcă nu o dorim.

— Și pentru ce nu o doriți ?

La întrebarea aceasta părerile se încurcă. Unii invocă motive naționale strașnic combătute de ceilalți, alții motive internaționale. Judecând după număr, internaționalii sunt cei mai tari. Unul dintre acești din urmă mă lămurește.

— Noi vedem în războiul acesta o luptă între Germania și Franța. Dacă moare Franța, moare

și principiul democratic în Europa. De aceea nu facem revoluție.

— Auzi? Îți aduci aminte de ce-ți spuneam? Noi nu putem raționa liberi de sentimente. Iubim Franța și de aceea nu facem revoluție.

Alexandru Alexandrovici m'a bătut pe umăr.

— Dar nu numai iubirea pentru Franța mă face să gândesc așa. Interesele Franței se confundă în momentul acesta cu ale noastre, cu ale Europei întregi, cu ale lumii.

Alexandru Alexandrovici nu se dă însă bătut și discuția ia proporții nebănuite. Ce e sentimentul? Ce e rațiunea? Pot fi ele despărțite? Și dacă da, care trebuie să domine umanitatea? Toate întrebările sunt garnisite cu pilde istorice, literare și științifice. Pe urmă discuții asupra pildeilor. Un haos!

Eu urmăream pe toți combatanții cu interesul omului nou, bine călăuzit de observațiile lui Alexandru Alexandrovici, cel mai limpede cap dintre toți. Ceasurile treceau cu repeziciune. N-eam trezit că eră la zece și tot nu se dăduse răspunsul lămurit. A trebuit să interviu.

— Domnilor, eu doream o anchetă asupra revoluției. Vreți s'o faceți? Nu vreți. Ei bine, mă mulțumesc cu atât. A doua întrebare, pentru mine, care sunt un străin, e mai puțin importantă.

— Așa e!

Un hohot de răs a secondat pe întrerupător. Eră Vasia, care tăcuse până atunci. Am continuat.

— În orice caz, acei dintre d-voastră, cari susțin că interesele Franței se confundă astăzi în parte mare cu ale lumii au dreptate.

Și am început să vorbesc despre Franța. Numai câteva luni mă despărțiau în timp de Paris. Amănuntele cele mai variate îmi treceau prin minte. I-am plimbat pe Siberieni dela Luvru până în cutare suburbii al apașilor. I-am dus dela Operă la Palatul Bourbonilor, trecând prin toate manifestațiile vieții franceze.

— Aceasta e Franța, domnilor, aceasta e Europa, despre care zicea Alexandru Alexandrovici să vă povestesc.

Vorbele mele chinuite pe rusește au fost ascultate într-o tăcere religioasă. Fiecare amănunt era subliniat cu clipiri repezi din pleoape. Pe fețele tuturor s'a înstăpânit o umbră de vis.

— Ah, Franța, Franța, a murmurat Alexandru Alexandrovici, cum o iubim noi și cât e de îndepărtată! De-ai ști câți îndrăgostiți ai Parisului trăesc și mor aici pe stepele Siberiei, fără să fi avut norocul să-l vadă. Pe la noi sunt oameni cari vorbesc de Paris, ca de o dragoste din tinerețe: — Oleo, când eram în vremea mea! Am visat să mă duc și eu la Paris, dar pe urmă nevasta, copiii, mizerii... Da, iubim cu frenezie țara aceasta, ca un trubadur o princesă îndepărtată a lui Rostand, mai mult, ca niște beduini Mekka în care zilnic se lovește și ies scânteii din piatra înțelepciunii umane...

☞ Alexandru Alexandrovici aveà ochii umezi. Toți ceilalți au oftat. A oftat și Vasia, fără să trezească ilaritate. Părea că se sparg pereții casei, că s'a distrus orașul în jurul nostru și ne găsim în largul stepei asiatică. Părea că, într'adevăr, am împrumutat toți cei de față ceva din expresia rătăcitorilor prin pustiurile arabe, cu ochii mari, cu buzele strânse, cuprinși de o dragoste exasperată și așternuți pământului, închinându-ne spre orașul sfânt.

XIV.

TURCEȘTE

Am stat șase săptămâni cu Mustaffa la spital. Fusese prins în Caucaz, de cinci ori rănit. Eră băiatul unui general din Constantinopol. Tatăl lui și alți doi frați încă au fost în războiu. Numai el a scăpat. Ceilalți au murit pe câmpul de luptă. Mustaffa a rămas deci singur și trist din cale afară, de o tristeță orientală nebună, cu exaseprări, cu spasmuri. De multe ori, nopțile, l-am surprins plângând și mușcându-și perina de durere. E adevărat că eră tânăr și nu se putea stăpâni. Abia împlinise douăzeci și șase de ani. Dar eră căpitan. Făcuse războiul și în Tripolitania și în Balcani.

În rarile clipe de seninătate, altfel, eră prea vesel Mustaffa, ca un copil. Râdea de glumele cele mai nevinovate, umezindu-și repede lumea albă-vineție a ochilor lui mari, împărția țigări oricui îi cădea în cale, suferia ironiile cele mai

grosolane, ascultă cu supunere de doctori și ciupiă surorile de caritate de obraz.

Ah, femeile, femeile ! Când le vedeă, vesel sau trist, pe fața lui Mustaffa se strecură umbra gravă a pasiunii, nărilor i se dilatau nervoase și în jurul gurii i se desenă un zâmbet feroce de carnivor.

Câte nu făcea el pentru femei ! Iși cheltuiă ultimul ban ca să cumpere o floare, o sticlură de parfum, ori bonboane, și minția, minția, cu nerușinare.

Șase săptămâni i-am fost secretarul tuturor svârcolirilor lui sentimentale. Stând într'o cameră la stradă, nu eră vecină să n'o cunoască. Fiecăreia îi scria o scrisoare, o compunea pe turcește, mi-o traducea franțuzește și o scriam rusește.

Fantezii, palavre fără de sfârșit și mai ales strașnice promisiuni irealizabile ! Aproape fiecare se termină cu argumentul suprem : — Am să te iau de nevastă, mă încreștinez, dacă vrei, și te duc la Constantinopol !

— De ce minți, Mustaffa, îl întrebam întotdeauna ?

— Ah, c'est bete, la femme, c'est bete, îmi răspundea în franțuzeasca lui.

Erau puține cari cădeau în capcană. Dar și cari cădeau puteau fi sigure că în prima noapte care urmă semnului lor de aprobare vor fi călcate. Mustaffa înfruntă orice, și ridicol și pri-

mejdii, ca să poată scăpa din spital. Mituiă pe paznici, dacă putea și dacă avea bani. Dacă nu, săria pe fereastră.

A doua zi dimineța totdeauna se întorcea lihnit. Intregă înainte de amiaza sta lungit în pat cu fața la perete, fumând țigară după țigară. La amiazi se sculă, mănca sdravăn, își făcea o cafea turcească și se întindea iar în pat, de astădată cu fața spre noi ceilalți. Abia seara îi revenia glasul. Se așeză pe patul meu și îmi povestiă, cu toate amănuntele, cum a fost. Dacă era o slută „amica” el totuși îi găsiă calități și-i cântă cântecul lui favorit, adecă, mai bine zis, zbârnâia pe nas, cam așa :

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Nai, chiaman, tambur,
Ghibi hâzni cinda-a-a,
A-a-a-a-a,
In lea ior...

Nu știu ce va fi însemnând. El zicea că e frumos și că e vorba de un nai, o cobză și o tambură. Nu mi l-a putut însă traduce exact niciodată.

Dintre toți câți erau în spital pe mine mă iubiă mai mult. Zicea că am să-i mulțumesc această dragoste unui prinț român, cu care a cutreierat el șase luni de zile șantanele Parisului. Numai de dragul prințului îmi făcea onoarea de a mă iubi. Trăiam, va să zică, din moștenirea admirabilului înaintaș. Frumoasă moștenire. Mustafa avea un devotament canin. Imi iertă orice observație îi făceam, fie cât de malițioasă. Dacă-i

spuneam să nu scuipe pe jos, mă ascultă. Dacă-l dresam să mănânce și cu furculița și cu cuțitul, se supunea. Dar îmi iertă și părerile politice, pentru cari mă dușmăniau toți tovarășii lui aliați. Strigă în gura mare, de câte ori i se atrăgea atenția că stă de vorbă cu un „trădător”.

— Mie îmi sunteți toți deopotrivă de simpatici sau antipatici, dacă-i vorba de politică. Ghiaurii toți vor moartea Turciei, fie că sunt Români, fie că sunt Germani.

Dar dac stăruiam prea mult asupra necesității desmembrării Turciei, se învenină. Atunci cercă să mă insulte și el. Trădătorule, îmi aruncă în obraz printre dinți. Eu râdeam, el se supără și mai tare, ca peste vr'o câteva momente să se întoarcă iar, să se așeze pe marginea patului, să-mi facă temenele, să mă încarce cu laude nebune, să se facă mic, să se înjure și să-și tragă palme peste gură.

Adevărul e că nici eu nu-l asupriam în punctele cele mai sensibile. De pildă, niciodată nu i-am contestat frumusețea și n'am îndrăznit o clipă măcar să mă gândesc că nu-i melodios cântecul lui. Rolul acesta destul de ingrât îl aveă un locotenent prusac, un om acru și rău, fost judecător undeva în Prusia orientală. Mustafa îl ură cu înverșunare. Eu cred că dacă ar fi avut puterea și un iatagan la îndemână, l-ar fi stins pe prusac. Noaptea, de multe ori se sculă

frumușel, deschideà fereastra și îl descoperià, să răcească, să moară.

Ura aceasta i se trăgeà, de altfel, lui Mustaffa dintr'o poveste amoroasă. Pusese el ochii pe o soră de caritate. Rusoaica, mai mult de curiozitate, sta adeseori de vorbă cu el. Venià serile și-i ascultà poliloghiile sentimentale.

Odată și-au cam lungit poveștile. Neamțul, plictisit, a strigat și-a înjurat. Că aici nu-i crâșmă ! Că aici e spital !

Sora a părăsit grăbită camera și Mustaffa a rămas o clipă prostit de atâta răutate. O clipă ! S'a repezit apoi ca o fiară la prusac. Palid, tremurând, abia l-am putut reține să nu-l plesnească.

— Mustaffa ! Mustaffa ! Liniștește-te !...

— Ah, ghiaur, pușlama...

Făcuse spume la gură și înjurăturile-i curgeau turcește ca ploaia, mai mult sau mai puțin asemănătoare cu ale noastre, cele românești.

În noaptea aceia am stat mult de vorbă cu el. Pornind din cazul cu prusacul mi-a desvelit toate „obraznicile” nemțești în Turcia, cum ei n'au dorit războiul, dar Nemții au atacat mai întâiu pe Ruși în Marea Neagră, cum Enver Pașa vrea să ajungă sultan, cu ajutorul Nemților, ca să închine apoi țara lui Wilhelm. Pătimaș și fără frâu, năvălià în politică, ca să se întoarcă și mai furtunos la prusac.

— Vezi-l ? Așà sunt toți Nemții în Turcia. Dar am să-l învăț eu ! Ah, ghiaur pușlama !...

Toată noaptea n'am dormit de teama unei nenorociri.

A doua zi de dimineață până seara Mustaffa a stat tulbure și încruntat. N'a scos o vorbă din gură. Părea un tigru bolnav visând bălți de sânge.

A treia zi ceilalți, vr'o câțiva, câți mai erau cu noi, însănătoșiți, au plecat. Am rămas numai noi trei, prusacul, Mustaffa și eu. Eră într'o Sâmbătă. Mustaffa a primit vizita unor studenți tătari, cari i-au adus niște gazete tătărăști. Trebuie că deslușise vești triste, foarte triste, în gazete, căci s'a întunecat grozav și s'a pornit iar la crâncen războiu cu țigările.

După amiază, ca de obicei, s'au schimbat hainele de pat. O servitoare a venit și în camera noastră cu un braț de cearșafuri și fețe de perini. Le-a așezat într'o corfă. A ieșit apoi, chemată în altă parte. Mustaffa lipsia din odaie. Eu dormitam. Prusacul s'a sculat titptil, s'a apropiat de rufe, a luat un cearșaf și două fețe de perini și le-a vârît în geamantan. Le-a șterpelit. Probabil aveà lipsă de ele la cazarmă, dacă ieșia din spital.

La vr'o câteva zile, mare zarvă prin coridoare. Se auziau plânsete de femeie și înjurături. Eco-noama spitalului certă servitoarea noastră, că a furat haine de pat. Le căutau.

Am înțeles imediat. Nu vorbiam cu prusacul. Adecă, nu vorbià el cu un trădător ca mine.

Am spus, deci în vânt, nemțește, uitându-mă în tavan.

— Săraca fată. Au s'o dea pe mâna poliției. Zic că a furat un cearșaf și două fețe de perină.

Prusacul se făcea că nu înțelege. Se uită și el în tavan, distrat, apărându-se din când în când de muște.

Mustaffa nu înțelegea. I-am explicat.

— Dar lasă-l, Mustaffa. Nu zice nimic. Vor veni să caute și la noi. Să-l vedem ce face.

A intrat servitoarea. A intrat și econoama. Biata fată plângea și se ruga să-i dăm cearșafurile și fețele de perină.

M'am întors către prusac :

— Nu cumva știi ceva?

Am primit un răspuns înțepat.

— Nu știu, domnule.

Femeile au ieșit. Pe Mustaffa nu l-am mai putut opri. Dintr'o săritură a fost la patul prusacului. Cu o mișcare i-a scos geamantanul de sub pat. L-a desfăcut. Borborosiă turcește. Prusacul m'a privit întrebător. S'a uitat verdegalben la Mustaffa. S'a ridicat în pat.

— *Was ist das?*

Pleosc ! Pleosc !

— Ah, ghiaur, pușlama !...

Vrednicul ofițer al lui Wilhelm al II-lea s'a rostogolit sub pat, ca un burduf. Mustaffa după el. L-a scos de păr, l-a întins pe dușumea, cu stânga îl ținea de grumazi și cu dreapta îi căra,

pumni și palme, într'o vertiginoasă cadență strașnică.

De astă dată nu m'am mișcat din loc. Priviam impasibil și fumam.

Au năvălit infirmierii, surorile de caritate și doctorii.

— Ce-i? Ce e?

Neamțul chelălăia cumplit. Plângea.

— Astfel e tratat un ofițer?

I-am lămurit pe Ruși.

— Nu vă amestecați, domnilor. Sunt chestiuni interne... între aliați.

Prusacul a fost adunat de pe jos și transportat în altă odaie. Mustaffa s'a întors gâfâind lângă mine. BCU Cluj / Central University Library Cluj

— Vezi-l? Așa sunt toți Nemții în Turcia. Dar am să-l învăț eu. Ghiaur, pușlama...

XV.

G H I O C E I

Nu am asistat la penibilul spectacol al reînvierii naturii. N'am văzut crăpând mugurii. Nu mi-am bolnăvit privirile cu verdele-galben al celor dintâiu frunze de primăvară. Natura a început să vorbească dintr'odată limpede. Gângureli de copil neputincios n'a avut. În câteva zile s'a topit zăpada. În alte câteva zile s'au uscat noroaiele. Aproape pe nesimțite m'am pomenit în plină vară. O vară cu sâni puternici, cu părul bogat despletit în bătaia razelor aprinse de soare.

Pe malurile Tomului, în pădurile de mesteceni, acolo erà locul de plimbare al prizonierilor. Plimbări de porunceală. Se făceau din ordinul Rușilor. Fiecare companie trebuià să iasă odată pe zi.

Erà într'o dimineață de început de Iunie când am fost pentru întâia oară. Am trecut Tomul pe un pod plutitor cu trei sute de Români. Ne-am așezat pe mal, la umbră de mesteceni.

Apa râului se scurgea domoală și gânditoare. Pe valul ei mut se strecurau rare înviorări ușoare. Mă uitam în apă. Mă uitam la unda care trece. Încotro se va duce? Ce țărături va sărută mâine și poimâine? Unde se va opri? Nicăiri. E scris în undă să fie călătoare. Va trece de aci prin Marea Nordului, prin toate oceanele, veșnic aceiași.

Un gând înlăcrimat m'a cutremurat. Apele înfrățesc lumea. Brațele lor cuprind pământul. Cine știe dacă în unda care trece nu e un strop din apele țării mele? Cine îmi poate spune mie că nu s'a rătăcit în albia Tomului un strop din apa Oltului?

Mă gândiam. Și gândurile mele se duceau cu unda, departe-depart, cinci mii de kilometri, la poalele Carpaților, în Ardeal, ostenite și trudite. Dar nu numai ale mele.

Băieții se strânseseră în cete, pe la rădăcina câte unui mesteacăn. Palizi, bărboși și îmbătrâniți, ieșiseră cam rău din iarnă. Chinuți de dorul de acasă, țărani aproape toți, ei n'au putut să-și găsească cel puțin un rost de muncitori pe la vr'o fabrică sau la vr'un meșteșugar. S'au dospit întreagă iarna în întunericul barăcilor din lagăr.

Vorbiau încet. Părea că li se stinseseră glasurile. Se bucurau toți de vară, o bucurie lividă de om bolnav. N'aveau chiote și n'aveau sănătate destulă, nici trupească, dar mai ales morală, cum o aveau acasă, în pădurile lor, vara.

Vorbiau. Se șoptiau. Tăinuiau, ca la căpătâiul unui mort.

Unul, dintr'un colț mai ferit, a început să cânte. S'a făcut dintr'odată tăcere de mormânt. Glasul deschis, adus puțin pe nas, vibră o doină, o melodie moale, muiată în lacrimi.

Pe țărmurul Târnavii
 Merge-un voinic cu boii.
 — Mână voinice mai iare,
 Că vine Târnavă mare.
 — Las' să vie să mă mâie,
 Că n'am tată să mă ție,
 Nici maică să mă mângâie,
 Nici surori să mă grijească,
 Nici mândră să mă iubească...

A terminat. Trei sute de piepturi au oftat trei sute de suspine grele. Frunzele de mesteacăn s'au cutremurat înfiorate și prin pădure s'a pornit un susur de durere.

- Măi băieți, nu mai cântați, măi băieți !
- Doamne, Doamne !
- Ce-am ajuns ? !

Poveștile s'au reînceput domoale. Intins pe pământul reavăn mă legănam ca într'un vis frumos. Dealungul malului alunecă o luntre subțire, elegantă, scobită dintr'un singur lemn. Un Kirghiz bătrân, sălbatic și soios, vâsliă uitându-se din când în când spre noi, cu ochii lui de pasăre de pradă, mici și neliniștiți. Orașul se vedeă în față întins și dezordonat, cu acoperișurile verzi, tăcut, aproape mort. Din când în

când se auziau șuerători de sireună. Erau vapoare cari circulau între Tomsk și Barnaul.

Ce peisaj străin ! Accentele doinei îmi muriau în suflet, înviindu-mi exasperarea singurătății. M'am sculat, cuprins de o teamă necunoscută.

— Băieți, plecăm.

Unul mi-a adus un buchet de ghiocei.

— Uite, că sunt și pe aici, domnule.

M'am uitat la florile albe ale primăverii, la capul lor somnoros și copilăresc.

— Ghiocei ! Ghiocei ! Pe la noi, dacă au răsărit, trebuie că sunt negri. Florile vieții în Siberia, florile morții în Ardeal...

XVI.

ELISAVETA OSIPOVNA

Erà evreică. Ochii verzi i se învârtiau în cap veşnic neliniştiţi, veşnic iscoditori, adânci şi plini de ispită, ca apele mării. Vorba ei repezită cu glas răguşit te tulbură. Un spirit semit destructiv. Te apropiai de ea? Simţiai cum ţi se împrăştie toate principiile strămoşeşti de morală, ca o rază de soare în cârlionţii ei roşcaţi.

N'am s'o uit niciodată pe Elisaveta Osipovna. Am petrecut multe ceasuri împreună, în lungi discuţii politico-istorice asupra chestiei evreieşti, deşi, mărturisesc drept, mai bucuros aş fi purtat cu ea alte discuţii. Frumuseţea ei mare, ca o primejdie, şi chemătoare, ca o glorie, îi dădea drepturile suverane de a se ridică deasupra raselor. Dar, nu! Elisaveta Osipovna erà mereu chinută de problema evreiască, sub toate aspectele ei, în toate ţările, şi mă chinuia şi pe mine cu ea. Imi dădea cărţi să cetesc. Mă întrebă dacă

le-am cetit. Imi povesteà pogromuri. Mă întrebă ce zic de ele.

O mulțime de Karl Karlovici și Arthur Arthurovici roiau în jurul ei. Toți Nemți din Rusia, refugiați de prin Livlanda, ori stabiliți mai demult la Tomsk. Se asociau cu ea în ura lor împotriva Rușilor. Orice înfrângere rusă îi cutremurà de fericire. Orice biruință îi săltà în slăvile cerului. O întrebam :

— De ce stai cu ei, Elisaveta Osipovna ?

— Ei caută pe Evrei. Imi displac. Ne pot fi însă utili, îmi răspundea.

Când ne întâlneau, ținea seamă de antipatiile mele, mă trăgea la o parte, într'un colț de odaie, și începeam conversația franceză. Nemții vorbeau numai rusește, nu atât de teamă că vor fi auziți și pedepsiți — un ucaz oprește limba germană în Rusia sub pedeapsă grea de bani și temniță — cât mai ales că nu prea știau nemțește cei cari veniseră de mult la Tomsk.

— De ce stai ? Dă-mi voie să-ți spun. Când te văd plimbându-te printre ei, îi ziceam, îmi pari o panteră printre boi.

Elisaveta Osipovna râdea și eu îi priviam dinții albi și sănătoși cum râdeau și ei de după buzele subțiri, strălucitori și tăioși, ca treizeci și două de săgeți de fildeș într'o rană.

— Nu vă potriviți. Sunt și ei răi. Sunt însă mărginiți. Mâna dumitale care se mișcă în cadența drăcească a unui vers de Heine, nu poate

strânge o brâncă teutonă. Unde mai pui apoi, că în prostia lor pot fi ușor cuprinși de entuziasm și vitejie? Intr'un caz, la o revoluție de care îmi pomenești dumneata atât de des, când socotești că ar fi utili, ți-ar strică toate planurile.

Elisaveta Osipovna mă contrazicea.

— Am credința că suferința ascute mintea omenească. Și cel mai mare prost, la strâmtoare, în fața morții, poate avea o idee genială. N'ai decât să cercetezi istoria noastră, ca să te convingi. Inteligența recunoscută a Evreilor nu poate fi decât o rezultată a suferinței lor de două ori milenare.

Elisaveta Osipovna, vorbind, își așeză picior peste picior, lăsând să i se vadă bine pantoful mic agitat mereu în încolăciri de șarpe.

— Da, da! E și o inteligență a sclavului. Nenorocită inteligență, născută din lașitate și botezată în perfidie. Aceasta e inteligența semită...

Elisaveta Osipovna stăruia mult asupra lașității evreiești. Aproape în toate conversațiile o amestecă și dacă surprindea la cineva din jur o umbră măcar din această meteahnă, o țintuia cu satisfacție răutăcioasă.

Odată, îmi aduc aminte, ajunsesem mai târziu ca de obicei la ea. Numai ea vorbea. Se plimbă dela un capăt al odăii la altul și vorbea, asvârlind cuvintele în dreapta și în stânga, ca niște ghiulele aprinse.

— Gentileța dumitale miroase într'adevăr a lașitate. Nu îndrăznești, vezi, nu îndrăznești să-i spui pe nume, fiindcă sunt eu de față. Evreii nu sunt lași? Ba, da, sunt lași, domnule. A, e altceva, e altă întrebare, pentru ce sunt lași. Sunt, fiindcă așa trebuie să fie, fiindcă voi creștinii i-ați făcut așa. De două mii de ani ne țineți în lanțuri, de două mii de ani ne împingeți afară din societatea voastră, cu un dispreț feroce. Sclavii nu pot fi eroi. Nici noi nu putem fi.

Vorbind, pieptul plin de urmașe virgină a Rabecei i se săltă în unde repezi. Niciodată, alături de o femeie, n'am avut mai limpede viziunea mării, cu patimile ei profunde și cu strălucirile ei de curcubeu.

— Da, așa e...

Elisaveta Osipovna m'a văzut, m'a deslușit printre ceilalți, a tăcut, mi-a făcut semn, m'a luat de mână și ne-am retras în coțul nostru obișnuit.

— Ah, dragă Evghenii Osipovici, acum când întreaga lume e cuprinsă de fiorii eroicului, acum când fiecărui individ, fie cât de îngust și cât de mic, i se deschide calea măririi, acum mi se dă o nouă lovitură crudă. Noi nu putem să ne împărtășim de avântul general. Pe noi ne-ați scos iar afară, în Ghetto-ul nostru rușinos. Ne-ați înlăturat de la botezul obștesc în apa generozității. Iar ne-ați împins în mocirla mizeră,

din care se părea că începem să scăpăm. Ah, nu-ți poți închipui, cât de mult simte această înjosire un Evreu și cât de mult o simt eu. Noi fugim din toate armatele și suntem batjocoriți. E o fatalitate care ne urmărește. Spune, nu am fi oare și noi în stare să dăm pilde de jertfă? Noi nu suntem oameni? Dar pentru ce și pentru cine să ne batem? Spune! Pentru nașgăica rusească? Pentru disprețul civilizației voastre creștine? Spune! Dă-mi un motiv, un singur motiv, care să mă îndrituiască să mă jertfesc, dămi-l și eu, femeie cum sunt, am să înfrunt gloanțele. Dar nu mi-l dai și nu mi-l poți da, cum nu mi-l pot da nici eu. Căci, ce crezi, noi Evreii nu l'am căutat? Noi n'am dori, noi nu dorim să ieșim din funinginea morală în care suntem? Nu dorim? Dar noi nu suntem oameni? Spune! Noi nu suntem oameni?...

Elisaveta Osipovna, a trecut în nota jalnică cum n'am mai văzut-o. Pleoapele îi tremurau și două lacrimi mari i s'au scurs dealungul obrazilor. Am luat-o de mână, ca pe o copilă și i-am spus înduioșat :

— Ai dreptate. Și eu am fost în situația de a simți setea de a fi erou, dar nici eu nu mi-am putut-o potoli. Te înțeleg. Niciodată nu am pătruns mai adânc în bietul suflet necăjit al poporului evreiesc, cum nici odată, ascultând durerea altora, nu mi-am înțeles-o mai mult pe a mea.

XVII.

ÎNVIE MORȚII X

Nu 'nvie morții ?

Mă văd în fața alor cinci sute de Români într'o baracă de prizonieri dela marginea Tomskului. BCU Cluj / Central University Library Cluj

— Băieți, sunt liber. Peste vr'o câteva zile voi fi în România soldatul Maiestății Sale Regelui Ferdinand al tuturor Românilor.

Cinci sute de perechi de ochi înghețați într'o moarte morală de un an și jumătate tresar strălucind.

— Liber... România... Tuturor Românilor...

Ecoul vorbelor mele cutreieră baraca și simt că cinci sute de suflete se întorc grăbite acasă. Cinci sute de suflete cari au colindat un an și jumătate rătăcitoare se reîntorc la cuibul lor. Le simt aripile fâlfâind misterioase în preajma mea. Le-am simțit înainte cu un an și jumătate plecând. Le simt și astăzi cum se întorc.

— Liber...

Băieții nu-și pot închipui această eliberare decât ca o confirmare a dreptății vorbelor mele pe cari le-au auzit de atâtea ori.

— România va intra în războiu. România va smulge Ardealul din ghiarele pajurei cu două capete. Din prizonieri ce suntem vom ajunge tovarășii Rușilor. Eu sunt eliberat astăzi, iar mâine vor fi eliberați ei.

Așa socotesc băieții. Și așa socotesc și eu. Deci mințile se înfierbântă. Inimile se bat nebune. Un zumzet străbate prin mulțime.

— Dar noi? Noi când?

... În ochii unora văd lacrimi. Sunt acei cari până astăzi au fost cei mai refractari proorociilor mele. Niște bihoreni. Bieți Români dela granița noastră etnografică. Unul dintre ei se apropie cu frică.

— Și dacă intră România are să ajungă până în Bihor?

Un strigăt de protestare îi curmă întrebarea.

— Are să treacă de Bihorul vostru, peste Budapesta, până la Viena. Ce crezi, mă? Ne oprim noi până nu dăm față cu Înălțatu?...

Și sgomotul nu se mai isprăvește. În atmosferă simt cum palpită viața și mă supune. Un an și jumătate de imobilitate sufletească! Aș vrea să mă mișc. Niciodată n'am simțit mai intensă necesitatea de a acționa. Aș duce mâna la armă. Aș porni la luptă așa cum mă aflu... Aud aievea bubuit de tunuri și răpăit de mitraliere.

Dar cât sunt de limitate forțele omului ! Cât de imensă e depărtarea de România, de frontul româno-austro-ungar, căci eu nu văd în eliberegrea mea, decât războiul ; altfel nu-mi înțeleg plecarea din Siberia. Cât de imensă e această depărtare și cât de slabe sunt puterile mele ca să o străbată ! De aceia — o, mijloc ridicol de a-ți acoperi neputința, oratorie !— de aceia a trebuit să vorbesc. Simțiam că trebuie să-mi canalizez cumva energiile renăscute.

Cuvântarea mea a răsunat tumultuoasă. Vorbele îmi cădeau grele, ca bolovanii. Am fost ascultat și n'am fost ascultat. Mai știu eu ce am vorbit ? Eră cea dintâiu cuvântare pe care am ținut-o. BCU Cluj / Central University Library Cluj

Nu m'a răsplătit nici un aplaus. Pe fețele sol-
daților treceau vertiginoase umbrele și luminile
vieții.

Am tăcut. Mă vedeam imposibil cu vorbele
mele în fața unei primăveri sufletești. Se
deslănțuiseră râurile de sentimente alor cinci
sute de oameni și eu cercam să le cuprind în vorbe.
Părea că fiecărui cuvânt al meu îi răspunde o
întrebare.

— Dar noi ? Noi când ?

M'am înfășurat repede în manta și am pornit
la gară, să iau trenul, să ajung cât mai curând
la București, ca să le pot trimite un răspuns bie-
ților mei tovarăși de un an și mai bine de capti-
vitate.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

CUPRINSUL

CUPRINSUL:

IN FAȚA MORȚII.

	Pag.
I. Dezertor	7
II. Oprea ciobanului	12
III. Neamțule, mă iei, mă duci...	18
IV. La Honvezi	23
V. Vine România ?	30
VI. Jurământ fals	36
VII. Calea morților	43
VIII. Galiția	49
IX. In marș forțat	57
X. Săpându-ne groapa	63
XI. Primele gloanțe	68
XII. Căprarul Frunză	74
XIII. Măgari și alte animale	79
XIV. Pădurea Hecatombelor	84
XV. Strajameșterul	91
XVI. _____	98
XVII. Panică	100
XVIII. Prizonier	105

PE DRUMURILE RUSIEI

I. In jurul frigărilor	111
II. In societatea urșilor	116
III. Apus de soare	120
IV. Ghovrin	125

	Pag.
V. La spitalul din Czortkow.	130
VI. Maica Bronislavia	134
VII. Vin dorobanții.	140
VIII. Un bașarabean.	143
IX. Un cazac	149
X. Un neamț și un rus	154
XI. Mura	160
XII. Leutnant Ohnmaechtig	167
XIII. Trecând Volga	175
XIV. Urmașii lui Tamerlan.	181
XV. La granița Europei.	188

NOȚI SIBERIENE

I. Pe fond aziatic	197
II. Dom' Maior	209
III. Duiosă despărțire	213
IV. O icoană	216
V. Un sârb	222
VI. Ian	226
VII. Sfântul	231
VIII. Katja și Sonia	238
IX. In țințirumul din Tomsk	245
X. Gheorghe Roată	249
XI. Kostja și Michel	254
XII. Impăratul nemților.	261
XIII. Beduinii Siberiei.	266
XIV. Turcește	276
XV. Ghiocci	284
XVI. Elisaveta Osipovna	288
XVII. Invie morții	293

